

HUOLI-ILMOITUSTEN JA ORGANISAATIOKULTTUURIN MERKITYS IKÄÄNTYNEIDEN KALTOINKOHTELUN TUNNISTAMISESSA JA SIIHEN PUUTTUMISESSA

Veera Rahikainen
Maisterintutkielma
Sosiaalityö ja
yhteiskuntapolitiikka
Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Tekijä Veera Rahikainen	
Työn nimi Huoli-ilmoitusten ja organisaatiokulttuurin merkitys ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa	
Oppiaine Sosiaalityö ja yhteiskuntapolitiikka	Työn tyyppi Maisterintutkielma
Aika Toukokuu 2023	Sivumäärä 93 + liitteet
Ohjaaja Marjo Kuronen & Sakari Taipale	
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tämän tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää, millainen merkitys huoli-ilmoituksella ja organisaatiokulttuurilla sekä organisatorisilla käytännöillä on ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa. Tutkimukseni käsitteellinen viitekehys perustuu ikääntymisen, kaltoinkohtelun, organisaatiokulttuurin ja organisatoristen käytäntöjen sekä huoli-ilmoituksen käsitteisiin. Aineistoni koostuu kuudelle saman organisaation sosiaalityöntekijälle tekemästani teemahaastattelusta, jotka olen analysoinut teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin.</p> <p>Analyysini jakaantuu kahteen pääteemaan. Ensimmäinen on huoli-ilmoitus ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa. Toinen teema on sosiaalihuollon palvelujärjestelmän organisaatiokulttuuri ja organisatoriset käytännöt. Molemmat pääteemat olen jakanut omiin alateemoihinsa.</p> <p>Tutkimukseni tulokset osoittavat, että organisaation tulee laatia huoli-ilmoitusten sisällölliseen käsittelyyn yhteneväinen toimintaohje. Huoli-ilmoituksen tietoisuuden lisäämiseen tulee kiinnittää huomiota. Lisäksi eri hyvinvointialueiden tulee huomioida huoli-ilmoituksen mahdollisimman helppo löytäminen ja mutkaton tekeminen. Keskeinen osa ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisessa on väkivallan systemaattinen kysyminen kaikilta asiakkailta. Ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvaan kaltoinkohteluun tunnistaminen ja siihen puuttuminen vaatii riittävästi aikaa ja ikääntyneille kohdennettuja palveluita. Lisäksi gerontologisen sosiaalityön tulee tulevaisuudessa saada oma vakiintunut paikkansa sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmässä, jotta ikääntyneiden kohtaamat asiat ja ongelmat ovat esillä organisaatiossa.</p>	
Asiasanat Kaltoinkohtelu, ikääntynyt, huoli-ilmoitus, sosiaalihuollon organisatoriset käytännöt	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

KUVIOT

KUVIO 1 Huoli-ilmoituksen prosessi sosiaalihuollossa	35
KUVIO 2 Huoli-ilmoitukset ja yhteydenottojen määrä tutkimuskohteenani olevassa kaupungissa.....	38

TAULUKOT

TAULUKKO 1 Esimerkki tutkimusprosessin etenemisestä.	43
---	----

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	IKÄÄNTYNEIDEN LÄHISUHTEISSA ILMENEVÄ KALTOINKOHTELU.....	5
2.1	Moninainen ikääntyminen.....	5
2.2	Lähisuhteet elämän myöhemmässä vaiheessa	8
2.3	Ikääntyneiden kaltoinkohtelu	11
2.3.1	Kaltoinkohtelun määrittelyä.....	11
2.3.2	Kaltoinkohtelun eri muodot	13
2.3.3	Kaltoinkohtelun riskitekijät	14
3	GERONTOLOGINEN SOSIAALITYÖ JA ORGANISAATIOKULTTUURI.....	17
3.1	Gerontologinen sosiaalityö ja palvelujärjestelmä.....	17
3.1.1	Gerontologista sosiaalityötä ohjaavat arvot ja periaatteet.....	18
3.1.2	Gerontologisen sosiaalityö ja ikääntyneiden kaltoinkohtelu.....	19
3.2	Organisaatiokulttuuri ja organisatoriset käytännöt.....	22
3.2.1	Organisaatiokulttuuri	23
3.2.2	Eettinen organisaatiokulttuuri	25
4	KALTOINKOHTELUN TUNNISTAMINEN JA SIIHEN PUUTTUMINEN ORGANISAATIOTASOLLA.....	28
4.1	Kaltoinkohtelun tunnistamisen ja puuttumisen keinot.....	28
4.2	Huoli-ilmoitus ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisen ja puuttumisen välineenä.....	31
4.2.1	Ikääntyneiden kaltoinkohtelu politisoituu	31
4.2.2	Huoli-ilmoitus iäkkään henkilön palvelutarpeesta.....	33
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	36
5.1	Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	36
5.2	Aineiston keruu ja kuvaus	37
5.2.1	Asiantuntijahaastattelu.....	39
5.2.2	Teemahaastattelu.....	40
5.3	Sisällönanalyysi analyysimenetelmänä	41
5.4	Tutkimuseettinen pohdinta	44
6	HUOLI-ILMOITUS IKÄÄNTYNEIDEN KALTOINKOHTELUN TUNNISTAMISESSA JA SIIHEN PUUTTUMISESSA	47
6.1	Huoli-ilmoitus työkaluna kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja huoli- ilmoituksen ilmoituskulttuuri	47

6.2	Huoli-ilmoituksen vahvuudet, heikkoudet ja kehityskohteet.....	53
6.3	Huoli-ilmoituksen käsittely	56
7	SOSIAALIHUOLLON PALVELUJÄRJESTELMÄN ORGANISAATIOKULTTUURI JA ORGANISATORISET KÄYTÄNNÖT.....	60
7.1	Gerontologisen sosiaalityön tarve ikääntyneiden kohtaamien ongelmien tunnistamisessa	60
7.2	Resurssien puute ja keinottomuus ikääntyneiden kaltoinkohteluun puuttumisessa.....	65
7.3	Yhteistyörakenteet sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköiden välillä.....	68
7.4	Tiedon jakaminen ja työn käytännöistä sopiminen	73
8	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	76
	LÄHTEET.....	83
	LIITTEET	94

1 JOHDANTO

Ikääntyneiden kaltoinkohtelu on vaikea ja vaiettu ilmiö. Ikääntyneiden kaltoinkohtelua piiloutuu yksityisyyden suojaan ja koteihin, mikä voi vaikeuttaa sen tunnistamista ja siihen puuttumista. (Brandl, Dyer, Heisler, Otto, Stiegel & Thomas 2006, 75; Seppänen 2017, 257.) Ikääntyneiden kaltoinkohtelu, kuten myös lähisuhdeväkivalta jää yksityisen perhepiirin tietoon, jolloin ne ovat myös yleensä piilorikollisuutta. (Luoma, Tiilikallio & Helakallio 2018; Siltala ym. 2022, 97; Åberg 2017.) Piilorikollisuus vaikeuttaa ilmiön tunnistamista, sillä kaltoinkohtelu tapahtuu usein suljettujen ovien takana. Suurin osa kaltoinkohtelun uhreista ei hae apua, tekijä ei jää kiinni, eikä kaltoinkohtelu myöskään päädy tällöin tilastoihin. (Luoma ym. 2018.)

Väkivalta on ollut historian aikana aina osa ihmisten elämää. Mutta miten ikääntyneiden kaltoinkohtelu tunnistettiin sosiaalisesti ongelmaksi ja yhteiskunnalliseksi kysymykseksi? Väkivaltaa on tarkasteltu aikojen saatossa eri näkökulmista käsin, esimerkiksi väkivaltaa suhteen tai kohteen mukaan. Käsitteelliset lähestymiskulmat mu-kailevat väkivallan vastaisten liikkeiden kehitystä. Kansainvälisessä tarkastelussa ensimmäisenä perheiden piirissä tapahtuvaksi väkivallaksi tunnustettiin lapsiin kohdistuva kaltoinkohtelu (Gelles 1985, 350; Hultmann 2015, 3) ja 1970-luvulla naisliikkeen myötä yhteiskunnallisen keskustelun myötä ymmärrettiin, ettei perheväkivalta ole perheen sisäinen ja yksityinen asia, vaan myös merkittävä yhteiskunnallinen kysymys (Walsh, Spangaro & Soldatic 2015, 1). Lisäksi tällöin käynnistyivät ensimmäiset aloitteet naisiin kohdistuvan väkivallan estämiseksi (Goodmark 2018, 6). Samoihin aikoihin myös ikääntyneisiin kohdistuva kaltoinkohtelu tunnistettiin ensimmäistä kertaa kansainvälisessä väkivaltakeskustelussa. (Branch 2002, 19; Dominguez, Storey & Glorney 2021; Jackson 2016, 3.) Suomessa iäkkäiden kaltoinkohtelu puhututti ensimmäisen kerran 1980-luvulla (Ruohonen 2006, 9). Suomalaisessa väkivaltatutkimuksessa perheissä tapahtuva väkivalta on käsitetty lähinnä perheväkivaltana, joka on poikennut muiden Pohjoismaiden väkivaltatutkimuksesta. (Husso 2003, 41.) 1980-luvulle asti suomalaisessa turvakotikirjallisuudessa käytettiin käsitettä perheväkivalta (Jäppinen 2015, 50). Käsite sai kuitenkin osakseen kritiikkiä (esim. Husso 2003, 41; Keskinen 2010, 250), ja kritiikin seurauksena käyttöön on tullut lähisuhdeväkivallan

käsite. Nykyisin lähisuhteissa tapahtuvaa väkivaltaa pidetään yhteiskunnassamme paheksuttavampana kuin koskaan aiemmin (Lidman 2015, 20).

Vaikka Suomessa ei ole kansallista toimintamallia kaltoinkohtelun tunnistamiseksi, velvoittavat sekä sosiaalihuoltolaki (1301/2014) että laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvveluista (980/2012) ryhtymään toimiin, mikäli ilmenee huoli ikääntyneen henkilön tuen tarpeesta. Niin kuin Namkee G. Choi ja James Mayer (2000) tuovat esille, ovat sosiaalityöntekijät terveydenhuollon työntekijöiden ohella niitä ammattilaisia, jotka ovat useimmiten ensimmäisinä tunnistamassa ikääntyneiden kaltoinkohtelun merkkejä sekä tarjoamassa interventioita ja ennaltaehkäiseviä palveluja. Ilmiön näkymättömyyden vuoksi ammattilaisilla voi olla kuitenkin haasteita tunnistaa ikääntyneisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja kaltoinkohtelua. Esimerkiksi Leo Nyqvist (2006, 143) tuo esille, että perheen sisäinen väkivalta on ammatillisen puuttumisen näkökulmasta vaikea sosiaalinen ongelma. Tämä liittyy muun muassa siihen, että ensinnäkin ongelma on konstruoitu sosiaalisesti ongelmaksi verrattain myöhään ja toisekseen siksi, että perheen piirissä tapahtuva lähisuhdeväkivalta voi jäädä perheen yksityisyyden suojaan. Kaltoinkohtelun uhrit kokevat usein häpeää ja syyllisyyttä kaltoinkohtelusta (Isola & Backman 2004, 98). Vastaavanlaista häpeän, nöyryyttämisen ja syyllisyyden kokemuksia on havaittu myös yleisesti väkivaltaa kokeneiden joukossa (mm. Piispa & Heiskanen 2017, 61).

Suomessa on ollut jo pitkään erilaisia hankkeita ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamiseksi ja siihen puuttumiseksi, mutta tutkimusta aiheesta on saatavilla melko vähän. Tämän maisterintutkielman tarkoitus on tuoda lisää tutkimuksellista tietoa aiheesta. Tutkielman tavoitteena on tarkastella ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamista ja siihen puuttumista. Tutkimuksen painopiste kohdentuu siihen, millaisia käytäntöjä sosiaalihuollon ammattilaisilla on käytössään ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvaan kaltoinkohtelun tunnistamiseen ja puuttumiseen. Yhtenä valtakunnallisena käytäntönä toimii huoli-ilmoitus, jonka merkitystä tulen tarkastelemaan tässä tutkimuksessa. Tämän lisäksi olen kiinnostunut myös siitä, onko työntekijöillä takanaan organisaation tuki tunnistaa kaltoinkohtelua. Ympäröivillä rakenteilla on merkitystä siihen, kuinka ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvaa kaltoinkohtelua pystytään tunnistamaan ja sen myötä siihen myös puuttumaan. Lisäksi muutosten ja kehitysaskelien tulisi tulla koko yhteiskunnan ja organisaation tasolta, jottei kaltoinkohtelun tunnistaminen ja puuttuminen jää pelkästään yksittäisten ammattilaisten vastuulle. Ikääntyneiden tutkiminen on yhteiskunnallisesti merkittävää myös siitä syystä, että suomalainen väestö ikääntyy. Tämän seurauksena esimerkiksi gerontologisen sosiaalityön tarve tulee kasvamaan. Väestö ikääntyy Suomessa nopeasti, ja tähän kehityskulkuun ovat johtaneet keskimääräisen

eliniän piteneminen sekä hyvinvoinnin ja elintason nousu (Lähdesmäki & Vornanen 2014, 18).

Kiinnostukseni väkivallan ilmiötä kohtaan heräsi sosiaalityön käytännön harjoittelun aikana, jonka suoritin turvakodilla sekä opiskelemani väkivaltatutkimuksen opintojen myötä. Lisäksi niin yhteiskuntapolitiikan kuin sosiaalityön opintojen aikana ikääntynyttä väestöä koskevien ilmiöiden tarkastelu on kiinnostanut minua. Opiskelujen aikana olen huomannut, miten vähän ikääntyneiden kaltoinkohtelua käsitellään niin sosiaalityön kuin väkivaltatutkimuksen kursseilla. Tämän takia tuntui luontevalta yhdistää nämä kaksi tutkimuksellista kiinnostuksenkohdettani yhteen tässä yhteiskuntapolitiikan ja sosiaalityön oppiaineiden yhteisessä maisterintutkielmassa. Yhteiskuntapolitiikan ja sosiaalityön tavoissa tarkastella esimerkiksi yksilöiden ja rakenteiden välistä suhdetta on paljon samaa, sillä ovathan ne aikoinaan olleet samaa oppiainetta ja myöhemmin eriytyneet omikseen suomalaisessa tutkimuksessa. Tutkielmassani sosiaalityön näkökulma korostuu etenkin gerontologisen sosiaalityön osuudessa, jossa pureudutaan ikääntyneiden hyvinvointiin ja heille suunnattuihin palveluihin. Gerontologisessa sosiaalityössä ikääntymistä ei tarkastella pelkästään hoivan ja huolen tarpeisiin vastaamisena, vaan ikääntyminen ymmärretään kokonaisvaltaisena elämäntilanteena. Vastaavasti käsitän huoli-ilmoituksen yhteiskuntapolitiikan välineeksi sosiaalihuollolle. Lisäksi ikääntyminen ja hoiva ovat keskeisiä yhteiskuntapolitiikan tutkimuskohteita.

Huoli-ilmoitus otettiin käyttöön lain asettamin määräyksiin vuonna 2013. Se tarjoaa kenelle tahansa mahdollisuuden esittää huolensa ikääntyneen henkilön hyvinvoinnista anonymisti puhelimitse tai internetissä (Ring & Hammar 2022, 13). Viranomaisilla on virkansa puolesta lain säätämä ilmoitusvelvollisuus. Lain tasolla laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista (980/2012) ja sosiaalihuoltolaissa (1301/2014) on määritetty eri viranomaisten ilmoitusvelvollisuudesta. Palvelutarpeen arvioinnista on määritelty tarkemmin sosiaalihuoltolaissa (1301/2014) ja niin kutsutussa vanhuspalveluissa (980/2012). Sosiaalihuoltolain 35 § (1301/2014) mukaan eri viranomaisilla on velvollisuus tehdä yhteydenotto sosiaalihuoltoon tuen tarpeen arvioimiseksi. Vastaavasti vanhuspalvelulain (980/2012) 25 § 1 momentin mukaan tietyillä ammattiryhmien työntekijöillä on velvollisuus ilmoittaa tarpeen tullen iäkkään ihmisen palveluntarpeesta. Viranomaisien ilmoitusvelvollisuuden lisäksi jokaisella suomalaisella on vastaavasti oikeus tehdä ilmoitus iäkkään henkilön palveluntarpeesta, jos iäkkään henkilön kyky huolehtia itsestään, terveydestään tai turvallisuudestaan mietityttää. Tutkimuksessani olen kiinnostunut tarkastelemaan sitä, millaisena työntekijät itse näkevät huoli-ilmoituksen merkityksen ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa.

Tutkielmani keskeisimpiä käsitteellisiä lähestymiskulmia ovat moninaisen ikääntymisen, ikääntyneiden lähisuhteiden ja ikääntyneihin kohdistuvan kaltoinkohtelun tarkastelu. Näiden lisäksi käsittelen myös kaltoinkohtelulle altistavia tekijöitä, sen eri muotoja sekä kaltoinkohtelun tunnistamisen ja puuttumiseen vaikuttavia tekijöitä. Tutkielmassa tarkastelen rakenteiden merkitystä organisaatiokulttuurin ja organisatoristen käytäntöjen kautta. Tällöin on tärkeää avata myös sosiaalityön palvelujärjestelmää, jossa työskennellään ikääntyneiden parissa ja kohdataan ikääntyneiden kaltoinkohtelua sekä toisaalta myös toimintaa ohjaavia arvoja ja lainsäädäntöä.

Tutkielmani etenee ensin käsitteellisen viitekehyksen esittelyyn, jossa avaan ikääntymistä, ikääntyneiden lähisuhteita ja kaltoinkohtelua. Tämän jälkeen siirryn avaamaan gerontologista sosiaalityötä sekä organisaatiokulttuuria ja organisatorisia käytäntöjä, joiden kautta tarkastelen sosiaalihuollon palvelujärjestelmää, joka mahdollistaa tai estää kaltoinkohtelun tunnistamisen ja siihen puuttumisen. Tutkielmassani lähtökohtani ei ole tarkastella yksittäisten ammattilaisten toimintatapoja, sillä tutkielmassani tarkoituksena ei ole etsiä yksilöllistä tai syyllistä tulkintoja, joissa yksittäisiä ammattilaisia vastuutetaan ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisen ja puuttumisen haasteista. Viitekehyksen viimeisessä osiossa esittelen kaltoinkohtelun tunnistamiseen ja puuttumiseen liittyvää aiempaa tutkimusta, sekä avaan, millaisiin tarpeisiin huoli-ilmoituksen avulla on pyritty vastaamaan 10 vuoden ajan suomalaisessa sosiaalihuollossa. Viitekehyksen käsittelyn jälkeen käyn läpi tutkimuksen toteutuksen, eli esittelen tutkimuskysymykseni, kerron laadullisesta tutkimuksesta ja teoriaohjaavasta sisällönanalyysistä sekä käyn läpi, kuinka olen käyttänyt menetelmää omassa tutkimuksessani. Lisäksi kuvailen aineistoni ja sen keruun sekä päätän luvun eettisiin pohdintoihin. Tutkimuksen toteutuksen jälkeen siirryn aineistoni analyysiin ja sen tuottamiin tuloksiin, jotka olen jakanut kahteen eri lukuun tutkimuskysymysten perusteella. Ensimmäisessä esittelen sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä huoli-ilmoituksesta työvälineenä ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa. Toisessa tulosluvussa esittelen sosiaalihuollon palvelujärjestelmän organisaatiokulttuurin ja organisatoristen käytäntöjen merkitystä ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa. Lopuksi teen vielä tutkielmani tulosten yhteenvedon sekä sen annin yhteiskunnallisesti.

2 IKÄÄNTYNEIDEN LÄHISUHTEISSA ILMENEVÄ KALTOINKOHTELU

Tässä luvussa tarkastelen aluksi ikääntymistä sen moninaisuuden kautta. Sen jälkeen siirryn tarkastelemaan ikääntyneiden lähisuhteita sekä heidän tavanomaista arkeansa sosiaalisten suhteiden näkökulmasta. Pohtiessa ikääntymistä on tärkeä muistaa ikääntymisen moninaisuus. Sillä viitataan ensinnäkin yksilöiden erilaiseen toimintakykyyn, eli siihen, onko ikääntyneellä itsellään mahdollisuuksia reagoida heihin kohdistuvaan kaltoinkohteluun. Toiseksi ikääntymisen moninaisuudella viitataan myös siihen, ettei kaikilla ikääntyneillä ole läheisiä, jotka huolehtisivat heistä.

Suomalaisessa julkisessa keskustelussa on totuttu käyttämään käsitteitä seniori tai ikäihminen, kun tarkoitetaan hyväkuntoisia ikääntyneitä. Hyväkuntoisia ja aktiivisia ikääntyneitä kuvataan usein kolmannen iän käsitteen kautta. Vastaavasti vanhuksella tarkoitetaan huonokuntoista ikääntynyttä, josta käytetään myös käsitettä neljäs ikä. Omassa tutkielmassani käytän ikääntynyt-käsitettä, sillä katson sen olevan melko neutraali käsite kuvaamaan kaikenikäisiä ikäihmisiä.

2.1 Moninainen ikääntyminen

Kun tarkastellaan ikääntyneiden kaltoinkohtelua, on aloitettava pohtimalla, miten ikääntyminen ja ikääntyneet nähdään ja ymmärretään yhteiskunnassa. Siksi tarkastelen aluksi, miten ikääntymistä on käsitteellistetty. Ikääntyminen on hyvin yksilöllistä. Pelkän kronologisen iän tarkastelu on menettänyt merkitystään, sillä ikääntymistä määrittää ennemminkin toimintakyvyn heikkeneminen (Pirhonen, Tuominen, Jolanki & Jylhä 2019). Esimerkiksi suoriutumisen päivittäisistä perustoiminnoista edellyttävät etenkin fyysisistä ja kognitiivista toimintakykyä. Näin ollen kronologinen ikä ei

kerro sellaisenaan avun ja tuen tarpeesta. Leena Paasivaara (2004, 32) kritisoi ajattelu-tapaa, jossa ikääntyneet nähdään yhtenäisenä ryhmänä samankaltaisilla tarpeillaan sekä voimavaroillaan. Vaarana on rutiininomaiset palvelut, joissa kaikille ikäänty-neille järjestetään samanlaiset palvelut.

Milloin ikääntyminen alkaa? Yleisesti ajateltuna eläkeiän saavuttaneita, eli noin 65 vuotta täyttäneitä voidaan luokitella ikääntyneiksi. Ikääntymisen määrittelyminen ei ole kuitenkaan aivan näin yksinkertaista, sillä ihmiset itse voivat olla erilaisissa ase-missa ja elämäntilanteissa, eivätkä välttämättä miellä itseään "ikääntyneeksi". Ikäänty-misessä ja sen määrittämisessä tulisi muistaa iän olevan hyvin vahvasti myös subjek-tiivinen tila. Esimerkiksi Antti Karisto (2004, 95) korostaa, että ikä ei enää entiseen tapaan määrää elämänkulkua, eli samassa iässä olevat ihmiset saattavat nykyisin olla erilaisissa sosiaalisissa asemissa ja tuntea itsensä eri-ikäisiksi. Ihmisellä voi olla kalen-teri-ikä, sosiaalinen ikä ja biologinen ikä, jolloin ikääntymisen määrittely voidaan tehdä eri tavoin. Lisäksi instituutiot eivät enää määrittele niin vahvasti, mitä missäkin iässä pitäisi tai saa tehdä. (Karisto 2004, 95.) Ei voida kuitenkaan täysin unohtaa, että muilla ihmisillä, yhteisöillä ja yhteiskunnalla on tapana lokeroida ihmisiä tiettyihin luokkiin. Lisäksi esimerkiksi sosiaalihuollon palvelut voivat olla sidottuja tiettyyn ikään. Keskeinen kysymys on näin ollen se, että nähdäänkö ikääntyminen yhtenäisensä ajanjaksona, joka alkaa eläkeiästä ja päättyy kuolemaan, vai puolestaan useista eri vaiheista koostuvana kokonaisuutena. Toisaalta on myös huomioitava, että elinta-son ja terveydentilan kohennuttua ihmisten elinajanodote pitenee, jolloin ikääntymi-sen alaikärajan voi nähdä myös samalla nousevan. Milloin ihminen siis siirtyy varsi-naiseen vanhuuteen?

Ikääntymistä ja ikääntyneitä voidaan tarkastelemalla kahden eri vaiheen avulla, joista käytetään käsitteitä *kolmas ja neljäs ikä*. Paul Higgs ja Chris Gillerad (2014, 10) näkevät, että ikääntyminen ei ole enää yhtenäinen osa elämänkulkua, vaan se on pirs-toutunut mahdollisuuden ja uhkan narratiiveihin. Kolmas ikä kuvataan aktiivisena hyvänä ikääntymisenä, kun taas neljänteen ikään kytketään ajatus kykenemättömyy-destä, avun tarpeesta ja sairauksista. Tämän seurauksena elämän jälkimmäinen osa esitetään tänä päivänä kahden erilaisen paradigman kautta. Yhtenä tärkeänä osana kolmannessa iässä on sen kuvaaminen aktiivisena elämänvaiheena, jolla tehdään eroa "varsinaiseen ikääntymiseen". (Higgs & Gilleard 2014, 11–12.) Neljäs ikä käsit-teenä on edelleen melko kiistanalainen gerontologisessa tutkimuksessa, sillä se on verrattain melko tuore teorettinen näkökulma. Lisäksi tähänastinen tutkimus ei ole onnistunut analysoimaan riittävästi kolmannen ja neljännen iän välistä eroa. Higgsin ja Gilleardin (2016, 6–11) kehittelemässä teoriassa neljäs ikä pyritään ymmärtämään kulttuurisena ja sosiaalisena mielikuvituksena, jota kehystää ihmiskunnan kollektiivinen kokemus rappeutumisesta ja heikkenemisestä elämän myöhemmässä vaiheessa.

He kuvaavat neljännen iän olevan ”musta aukko”. Neljättä ikää pyritään ymmärtämään ja havainnollistamaan niiden merkitysten avulla, joita ylläpidämme vanhuudesta sen sijaan, että sitä pyrittäisiin ymmärtämään biologisten tai psykologisten tekijöiden kautta. Näin ollen neljäs ikä kiteyttää kollektiiviset tulkinnat kaikesta, mitä vanhuudessa ja ikääntymisessä eniten pelätään. Pelon aiheina ovat voimattomuus, heikkous, nöyryytys, häpeä ja riippuvuus muista ihmisistä. Neljäs ikä heijastaa yhteiskunnan viimeaikaisia negatiivisia tulkintoja elämän heikkoudesta, avuttomuudesta, hoivan ja huolenpidon tarpeesta sekä valinnanvapauden ja identiteetin asteittaista menettämistä. Hoivan kontekstissa neljäs ikä näyttäytyy muiden ihmisten ja instituutioiden määrittämänä tilana sen sijaan, että se ymmärrettäisiin ihmisten omina kokemuksina. Neljännen iän mustalla aukolla on vaikutuksia siihen millaisen kuvan muodostamme iäkkäistä, minkä takia neljättä ikää tulisi tarkastella peilikuvana, joka heijastuu ympäröivistä diskursseista, mielikuvista ja käytännöistä. (Higgs & Gilleard 2016, 2–11.)

Mustan aukon lisäksi Higgs ja Gilleard (2016, 8) ovat analysoineet neljättä ikää abjektio-käsitteen (*abjection*) avulla. Ikääntyneet ja etenkin neljännen iän ihmiset nähdään heikkoina ja haavoittuvina. Mikäli ikääntyneellä ihmisellä on jonkinasteinen kognitiivinen heikkous, kuten esimerkiksi dementia, syventää se silloin abjektion tilaa. Tällöin ikääntyneellä on rajoitettu valinnanvapaus päättää omista asioistaan, jolloin vaarana on, että ikääntynyt jää täysin kiinni hoivaverkostoihinsa. Mitä suurempi kognitiivinen heikkous ikääntyneellä ihmisellä on, sitä suurempi keskinäinen riippuvuussuhde omaishoitajan ja hoidettavan välillä on ja sitä syvempi abjektio on. Riippuvuussuhde voi tällöin kääntyä salakavalaksi ja pahimmillaan väkivaltaiseksi. Abjektiolla tutkijat pyrkivät näin ollen selittämään riippuvuussuhteeseen ajautumisen syyt sekä siitä aiheutuvat seuraukset. Esimerkiksi pitkälle edenneen dementian kohdalla ihminen tarvitsee hoivaa ja huolenpitoa, mutta dementiaa sairastava ei kuitenkaan pysty käyttämään aktiivisesti omia oikeuksiaan, vaan hän on täysin riippuvainen saamastaan hoivasta ja samalla pelkää hoivan vastaanottaja. Erityisesti varhaista dementiaa sairastavat ihmiset ovat vaarassa joutua ongelmalliseen riippuvuussuhteeseen ja syvempään abjektioon, sillä heidän ulkonäkönsä ei välttämättä ole sopusoinnussa sellaisen vanhuuden kanssa, jota yhteiskunnassa pidetään todellisena vanhuutena. (Higgs & Gilleard 2016, 70–72, 136.) Nähdäkseni yhteiskunnassamme ihannoidaan nuoruutta, itsenäisyyttä ja omillaan toimeen tulemistä, minkä takia ikääntyminen merkitsee uhkaa ja se voidaan pahimmillaan nähdä jopa vastenmielisenä.

Nähdäkseni kaltoinkohtelua ymmärretään neljännen iän ilmiönä ja puolestaan lähisuhdeväkivalta käsitetään liittyvän kolmanteen ikään. Neljännessä iässä iäkkäät ovat riippuvaisia toisten ihmisten antamasta avusta, sillä heidän kohtaamien sairauksien takia heidän avuntarpeensa lisääntyy ja vastaavasti valinnanvapaus heikkenee.

Kolmas ikä kuvautuu vastaavasti aktiivisena ja hyvänä ikääntymisenä, jolloin kolmannessa iässä ikääntyneet eivät ole neljännen iän tavoin riippuvaisia toisista ihmisistä. Kun ihmiset ikääntyvät ja siirtyvät kolmannesta iästä neljänteen ikään, huolen tarpeet kasvavat ja ikääntynyt on enemmän riippuvainen muiden ihmisten antamasta avusta. Tämän siirtymän myötä huoli-ilmoituksen rooli kasvaa ja johon huoli-ilmoitus on työkaluna keksitty.

2.2 Lähisuhteet elämän myöhemmässä vaiheessa

Ikääntymisen ja ikääntyneiden kaltoinkohtelun ymmärtämiseksi on olennaista tarkastella myös sitä, millaisia ikääntyneiden lähisuhteet ovat. Lähisuhteiden voidaan nähdä olevan aivan yhtä tärkeitä elämän myöhemmässä vaiheessa kuin missä tahansa muissakin elämänvaiheissa. Ikääntyneiden perhe- ja muita lähisuhteita käsittelevä kirjallisuus ja tutkimus tuntuu kuitenkin keskittyvän melko pitkälti hoivan antamiseen ja omaishoitajuuteen. Tässä luvussa tarkoitukseni ei ole syventyä pelkästään omaishoivan teemaan, vaan tarkastella myös laajemmin sitä, miten ikääntyneet ihmiset asuva ja elävät, eli millaista heidän tavanomainen arkensa on sosiaalisten suhteiden näkökulmasta.

Väestöliiton (Hämäläinen, Danielsbacka, Hägglund, Rotkirch & Tanskanen 2021, 53) tutkimuksessa on kartoitettu, ketkä sukulaiset ja ystävät suurten ikäluokan edustajat kokevat itselleen läheisiksi. Vastaajat kokivat omat lapset ja sisarukset heille läheisiksi. Naisten ja miesten välillä naiset kokivat lapsensa miehiä useammin erittäin läheisiksi. (Mt.) Liliana Sousan (2008, 170) tutkimuksen mukaan ydinperhe on ikääntyneiden lähisuhteiden keskittymä. Ydinperhe voi koostua iäkkäästä henkilöstä tai iäkkäästä pariskunnasta, mutta samanaikaisesti perhe voi käsittää myös lapset, lapsenlapset, sisarukset, sisarten lapset, serkut sekä läheiset ystävät. Ikääntyneiden omat lapset perheineensä ovat usein ikääntyneen ainoa sosiaalinen ryhmä, johon ikääntynyt kokee kuuluvansa. Ikääntyneen kanssa saman sukupolven ystävät ja sukulaiset voivat olla toimintakyvyltään heikkokuntoisia, mikä osaltaan vaikeuttaa sosiaalista kanssakäymistä. Lisäksi samaan sukupolven kuuluvista ystävistä ja sukulaisista osa on jo menehtynyt. (Zechner, Lumme-Sandt ja & Kirsi 2014, 249.) Toisaalta ikääntyneet voivat nähdä ystäväpiirin kaventumisen osana luonnollista ikääntymistä. Kontaktit oman ikäisiin ystäviin ovat kuitenkin sellaisia, joita kaivataan. (Tiilikainen 2014, 179.) Etenkin niissä tilanteissa, joissa ikääntyneellä ei ole parisuhdetta, voivat lapsenlapset ja laajemmin myös muut perhesuhteet olla hyvinvointia kompensoiva tekijä (Hägglund, Sorsa, Danielsbacka, Tanskanen & Rotkirch 2021, 92). Perhebarometrin (Hägglund ym. 2021) mukaan Suomessa ikääntyneet useimmiten elävät joko yhdessä puolisonsa kanssa tai yksin, sillä suomalaisessa yhteiskunnassa yhteiselo saman katon alla

useampien sukupolvien kesken ei ole kovin tyypillistä. Lisäksi suomalaisessa yhteiskunnassa esimerkiksi yhteisöasuminen ja yhteisöllisesti jaettu arki eivät ole kovin yleisiä ennen mahdollista palvelukotiin muuttamista. (Mt. 19.)

Väestöliitto (Hägglund & Rotrich 2021) on myös tutkinut vuonna 2017 ikääntyneiden perhesuhteita. Tutkimuksen mukaan Suomessa vajaa 60 prosenttia 70–79-vuotiaista naisista eli avioliitossa, kun taas vastaavassa ikäluokassa miesten kohdalla osuus oli hieman yli 80 prosenttia. Yli 80-vuotiaiden kohdalla miehistä yli 70 prosenttia oli avioliitossa, naisista enää noin 30 prosenttia. Leskeksi oli 70–79-vuotiaista naisista jäänyt lähes 30 prosenttia ja miehistä noin seitsemän prosenttia. Leskien osuus on kuitenkin vähentynyt merkittävästi, sillä esimerkiksi 30 vuotta sitten leskien osuus 75–79-vuotiaista naisista oli puolet enemmän (Hägglund ym. 2021, 9). Yli 80-vuotiaissa naisissa leskenä eli lähes 60 prosenttia ja vastaavasti miehissä hieman yli 20 prosenttia. (Hägglund & Rotrich 2021, 64.)

Parisuhteen ja perheen on osoitettu vaikuttavan merkittävästi ikääntyneiden terveyteen, hyvinvointiin ja sosiaalisiin suhteisiin. Pitkäaikainen hyvä avioliitto voi parhaimmillaan suojata ja lieventää ikääntyneitä sairauden aiheuttamilta kielteisiltä vaikutuksilta. (Wong & Waite 2015, 7, 24.) Avioliitto voi myös kuitenkin vaikuttaa heikentävästi ikääntyneen hyvinvointiin ja terveyteen. (Carr & Utz 2020, 347.) Lisäksi ikääntyvien avioerot voivat vaikuttaa joko myönteisesti tai haitallisesti ikääntyneen elämään. Jos ikääntyneellä on taloudellisesti turvallinen tilanne, eikä hänellä ole terveydentilansa kanssa juurikaan ongelmia, ovat haittapuolet huomattavasti pienempiä kuin tilanteessa, jossa ikääntynyt on esimerkiksi taloudellisesti riippuvainen toisesta osapuolesta, jolloin avioerolla voi olla heikentäviä vaikutuksia myös terveyteen. (Brown & Wright, 2017, 6.) Ikääntyvien avioerojen tiedetään vaikuttavan heikentävästi ikääntyneiden kognitiiviseen kykyyn ja masennukseen. Sen seurauksia on verrattu myös leskeytymiseen. (Lin, Brown, Wright & Hammersmith 2019; Brown & Wright 2017, 7.) Lisäksi etenkin ikääntyvien naisten kohdalla avioerot kasvattavat köyhyysriskiä. (Sharma 2015.) Avioeron myötä suhde omiin lapsiin ja lapsenlapsiin voi myös kokea muutoksia ja jäädä etäisemmäksi. (Lin 2008; Tiilikainen 2014.)

Tutkimuksissa on myös tutkittu, miten aikuiset lapset pitävät yhteyttä omiin ikääntyneisiin vanhempiinsa. Suomalaisten aikuisten lasten on tutkittu pitävän eniten, eli keskimäärin kerran viikossa, yhteyttä omiin vanhempiinsa. Aikuiset lapset pitävät yhteyttä puolisonsa vanhempiin useita kertoja kuukaudessa. Sen sijaan isovanhempiensa aikuiset lapset ovat yhteydessä keskimäärin harvemmin kuin kerran kuukaudessa. Aikuiset lapset auttavat ja antavat käytännön apua vanhemmilleen, joka on myös vastavuoroista, sillä aikuiset lapset saavat useimmiten käytännön apua omilta vanhemmiltaan. (Hämäläinen ym. 2021, 69–77.) Mielenkiintoista on käytännön avun lisäksi taloudellisen avun antaminen, sillä tutkimuksen mukaan noin reilu kolmannes (36 prosenttia) aikuisista lapsista saa taloudellista tukea vanhemmiltaan, vaikka he

eivät sitä heille anna (Mt. 80). Tilannetta voi osaltaan selittää eri perhesukupolvien väliset näkemykset auttamisesta, sillä vanhempien on osoitettu tukevan enemmän lapsiaan ja lapsenlapsiaan ja vastaavasti lapset tukevat vähemmän vanhempiaan sekä lapsenlapset isovanhempiaan. (Birditt, Tighe, Fingerman & Zarit 2012, 634.)

Sousan (2008, 20) esittää, että perhesuhteet kokevat muutoksia myös elämän myöhemmässä vaiheessa. Näitä muutoksia voivat olla muun muassa eläkkeelle jääminen, isovanhemmuus, parisuhdemuutokset ja terveysongelmien ilmaantuminen. Erilaiset terveysongelmat sekä -muutokset lisäävät avun tarvetta ja riippuvuutta läheisistä (Tiilikallio & Säles 2018, 51). Suomalaiset suhtautuvat myönteisesti velvollisuuksiin vanhempiaan kohtaan, sillä aikuisista lapsista 70 prosenttia näkee, että lasten tulee ottaa vastuu heidän vanhempiensa auttamisesta tilanteessa, jossa vanhemmat tarvitsevat hoitoa ja huolenpitoa (Hämäläinen ym. 2021, 86). On kuitenkin huomiotava, ettei kaikilla ikääntyneillä ole tukenaan perhe- tai lähisuhteita. Esimerkiksi lapsettomat ikääntyvät voivat kokea eriarvoisuutta suhteessa niihin ikääntyneisiin, joilla on omaa jälkikasvua (Tiilikainen 2014, 178). Toisaalta pelkkä vanhemmuus ei takaa sitä, että suhde omiin lapsiin ja heidän lapsiinsa olisi emotionaalisesti lämmin. Tiilikainen (2014, 179–180) kuvaa tutkimuksessaan, kuinka ikääntyneet vanhemmat eivät toivoneet omilta lapsiltaan enemmän käytännön apua, vaan yhdessä vietettyä aikaa. Yksinäisyys vaikuttaa ikääntyneisiin moniulotteisesti. Yksinäisten ja ilman perhettä tai sosiaalisia verkostoja elävien ikääntyneiden nähdään olevan erityisen haavoittuvaisessa asemassa, sillä he eivät saa samalla tavalla perheeltään ja läheisiltään tukea esimerkiksi sairauden kohdatessa. (Carr & Utz 2020, 357; Seppänen 2017, 590.)

Yksinäisyyttä voidaan kokea suhteessa lähisuhteisiin, yhteisöihin ja joskus myös ympäröivään yhteiskuntaan. Lisäksi yksinäisyys voi juontua ruumiin rajallisuudesta, sillä muun muassa kuulon tai liikuntakyvyn heikkenemisen myötä arki helposti kuituu omaan kotiin. Etenkin kaikista iäkkäimpien kohdalla yksinäisyys voi tarkoittaa kokemusta yhteiskunnallisesta osattomuudesta ja oman elämän merkityksettömyydestä, joka on kokemuksena paljon voimakkaampi kuin vain mukavan seuran kaipuu. (Tiilikainen 2014, 179–181.) Yksinäisyys ja yksin asuminen voi olla yhteydessä toisiinsa. Marja Vaaraman (2014) ja kumppaneiden tekemä tutkimus osoittaa, kuinka yksin asuvilla ikääntyneillä yksinäisyyden kokemukset olivat melkein neljä kertaa yleisempää verrattuna niihin, jotka eivät asuneet yksin. Parisuhteessa olevista ikääntyneistä 20 prosenttia koki yksinäisyyttä. Leskien kohdalla osuus oli jopa 60 prosenttia. (Mt. 48–49.) Suomessa yksinasuminen on kasvanut eniten 70–74-vuotiaissa, sillä vuonna 2019 70–74-vuotiaiden ikäluokan ihmisistä 55 prosenttia asui yksin. Kaikkia ikäluokkia tarkastellessa yksinasuminen on yleisintä yli 75 vuotta täyttäneissä suomalaisissa, joista lähes joka toinen asui yksin. Yksinasuva iäkäs on yleisimmin nainen, sillä yli 75-vuotiaista suomalaisista naisista yksin asui 59 prosenttia, kun taas vastaavasti yksinasuvien miesten osuus samassa ikäryhmässä oli vain 20 prosenttia. (SVT

2020.) Yksinasuminen on ollut suomalaisessa yhteiskunnassa ennakoimaton muutos, jota voidaan selittää esimerkiksi sillä, että suuret ikäluokat ovat tulleet ”yksinasumisikään”. (Pyykkönen 2016, 221–222.)

Jos tarkastellaan kotona asuvien määrää ikääntyneiden joukossa, niin kotona asuvia 75-vuotta täyttäneistä oli vuonna 2018 91 prosenttia ja kymmenen vuotta vanhempien kohdalla osuus oli 81 prosenttia. Vuosituhannen vaihteeseen verrattuna luvut ovat nousussa, sillä noin 20 vuotta taaksepäin 85-vuotta täyttäneistä asui kotona 76 prosenttia. (STM 2020, 69.) Tämä kehityskulku viittaa siihen, että kotona asutaan yhä pidempään. 65–84-vuotiaista omistusasunnoissa asui lähes 80 prosenttia ja vasta 85 vuotta täyttäneiden ja sitä vanhempien kohdalla omistusasumisen määrä pieneni prosentuaalisesti. (SVT 2019.) Ikääntymisen myötä asuin- ja elinympäristöön tulee usein muutoksia esimerkiksi omakotitalosta kerrostaloon muuttamisen myötä. Uusi asuinympäristö voi myös lisätä ikääntyneiden kokemuksia yksinäisyydestä. (Kangasalo & Teeri 2017, 281–282.) Kotihoidon piirissä vuonna 2018 75 vuotta täyttäneistä oli 11 prosenttia ja puolestaan 85 vuotta täyttäneistä lähes 22 prosenttia. Suhteessa kotihoidon asiakkaiden määrään, oli tehostetun palveluasumisen asiakkaiden määrässä vuosituhtaan vaihteeseen verrattuna huomattavampaa kasvua. Esimerkiksi vuonna 2001 75 vuotta täyttäneistä tehostetussa palveluasumisessa asui kaksi prosenttia ja vastaavasti vuonna 2018 lähemmäs kahdeksan prosenttia. 85 vuotta täyttäneiden kohdalla vastaavat luvut olivat vajaa viisi prosenttia ja reilu 16 prosenttia. (SVT 2020, 69.)

Lähisuhteet kokevat yleensä muutoksia ikääntymisen myötä, sillä esimerkiksi terveysongelmat muokkaavat lähisuhteita lisätessään ikääntyneen riippuvuutta hänen läheisistään. Ikääntyneet mieltävät oman puolisonsa, lapsensa ja myös sisarusensa kaikista lähimmäisiksi. On kuitenkin huomioitava, ettei kaikilla ikääntyneillä ole omaa lähiverkostoa, sillä esimerkiksi parisuhteen muutokset voivat etäännyttää omista lapsista ja lapsenlapsista. Lisäksi suomalaiselle yhteiskunnalle on ominaista elää joko yhdessä puolison kanssa tai yksin. Yksinasumisen tiedetään lisäävän yksinäisyyden kokemuksia. Yksinäisyyden kokemukset ovat moninaisia ikääntyneelle itselleen.

2.3 Ikääntyneiden kaltoinkohtelu

2.3.1 Kaltoinkohtelun määrittelyä

Käsitteenä kaltoinkohtelun määrittäminen ei ole täysin yksiselitteistä tai ongelmattonta sen ollessa niin moniulotteinen ilmiö. Ikääntyneiden kaltoinkohtelun yhdenmukainen määrittely on koettu haastavana, eikä sille ole kehitetty yhteisesti hyväksyttyä

määritelmää. Keskeisin määrittelyyn liittyvä ongelma liittyy siihen, mitä kaltoinkohteluun sisällytetään ja mitä jätetään määritelmän ulkopuolelle. (Penhale 2003, 166.) Yleisesti ottaen ikääntyneiden kaltoinkohtelulla tarkoitetaan joko tekoa tai tekemättä jättämistä, eli laiminlyöntiä. Lisäksi kaltoinkohtelu voi olla tarkoituksellista tai tahatonta. (Krug ym. 2005, 147.) Iso-Britanniassa toimiva Action on Elder Abuse -järjestö kehitti seuraavan määritelmän ikääntyneiden kaltoinkohtelulle, jonka hyväksyi myöhemmin myös muut kansainväliset järjestöt:

Vanhusten kaltoinkohtelu on kerrallinen tai jatkuva teko tai asiaankuuluvan teon laiminlyöminen, joka tapahtuu missä tahansa luottamuksen varassa toimivassa suhteessa ja joka aiheuttaa vanhukselle vahinkoa tai ahdinkoa.¹

Kaltoinkohtelun ilmiön ja muotojen avaamisen lisäksi tutkimuksessa tulisi tarkastella kaltoinkohtelun riskitekijöitä sekä seurauksia. Käsitteenä se tulee hyvin lähelle lähisuhdeväkivallan, laiminlyönnin ja pahoinpitelyn käsitteitä (Laaksonen 2010, 305). Ikääntyneiden kaltoinkohtelu on merkittävä kansainvälinen ongelma, joka aiheuttaa vakavia seurauksia uhrilleen. (Marshall, Herbst, Girod, Annor 2020; Storey 2020.) Kaltoinkohtelulla on aina seurauksia ikääntyneen elämänlaatuun ja koettuun terveyteen. Kaltoinkohdellut ikääntyneet kärsivät kaltoinkohtelun seurauksena pysyvistä vammoista, heidän odotettavissa oleva elinikänsä lyhenee sekä he joutuvat myös useammin sairaalaan tai pitkäaikaiseen laitoshoidon. (Luoma, Tiilikallio & Helakallio 2018.) Maria Valtokarin, Hanna Alastalon ja Minna-Liisa Luoman (2021) mukaan Suomessa ei ole systemaattisesti tutkittu ikääntyneiden kaltoinkohtelua ja siihen puuttumista. Arvioiden mukaan kaltoinkohtelun esiintyvyys Suomessa ikääntyneessä väestössä on 3,4–30 prosentin välillä, josta suurin osa on lähisuhdeväkivaltaa (Valtokari ym. 2018).

Ikääntyneiden kaltoinkohtelua esiintyy niin läheisissä ihmissuhteissa, laitoshoidossa kuin rakenteellisellakin tasolla. (mm. Luoma ym. 2018; Koskiahho 2017.) Rakenteellisessa kaltoinkohtelussa ja laiminlyönnissä yhteiskunnan palvelut ja tukimuodot eivät vastaa ikääntyneiden tarpeita (Penhale 2003, 166). Rakenteellista kaltoinkohtelua on esimerkiksi se, kun palveluista tai tukitoimista vastaavat organisaatiot soveltavat vanhuuspalvelulakia (980/2012) niukkuusperiaatteen mukaisesti, jolloin palveluja annetaan niin vähän ja niin pienelle joukolle kuin vaan mahdollista. (Koskiahho 2017.) Rakenteellista kaltoinkohtelua voi nähdä myös olevan tilanteissa, joissa ongelmiin ei puututa, niitä ei tunnisteta tai riittäviä palveluita iäkkäiden tuen tarpeisiin ei joko ole, tai niihin pääsemiseen on hyvin tiukat kriteerit.

Eri ikäpolvet käsittävät väkivallan eri tavoin. Vanhemmille sukupolville väkivalta voi tarkoittaa esimerkiksi vain sota-ajan raakaa fyysistä väkivaltaa. Toisaalta on

¹ International Network for the Prevention of Elder Abuse 2002, 3

myös muistettava, että yleisesti asenteet muun muassa lapsiin kohdistuvan kuritusväkivallan ja naisiin kohdistuvan väkivallan osalta ovat muuttuneet paljon viime vuosikymmeninä. Vaikka yleiset asenteet kaltoinkohtelua ja lähisuhdeväkivaltaa kohtaan ovat tiukentuneet, osa ikääntyneistä saattaa kuitenkin edelleen ajatella parisuhteessa esiintyvän kaltoinkohtelun ja lähisuhdeväkivallan olevan normaali osa parisuhdetta. (Tiilikallio & Säles 2018, 20, 44.) Nämä sukupolvien väliset käsitteelliset erot väkivallasta ja kaltoinkohtelusta voivat vaikuttaa esimerkiksi siihen, että ikääntyneet itse eivät tunnista uhriksi joutumistaan tai toisaalta omien tekojensa merkitystä. Tällä taas on eittämättä vaikutusta siihen, miksi ikääntyneiden kaltoinkohtelu on piilorikollisuutta.

Kaltoinkohtelua määriteltessä on tärkeää pohtia sitä näkökulmaa, että miksi ikääntyneiden kaltoinkohtelussa käytetään kaltoinkohtelu-termiä väkivallan sijaan. Mitä alleviivataan, ettei puhuta väkivallasta? Näkemykseni mukaan sillä viitataan siihen, että väkivalta voi olla myös tekemättä jättämistä haavoittuvassa asemassa olevalle, jolloin kaltoinkohtelu määrittää tekemättömyyden, eli esimerkiksi laiminlyönnin väkivallaksi. Toisaalta väkivallan käsitteen käyttämättömyys voi tarkoittaa myös kaltoinkohtelun ilmiön vähättelyä, kun sitä ei nimetä väkivallaksi. Näen kuitenkin perusteltuna käyttäen tässä tutkielmassa kaltoinkohtelun käsitettä lähisuhdeväkivallan sijaan, sillä lähisuhdeväkivalta ei ota huomioon väkivallan passiivista puolta. On kuitenkin myös muistettava, että myös lähisuhdeväkivaltaa tapahtuu iäkkäiden ihmisten välisissä parisuhteissa.

2.3.2 Kaltoinkohtelun eri muodot

Huolimatta vaikeudesta löytää yhtenäistä määritelmää ikääntyneiden kaltoinkohtelulle, korostuu kaltoinkohtelun eri muodoissa kuitenkin tavallisesti samat viisi kategoriaa, eli fyysinen väkivalta, henkinen tai emotionaalinen väkivalta, taloudellinen tai aineellinen väkivalta, seksuaalinen väkivalta sekä laiminlyönti. (World Health Organization & International Network for the Prevention of Elder Abuse 2002, 3.) Fyysinen väkivalta käsitetään teoksi, jossa uhrille aiheutuu kipua tai vamma. Lisäksi fyysinen väkivalta sisältää fyysisen pakottamisen ja fyysisesti tai lääkkeillä aiheutetun vapaudenriiston. Henkinen tai emotionaalinen väkivalta on puolestaan väkivaltaa, josta aiheutuu henkistä tuskaa. Se voi olla muun muassa verbaalista pahoinpitelyä, huutamista, uhkailua sekä ikääntyneen halventamista, syyttelyä ja nöyryyttämistä. Lisäksi henkinen väkivalta voi käsittää ihmissuhteista eristämisen ja perusoikeuksien kieltämisen. Taloudellisessa tai aineellisessa väkivallassa ikääntyneen varoja tai omaisuutta käytetään laittomasti, epäasianmukaisesti tai häntä kiristetään. Taloudellisessa väkivallassa ikääntyneen varoja käytetään ilman hänen suostumustaan. Yksi taloudellisen väkivallan muoto on omaisuuden hävittäminen, eli esimerkiksi ikääntyneen sairastuessa hänen lapsensa painostavat myymään asunnon tai muuttamaan testamentin. Taloudellinen väkivalta koskettaa etenkin kotona asuvia ja hoidettavia ikääntyneitä.

Seksuaalisessa väkivallassa on kyse kontaktista, jossa teko on kaikkea muuta kuin suostumukseen perustuvaa. Laiminlyönnillä tarkoitetaan ikääntyneen perustarpeiden väheksymistä tai hoitamatta jättämistä. Perustarpeilla tarkoitetaan muun muassa ravintoa, hygieniaa sekä välttämättömien lääkkeiden saamista. Lisäksi laiminlyöntiä voi olla tilanteet, joissa ei ole tarpeeksi henkilökuntaa saatavilla esimerkiksi laitoshoidossa. Laiminlyönnin määrittelyssä ja tunnistamisessa haastavaa on se, että laiminlyönti on kaltoinkohtelun muodoista se, joka tapahtuu helpoimmin tahattomasti. Laiminlyöntiä voi tapahtua esimerkiksi omaishoitajan tiedonpuutteen takia. Näin ollen laiminlyöntiä ei välttämättä huomioda, minkä takia se voi jatkua pitkään vahingollisena. (Isola & Backman 2004, 95–96; Krug ym. 2005, 147; Lachs & Pillemer 2004, 1264; Penhale 2003, 166–167.) Nämä edellä mainitut kaltoinkohtelun eri muodot ovat myös lähisuhdeväkivallan määriteltyjä muotoja. Niin kuin Laaksonen (2010, 305) mainitsee, käsitteenä kaltoinkohtelu tulee hyvin lähelle lähisuhdeväkivallan käsitettä. Käsitteiden päällekkäisyys voi osaltaan lisätä hämmennystä niin tutkimuksellisissa kuin arkisissa tilanteissa. Kaltoinkohtelu voi samanaikaisesti olla myös lähisuhdeväkivaltaa.

2.3.3 Kaltoinkohtelun riskitekijät

Sirkka-Liisa Kivelän (2012, 154) mukaan ikääntyneen ihmisen heikentynyt fyysinen ja kognitiivinen toimintakyky on yksi perheen sisällä tapahtuvan kaltoinkohtelun riskitekijä. Tällä asetelmalla voidaan käsittää ne iäkkäät, joiden lapsi toimii iäkkään vanhemman omaishoitajana, tai ne iäkkäät ihmiset, jotka asuvat yhdessä lapsensa kanssa. Toinen riskiryhmä on kahdestaan asuvat iäkkäät parit, joista toisen osapuolen fyysinen tai kognitiivinen toimintakyky on heikentynyt merkittävästi. Tällöin esimerkiksi toimintakyvyttömän iäkkään ihmisen riippuvuus puolisoistaan sekä hoidosta ja hoivasta vastaavan puolison heikentynyt fyysinen toimintakyky lisäävät kaltoinkohtelun ja lähisuhdevallan riskiä. Kolmantena riskiryhmänä on yhdessä asuva ikääntynyt äiti ja hänen naimaton tai eronnut poikansa. Keski-ikäinen poika voi olla muun muassa työtön ja taloudellisesti äidistään riippuvainen, mikä lisää fyysisen, psyykkisen ja taloudellisen kaltoinkohtelun riskiä. Lapsen riippuvaisuus iäkkäästä vanhemmastaan voi erityisesti lisätä riskiä, sillä tällainen tilanne on täysin vastoin yhteiskunnan odotuksia itsenäisestä, omillaan toimeentulevasta sekä pärjäävästä aikuisesta ihmisestä. (Kivelä 2012, 154; Pillemer 1985, 155.) Tiilikallio & Säles (2018, 15) esittävät, että kaltoinkohtelija on useimmiten ikääntyneen läheinen tai tuttu henkilö. Kaltoinkohtelija voi olla samanaikaisesti ainoa läheinen tai auttaja. Kaltoinkohtelusta kertominen on yleensä sitä vaikeampaa, mitä läheisempi tekijä on. (Tiilikallio & Säles 2018, 15, 41.) Tyypillisemmin ikääntyneiden kaltoinkohtelua kuitenkin esiintyy joko 1) kauan kesäneissä parisuhteissa tai 2) aikuisten lasten ja heidän vanhempiansa välillä, jolloin

kaltoinkohtelun tekijä on hyvin läheinen sen uhrille. Lisäksi on hyvin yleistä, että kaltoinkohtelu on jatkunut kauan, sillä se on perheen varjeltu salaisuus, josta ei kerrota ulkopuolisille. Väkivalta ja kaltoinkohtelu esiintyy usein samassa perheessä sukupolvesta toiseen, sillä tällöin noudatetaan perheen sisäisesti hyväksymää käyttäytymismallia. (Isola & Backman 2004, 98.)

Riippuvuudella toiseen ihmiseen on erityinen rooli ikääntyneiden kaltoinkohtelussa. Molemminpuolisen ja moniulotteisen riippuvuussuhteen kaltoinkohtelun tekijän ja uhrin välillä on todettu myös olevan altistava tekijä kaltoinkohtelulle. Riippuvuussuhde voi perustua muun muassa yksinäisyyteen, fyysisen auttamisen tarpeisiin tai henkiseen siteeseen. Riippuvuus ja kaltoinkohtelun tekeminen voivat johtua esimerkiksi kaltoinkohtelun tekijän omista mielenterveys- ja päihdeongelmista. Nämä haasteet aiheuttavat haasteita tekijän omaan elämänhallintaansa ja itsenäisen elämän elämiseen, mikä syventää molemminpuolista riippuvuussuhdetta. Molemminpuolisessa ja moniulotteisessa riippuvuussuhteessa ikääntyneen voi olla erityisen haastavaa kertoa kaltoinkohteluista muille, sillä hän voi kokea velvollisuutenaan huolehtia lapsestaan ja samanaikaisesti tuntea kiitollisuutta pienestäkin avusta. Lisäksi kaltoinkohdeltu ikääntynyt voi olla enemmän huolissaan kaltoinkohtelijan hyvinvoinnista kuin omastaan. (Isola & Backman 2004, 97–98; Pillemer 1985, 155; Tiilikallio & Säles 2018, 15, 41.)

Kaltoinkohdellut ikääntyneet ovat usein yksinäisiä, heillä on terveydessään ja perhesuhteissaan haasteita, he eivät juurikaan saa tukea muista sosiaalisista verkostoista ja lisäksi he ovat tyytymättömiä elämäänsä. Etenkin kognitiivisen toimintakyvyn heikkoudet, kuten dementia altistavat kaltoinkohtelulle. (Isola & Backman 2004, 98.) Herrenkohl ym. (2022) tutkimus myös osoittaa, että lapsuuden aikana kokema kaltoinkohtelu lisää riskiä joutua väkivallan ja kaltoinkohtelun kohteeksi myöhemmällä iällä.

Oman lapsen aiheuttama kaltoinkohtelu on erityisen haastava tilanne, jossa vanhemmalla voi olla vähän liikkumatilaa. Iäkkään oma lapsi voi toimia hänen omaishoitajanaan, mikä ei järjestelynä ole kaikissa tilanteissa täysin ongelmaton. Perhepolitiikassa tapahtuneet muutokset suosivat yhä enemmän kotona asumista laitoshoidon sijaan (Jokinen 2013.) Näin ollen omaishoito on yksi ratkaisu vähentää laitoshoidon tarvetta. Toisaalta Laura Kalliomaa-Puha (2017, 232–238) kritisoi suomalaisen lainsäädännön oletusta, että omaiset auttavat ikääntynyttä. Myös Hanna-Kaisa Hoppania ja kumppanit (2016, 30) esittävät, että läheisten ja omaisten tekemää hoivatyötä pidetään usein heidän velvollisuutenaan. Julkisen hoivavastuun riittämättömyyttä vastata hoivan tarpeisiin voi nähdä aiheuttavan painetta läheisten antamalle hoivalle. Vanhushoivan tarve ei poistu, vaan se voi siirtyä muille toimijoille. Suomessa infomaali hoiva, eli esimerkiksi omaishoito on hyvin yleistä. Tutkimusten mukaan suomalaiset auttavat Euroopan vertailussa kaikista eniten ikääntyneitä ihmisiä. Lisäksi on arvioitu, että

noin 60 000 suomalaista tekee sitovaa ja raskasta hoitotyötä läheistensä parissa. (Autti-Rämö, Kehusmaa & Rissanen 2013, 147.) Kun ikääntyneiden hoivan tarve kasvaa ja perhepolitiikassa tapahtuu muutoksia, voivat ne lisätä riskiä ikääntyneisiin kohdistuvaan kaltoinkohteluun perheen sisällä.

Omaishoito mahdollistaa parhaimmillaan ikääntyneelle kotona asumisen tuoman vapauden ja itsemääräämisoikeuden toteutumisen. Vastakohtana vapaudelle voi kuitenkin pahimmillaan olla omaisen aiheuttama kaltoinkohtelu. Ongelmallista on kuitenkin asian näkyväksi tekeminen, sillä usein sekä omainen että ikääntynyt kieltävät kokonaan kaltoinkohtelun. (Isola & Backman 2004, 97.) Omaishoitoa ja kaltoinkohtelua pohdittaessa on kuitenkin myös muistettava, että väkivalta voi kohdistua myös omaishoitajaan tai olla kaksisuuntaista (Lin 2018, 253). Lisäksi on huomioitava, että omaishoitajillakin voi olla taustallaan traumaattisia kokemuksia, jotka voivat altistaa esimerkiksi mielenterveysongelmille. Tutkimus on osoittanut (Kong & Moore 2015), että lapsuuden kaltoinkohtelulla, aikuisiän omaishoitajuudella lapsuuden kaltoinkohtelevasta vanhemmasta sekä masennuksella on selkeä yhteys.

3 GERONTOLOGINEN SOSIAALITYÖ JA ORGANISAA- TIOKULTTUURI

Tutkielmani kiinnittyy gerontologiseen sosiaalityöhön ja etenkin vaihteleviin käytön-
töihin toteuttaa gerontologista sosiaalityötä sosiaalihuollon palvelujärjestelmässä. So-
siaalihuollossa on omat organisatoriset käytäntönsä ja organisaatiokulttuurinsa, joi-
den voidaan nähdä mahdollistavan tai estävän ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnis-
tamisen sekä siihen puuttumisen. Tutkielmani ei suoranaisesti kohdistu tai rajaudu
pelkästään gerontologiseen sosiaalityöhön, mutta gerontologinen sosiaalityö on sosi-
aalityön tutkimuksen kentässä osa-alue, jossa on pureuduttu nimenomaan ikäänty-
neiden hyvinvointiin ja heille suunnattuihin palveluihin. Tämän takia gerontologinen
sosiaalityö on tutkielmani kannalta tärkeä näkökulma.

3.1 Gerontologinen sosiaalityö ja palvelujärjestelmä

Gerontologinen sosiaalityö on sosiaalityön osa-alue, joka keskittyy ikääntyneiden ih-
misten hyvinvointiin. Viime vuosina gerontologisen sosiaalityön tutkimuksia on al-
kanut ilmestymään enenevästi. Gerontologisesta sosiaalityöstä voidaan käyttää eri kä-
sitteitä, kuten vanhussosiaalityö, sosiaalityö vanhusten kanssa tai vanhustenhuollon
sosiaalityö. Gerontologinen sosiaalityö kiinnittyy vahvasti ympärillä olevaan yhteis-
kuntaan, jolloin sitä ei voida irrottaa yhteiskunnallisista ja yhteisöllisistä yhteyksistä.
Gerontologinen sosiaalityö on näin ollen sidoksissa yhteiskunnallisiin muutoksiin,
joita ovat muun muassa palvelurakenne- ja valtionosuusuudistukset sekä väestölliset
ja perheyhteisölliset muutokset. Lisäksi gerontologisen sosiaalityön tietoperusta liit-
tyy vahvasti ja kattavasti suomalaiseen vanhuspolitiikkaan, vanhuspalveluihin, sosi-
aalihooltoon ja myös koko yhteiskuntaan. (Salonen 2007, 53–61; Seppänen 2006, 40.)

Sosiaalityön professori Marjaana Seppänen (2006, 47) näkee gerontologisen sosiaalityön muutostyöksi, jossa yksilöiden, perheiden, ryhmien ja yhteisöjen sosiaalisia ongelmista pyritään hahmottamaan tilannearvio sekä luomaan ratkaisuja. Gerontologisessa sosiaalityössä työskennellessä tarvitaan tietoa ikääntyneiden erityisen tuen tarpeen taustatekijöistä sekä ymmärrystä taustatekijöiden yhteisvaikutuksista ikääntyneen ihmisen kokonaistilanteesta. Siinä kohdataan usein kasautuneita ongelmia ja erilaisia psykososiaalisia tarpeita. Tavoitteiden saavuttamiseksi tarvitaan sosiaalityön yleistä sekä ikääntymiseen liittyvää erityistä gerontologista tietoa ja eettistä asiantuntijuutta. (Niemi ym. 2021, 205–207; Ylinen 2008b, 90.)

Gerontologisella sosiaalityöllä tulee olla organisaatiossa oma selkeä profiloitunut asemansa. Vanhussosiaalityön paikka on melko vakiintumaton organisaatioiden sisällä ja organisaatiotasolla gerontologisen sosiaalityön asemassa on huomattavia kuntakohtaisia eroja. (Seppänen 2006, 25.) Kunnassa voi olla esimerkiksi järjestetty täysin omanaan gerontologinen sosiaalityö, tai se on liitetty monen muun asiakasryhmän kanssa toteutettavaan sosiaalityöhön. (Koskinen 2007, 30.) Yleisenä käytäntönä on, että gerontologinen sosiaalityö kuuluu osaksi vammais- tai aikuissosiaalityötä. Gerontologisen sosiaalityön on kuitenkin haastava kehittyä omaksi ikääntyneiden erityistarpeet huomioivaksi erityisalakseen aikuissosiaalityön yhteydessä. (Seppänen 2017, 259.) Gerontologinen sosiaalityö on usein jäsentymätöntä, sen toimintatavat ovat hajanaisia, vanhenemiseen koskevaa tietoa ei ole riittävästi sekä työn tavoitteita ei tunneta. (Koskinen 2007, 30.) Osaltaan tähän on vaikuttanut se, ettei gerontologisella sosiaalityöllä ole ollut aikojen saatossa omaa asemaa, eikä ikääntyneiden parissa tehtävä sosiaalityö saanut suurta kiinnostusta sosiaalityön kehittymisen alkutaipaleella. (Koskinen 2007, 21; Seppänen 2006, 23.) Ikääntyneiden kohtaamia ongelmia pidettiin lähinnä toimeentuloon ja palvelujen tarpeeseen liittyvinä asioina. Ikääntyneet nähtiin ihmisryhmänä, jonka tarpeet katsottiin voitavan täyttää eläkejärjestelmien ja sosiaali- ja terveystalvuiden kautta. Ikääntyneiden katsottiin olevan homogeeninen väestönosa. Sivuutetuksi tuli jokaisen yksilöllinen elämäntilanne. (Koskinen 2007, 19–21.)

3.1.1 Gerontologista sosiaalityötä ohjaavat arvot ja periaatteet

Gerontologista sosiaalityötä, niin kuin muitakin sosiaalityön eri tehtäväkenttiä ohjaavat alan yleiset eettiset periaatteet ja arvot. Ihmisarvo, ihmisoikeudet ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus ovat niin sosiaalityön kuin laajemminkin sosiaalialan keskeisimpiä ammatillisia lähtökohtia. Sosiaalityön professori Kyösti Raunio (2004, 82) kuitenkin huomauttaa, ettei sosiaalityöllä ole varsinaisesti omia arvojaan sanan varsinaisessa merkityksessä, vaan arvot mukailevat hyvin pitkälti modernin yhteiskunnan arvoja, jotka ovat yleisesti hyväksytyjä. Sosiaalityön tärkeiden arvojen voi nähdä rakentuvan kahdesta eri lähtökohdasta käsin, jotka ovat inhimillinen ja yhteiskunnallinen

lähtökohta. Inhimilliseen lähtökohtaan lukeutuu muun muassa ihmisarvon kunnioittaminen ja vastaavasti yhteiskunnallinen lähtökohta sisältää sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, tasa-arvon, demokratian ja solidaarisuuden. Lisäksi sosiaalityön keskeisiä periaatteita ovat itsemääräämisen ja vapauden kunnioittaminen sekä syrjinnän, alistamisen ja riiston vastustaminen. (Raunio 2004, 87–88.) Sosiaalityön yleiset arvot tuovat kuitenkin oman haasteensa gerontologiseen sosiaalityöhön, sillä Seppäsen (2006, 39) mukaan esimerkiksi toimintakyvyn heikkenemisen myötä ikääntynyt on lisääntyvässä määrin riippuvainen muista ihmisistä. Tällöin on haastavampaa huomioida ikääntyneen oikeus omaan autonomiaan sekä osallisuuteen. Etenkin dementiaa sairastavien kohdalla sairaus asettaa haasteita autonomian ja osallisuuden huomioimiselle. (Mt. 39–40.)

Arvojen lisäksi alan lainsäädäntö ohjaa osaltaan sosiaalihuollon toimintaa. Lainsäädäntö kytkeytyy ikääntyneiden kaltoinkohteluun siinä mielessä, että sosiaalihuoltolaki (1301/2014) ja laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvuluista (980/2012) velvoittavat jokaista alan toimijaa toimimaan, mikäli ilmenee huoli ikääntyneen henkilön tuen tarpeesta. On kuitenkin huomioitava, etteivät lainsäädäntö tai oikeusturvakeinot pysty sellaisinaan takaamaan ihmisoikeuksien täysimääräistä toteutumista tai epäkohtiin puuttumista. Ihmisoikeuksien täysimääräisessä toteutumisessa on kyse myös laajemmasta yhteiskunnallisesta tahtotilasta.

3.1.2 Gerontologisen sosiaalityö ja ikääntyneiden kaltoinkohtelu

Miksi gerontologista sosiaalityötä tarvitaan? Tulevina vuosina gerontologisen sosiaalityön tarve tulee lisääntymään, sillä suomalainen väestö ikääntyy (Seppänen 2017, 255). Kari Salosen (2007, 65–66) mukaan gerontologisessa sosiaalityössä on nähtävissä kolme eri lähtökohtaa, joiden avulla gerontologisen sosiaalityön erityisyys ilmenee. Ensimmäisenä erityisyytenä on se, että gerontologisessa sosiaalityössä korostuu asiakastyön vaativuus ja haasteellisuus sekä useita tieto- ja taitoalueita yhdistävä sosiaalityö. Toisena erityisyyden lähtökohtana on, että gerontologiset sosiaalityöntekijät työskentelevät usein isoissa palveluorganisaatioissa, jolloin heidän asemansa edellyttää itsenäistä työskentelyä ja toimivaa moniammatillista työotetta. Kolmantena gerontologiset sosiaalityöntekijät tarvitsevat ensinnäkin paljon vanhuuden ja gerontologian erityistietoa sekä toisekseen tietoa sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmästä. (Salonen 2007, 65–66.) Toisaalta on huomioitava, etteivät nämä erityisyydet tee eron tekoa muihin sosiaalityön tehtäväkenttiin, sillä edellä mainitut kohdat sopivat nähdäkseni ihan mihin vaan sosiaalityön tehtäväkenttien erityisyyksiin vanhuuden ja gerontologian erityistietoa lukuun ottamatta. On kuitenkin huomioitava, että gerontologisen sosiaalityön myötä ikääntyminen ymmärretään myös sosiaalisesti prosessiksi,

joka antaa toisen ulottuvuuden ikääntymisen tarkasteluun pelkän biologisen prosessin sijaan. Ikääntyneen hyvinvoinnissa kietoutuvat terveys ja sosiaaliset suhteet, jolloin perhesuhteet ovat keskeisiä hyvinvoinnin kannalta. (Seppänen 2017, 255–590.)

Gerontologisen sosiaalityön erityisyys piilee siinä, että sosiaalityöntekijät tarvitsevat tietoa vanhenemisprosesseista ja geriatrisista perustiedoista sekä etenkin vanhenemisen sosiaalisesta näkökulmasta. (Salonen 2007, 66; Seppänen 2006, 40.) Vanhenemisen sosiaalisella ulottuvuudella tarkoitetaan tilannetta, jossa sosiaalinen vanheneminen muodostuu aktiivisessa vuorovaikutuksessa yksilön ja yhteiskunnan, ympäristön sekä hänen sosiaalisten ryhmiensä välillä. Sosiaalisessa vanhenemisessä ajallisesti ja paikallisesti muuttuvat yhteiskunnalliset tekijät muodostavat ja määrittelevät ikääntyneiden vanhenemisprosessia. Nämä yhteiskunnalliset tekijät muodostuvat osaksi ikääntyneen ihmisen elämää, toimintaa sekä tietoisuutta. (Jyrkämä 1990, 86.) Ihmisen ikääntyminen tuo mukanaan eroja verrattuna nuorempiin ikäluokkiin, minkä takia gerontologisessa sosiaalityössä tarvitaan erityistä osaamispohjaa. Haasteet ja ongelmat ovat samoja kuin nuoremmilla ihmisillä, mutta vanhempi ikä antaa niille erityispiirteitä. (Seppänen 2006, 39–42.)

Useimmiten ikääntyneiden sosiaaliset ongelmatilanteet ovat kietoutuneet hyvin vahvasti vanhenemiseen liittyvään terveydentilaan ja sen heikkenemiseen. Vanhenemiseen liittyy sairastumisen ja terveydentilan heikkenemisen lisäksi muita erilaisia prosesseja, kuten toimintakyvyn heikkeneminen, sosiaalisten roolien menettäminen sekä vuorovaikutuksen väheneminen. Gerontologisesta sosiaalityöstä erityistä tekee myös se, että siinä tarvitaan laaja-alaista ymmärrystä elämäntilanteen arvioinnista. Kuolema tulee lähelle gerontologisessa sosiaalityössä, jolloin sosiaalityöntekijän tulee osata kohdata menetyksen kokenut ikääntynyt ja tukea surutyön eri vaiheissa. (Seppänen 2006, 39–42.)

Miten gerontologinen sosiaalityö ja ikääntyneiden kaltoinkohtelu linkittyvät toisiinsa? Tutustuessani sosiaalityön tutkimuksiin ikääntyneiden kaltoinkohtelusta havaitsin, ettei ikääntyneiden kaltoinkohtelu ole ollut ilmiönä sellainen, joka olisi viritänyt huomattavaa määrää tutkimuksellista kiinnostusta niin suomalaisessa kuin kansainvälisessä gerontologisen sosiaalityön tutkimuksessa. Kansainvälisessä tutkimuksessa lasten kaltoinkohtelu ja perheväkivalta ovat kiinnittäneet enemmän tutkijoiden huomiota ikääntyneiden kaltoinkohteluun verrattuna (Lin 2018, 253).

Kansainvälisessä tutkimuksessa ikääntyneiden kaltoinkohtelua on tutkittu tarkastelemalla sen yleisyyttä sekä riskitekijöitä. Euroopan tasolla eri maiden ikääntyneiden kaltoinkohtelun yleisyydestä on haastavaa vertailla, sillä kaikista maista ei ole saatavilla vertailukelpoista tilastotietoa ikääntyneiden kaltoinkohtelusta sekä määritelmät ikääntyneiden kaltoinkohtelun välillä vaihtelevat. (O'Brien ym. 2016, 12–18). Lisäksi kansainvälisellä tasolla ikääntyneiden kaltoinkohtelua on tutkittu esimerkiksi

tarkastelemalla ikääntyneille tarjottavien palvelujen mahdollisuuksista tukea kaltoinkohtelun uhria korjaavien käytäntöjen avulla haastatteleamalla eri alojen asiantuntijoita, kuten sosiaalityön ja hoitoalan työntekijöitä. Korjaavat käytännöt, kuten restoratiivinen eli sovittely työte nähtiin tutkimuksessa käyttökelpoisena keinona kaltoinkohteluun puuttumisessa sekä uhrin ja tekijän välisen suhteen muuttamisessa parempaan suuntaan. (Brown & McNeal 2020.) Sovittelyä työtettä on tutkittu myös toisessa tutkimuksessa tarkastelemalla sitä perheissä, joissa ikääntyneet ovat kohdanneet kaltoinkohtelua. Sosiaalityöntekijät kokivat restoratiivisen työtteen lupaavana keinona ikääntyneiden kaltoinkohteluun puuttumiseen, mutta riskien hallinta monimutkaisten perhesuhteiden parissa työskennellessä koettiin vaikeana. (Kirk, Campbell, McAllister & Taylor 2019.) Ikääntyneiden kaltoinkohtelua on myös tarkasteltu tutkimusten valossa arvioimalla moniammatillista interventiomallia, joka on kehitetty ikääntyneiden kaltoinkohteluun puuttumiseen. Interventiomalli kehitettiin sosiaalityöntekijöiden ja asianajajien osaamisen pohjalta. Tutkimuksen tulokset osoittivat sosiaalityön ja juridiikan moniammatillisen työskentelyn olevan kelpo menetelmä puuttua ikääntyneiden kaltoinkohteluun. (Rizzo, Burnes, Chalfy 2015.)

Lähisuhdeväkivallan ja ikääntyneiden kaltoinkohtelun välillä on osoitettu olevan yhtäläisyys (Meyer, Lasater & García-Moreno 2020, 37), sillä lähisuhdeväkivalta voi jatkua ikääntymisen myötä pariskunnan välillä. Puolison eläkkeelle jääminen ja eri sairaudet kuten dementia voivat pahentaa väkivaltaa. Tutkimuksen mukaan ikääntymisen myötä väkivallan muoto muuttuu fyysisestä väkivallasta henkiseen ja taloudelliseen väkivaltaan sekä hyväksikäyttöön. Lisäksi väkivallan uhrille ominaista on tuntee suurta häpeää väkivallasta. (Mt. 37.)

Gerontologisen sosiaalityön keskittyessä ikääntyneiden ihmisten hyvinvointiin, on sillä myös osaltaan paljon annettavaa ikääntyneiden kaltoinkohtelulle niin tieteellisen tutkimuksen kuin sosiaalityön käytännön arjen avulla. On tärkeää, että ikääntyneiden kohtaamat erilaiset ongelmat nähdään laajemminkin kuin pelkästään terveydentilan ja toimintakyvyn heikkenemisen kautta. Ikääntyminen ei ole pelkästään hoidon tarpeisiin vastaamista, vaan myös kokonaisvaltaisesti ikääntyneiden ihmisten elämäntilanteen ymmärtämistä. Jos eri tilanteita ja ongelmia ei tunnusteta, voi se olla jo itsessään suuri este ihmisarvoiselle elämälle ja hyvälle ikääntymiselle.

Ikääntyneet ovat erityisen tuen tarpeessa olevia, jolloin gerontologisessa sosiaalityössä ihmisen hyvinvointia katsotaan kokonaisuutena. Gerontologinen sosiaalityö lisää tietoa ikääntymisen sosiaalisen ulottuvuuden ymmärtämisestä, mikä on keskeistä esimerkiksi ikääntyneiden kohdatessa kaltoinkohtelua heidän läheissuhteissaan. Haastavaksi tilanteen tekee kuitenkin se, että gerontologinen sosiaalityö on organisaatiotasolla edelleen melko jäsentymätöntä, mikä hidastaa gerontologisen sosi-

aalityön vakiintumista omaksi erityisalueekseen. Ikääntyneet voivat kohdata samantaisia sosiaalisia ongelmia kuin muunkin ikäiset ihmiset, kuten taloudellisia haasteita, päihde- ja mielenterveysongelmia sekä vaikeuksia asumisessa. Kun ikääntynyt joutuu läheisen ihmisen tekemän kaltoinkohtelun uhriksi, on tilanne erityisen haastava ja vaikea hänen hyvinvointinsa kannalta, sillä ikääntyessä perhesuhteiden ja läheisten antama tuki korostuu entisestään.

3.2 Organisaatiokulttuuri ja organisatoriset käytännöt

Toinen tutkimuksellinen lähtökohtani ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamiseen ja siihen puuttumiseen on tarkastella sosiaalihuollon palvelujärjestelmän organisaatiokulttuuria ja organisatorisia käytäntöjä, jotka mahdollistavat tai estävät kaltoinkohtelun tunnistamisen. Lähtökohtana ei ole tarkastella yksittäisten ammattilaisten toimintatapoja tai sitä, toimivatko he oikein vai väärin. Tällä lähestymistavalla on mahdollista välttää yksilöllistä ja syyllistä tulkintoja, joissa yksittäisiä ammattilaisia vastuutetaan ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisen ja siihen puuttumisen haasteista.

Pia Bäcklund, Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen ja Juho Luukkonen (2017) lähestyvät julkishallinnon sosiaalisia käytäntöjä Theodore Schatzkin käytäntöteoreettisen näkemyksen pohjalta. He näkevät, että Schatzkin käytäntöteoreettinen lähestymistapa on erityisen toimiva pohdittaessa hiljaisen ja kokemuksellisen tiedon merkitystä organisaatioiden käytäntöjä ylläpitävinä sekä muokkaavina tekijöinä. Bäcklund ym. (2017) katsovat organisatoristen käytäntöjen välittyvän yksittäisten ihmisten kautta, jolloin samanaikaisesti yksittäiset ihmiset ovat myös organisatoristen käytäntöjen uudistajia. Näin ollen käytännöt ovat sosiaalista toimintaa, joka tapahtuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Esimerkiksi julkishallinto voidaan nähdä eri sosiaalisten käytäntöjen ryhmittymäksi. Toiminta ja sitä ohjaavat toimijat saavat merkityksensä vain silloin, kun he ovat vuorovaikutuksessa toisiinsa. Lisäksi he näkevät, että organisaation käytännöt eivät rakennu vain organisaatioiden sisällä, vaan työntekijät muokkaavat ja uusintavat organisaation käytäntöjä peilaamalla niitä omaan kokemukselliseen tietoon sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta. (Bäcklund ym. 2017, 83–88.) Hallintotieteen professori Risto Harisalonen (2021, 141) mukaan organisaation käytännöt liittyvät laajemmin organisaatiokulttuuriin, jota tarkastelen tarkemmin seuraavassa luvussa.

3.2.1 Organisaatiokulttuuri

Organisaatiokulttuuria on tutkittu aina viime vuosisadan alkupuolelta saakka, mutta 1970–1990 -luvulla organisaatiokulttuurin tutkimus hallitsi erityisesti organisaatiotutkimusta niin kansainvälisesti kuin kansallisestikin. Organisaatiokulttuurin tutkimuksen teoreettisia ja menetelmällisiä pääsuuntauksia on neljä, jotka ovat 1) organisaatio- ja yrityskulttuureja vertaileva tutkimus, kulttuurikognitivismi ja symbolijärjestelmiä korostava näkökulma, 2) yhteisesti omaksutut merkityssuhteet ja niiden muutoksia korostavat näkökulmat, 3) yritys- tai organisaatioideologiaa ja toimintafilosofiaa korostavat suuntaus sekä 4) psykodynamiikkaan pohjautuva organisaation tulkinta. Kahdessa ensimmäisessä organisaatiokulttuuri nähdään organisaation yhdeksi osaksi kuten esimerkiksi organisaation talous- ja kommunikaatiojärjestelmä sekä osaamisperusta. Kahdessa jälkimmäisessä keskeistä on puolestaan se, että organisaatiot ovat psykososiaalisia konstruktioita ja merkitysrakenteita, jotka rakentuvat ihmisten välisissä sosiaalisissa suhteissa. 1990-luvulle tultaessa organisaatiotutkimuksessa keskityttiin kulttuurin sijaan osaamisen johtamiseen, professiotutkimukseen ja organisaatio-oppimiseen. (Kinnunen 2017, 169–171.) Oma tutkielmani linkittyy ihmisten välisiin sosiaalisiin suhteisiin korostuvaan suuntaukseen, sillä katson organisaation rakentuvan ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. (vrt. Rissanen & Hujala 2017, 95.)

Organisaatiokulttuurissa on kyse pitkässä ajassa kehittyneestä henkisestä todellisuudesta, jonka läpi ihmiset katsovat rakenteita, prosesseja ja käytäntöjä. Jokaisen työntekijän oletetaan sopeutuvan tähän henkiseen todellisuuteen, eli kulttuuriin. (Harisalo 2021, 141.) Organisaatiokulttuuri rakentuu yksilöiden vuorovaikutuksen kautta sosiaalisesti yhteiseksi, eli organisaatiokulttuuri ei ole mahdollinen, ellei työntekijät tee keskenään yhteistyötä. (Solomon 2004, 1032.) Työelämässä voidaan viitata esimerkiksi sanontaan ”oppia talon tavoille”, jolla tarkoitetaan juuri organisaatiokulttuuriin mukautumista ja sopeutumista. Organisaatiokulttuuriin sopeutumalla ihminen oppii esimerkiksi näkemään asioiden syy-seuraussuhteet tietyllä tavalla, arvostamaan ja väheksymään tiettyjä asioita sekä ajattelemaan, käyttäytymään ja valitsemaan eri valinnan mahdollisuuksien välillä tavalla, joka ei ole ristiriidassa muiden organisaation toimijoiden kanssa. Organisaatiokulttuurissa on kyse tietyistä hallitsevista ajattelu- ja toimintatavoista. Nämä ajattelu- ja toimintatavat ovat muotoutuneet ja vahvistuneet ihmisten yhteisten kokemusten kautta. (Harisalo 2021, 141.) Usein uutena työntekijänä voi olla helppo havaita organisaation omat ajattelu- ja toimintatavat, jotka voivat vaikuttaa myös irrationaalisilta. Näitä ajattelu- ja toimintamalleja voi olla esimerkiksi kieli ja kommunikaatiotapa, selviönä pidetyt merkit ja symboliikka, työntekijöiden pukeutumistapa sekä kahvihuoneen istumajärjestys. (Kinnunen 2017, 168.) Organisaatiokulttuuria ylläpitää yhteiset arvot. Ylläpitävät arvot eivät käsitä pelkästään kult-

tuurin sisäisiä arvoja, vaan myös sitä, millaiset arvot ovat tärkeitä esimerkiksi sidosryhmien kanssa tehtävässä työssä. Lisäksi organisaatiokulttuureilla on oma historiansa ja rakenteensa, jonka myötä kulttuuri voi pysyä samana huomattavan pitkän ajanjakson ajan, vaikka työntekijät vaihtuisivatkin (Solomon 2004, 1035).

Yksi tunnetuimmista organisaatiokulttuurin viitekehyksistä on scheinilainen viitekehys, jossa korostuu sosiokognitiivinen ja ryhmädynamiikan lähestymistapa. Scheinilaisen viitekehyksen ydinkäsitteitä ovat kollektiivinen oppiminen ja sosiaalisuusprosessi. (Kinnunen 2017, 171.) Kulttuuri on opittua ja kulttuuria voi ymmärtää vain kehityksellisen ja dynaamisen oppimismallin avulla. Kun joukko ihmisiä kohtaa samanaikaisesti ongelmatilanteen, heidän täytyy ongelman ratkaistakseen työskennellä yhdessä. Tällöin syntyy kulttuurin muodostumisen perustilanne. Mutta kaikki ihmisjoukot eivät muodosta kulttuuria, sillä kulttuuri on löydettävissä vain sieltä, missä on määriteltävissä olevia ryhmiä ja näillä ryhmillä on oma merkittävä historiansa. Jotta kulttuuri syntyy näissä ryhmissä, tulee heillä olla yhteisiä kokemuksia, jotka ovat muodostuneet ryhmän jäsenten ratkaistessa ulkoisia ja sisäisiä ongelmia. Ajan ja yhteisten kokemusten myötä ryhmälle muovaantuu yhteinen näkemys ympäröivästä maailmasta ja ryhmän paikasta maailmassa. Yhteinen näkemys siirtyy ajan mittaan tiedostamattomalle tasolle, jolloin siitä tulee itsestäänselvyys. Näin ollen kulttuuria voidaan pitää ryhmäkokemuksen opittuna tuloksena. Tämä tietty ryhmän keksimä malli on toiminut kyllin hyvin, jotta sitä voidaan opettaa ryhmän uusille jäsenille tapana havaita, ajatella ja tuntea. (Schein 1987, 25–26, 185–194). Omassa tutkielmassani tutkimuksen kohteena on sosiaalihuollon organisaation yksikkö, jonka voi nähdä muodostavan vahvan organisaatiokulttuurin, sillä sosiaalihuollon yksiköt on muodostettu tiettyjä tehtäviä ja tavoitteita varten. Kun organisaatiot tekevät pitkään samaa tehtävää esimerkiksi lastensuojeluyksikössä, vanhat ja historialliset ajattelu- ja toimintatavat kulkevat mukana. Vanhat toimintamallit voivat myös hidastaa organisaation kehitystä. (Kinnunen 2017, 168–176.)

Organisaatiokulttuurin ydin muodostuu kolmesta eri kulttuurin tasosta. Ensimmäisenä tasona on artefaktit, eli ihmisen rakentama sosiaalinen ja fyysinen ympäristö. Artefaktit ja luomukset sijoittuvat kulttuurin näkyvämmälle tasolle. Artefaktit koostuvat fyysisestä tilasta, kirjoitetusta ja puhutusta kielestä, ryhmän jäsenten havaittavissa olevasta käyttäytymisestä sekä ryhmän työn teknisestä tuloksesta. Vaikka artefaktien ja luomusten taso on näkyvä, se ei aina kuitenkaan ole tulkittavissa. Artefaktien ja luomusten tekijät eivät välttämättä edes itse ole tietoisia omista aikaansaannoksistaan. Toisena kulttuurin tasona ovat arvot. Kun ryhmä kohtaa uuden tehtävän, asian tai ongelman, sen ensimmäinen ehdotettu ratkaisuehdotus heijastaa arvoja, sillä ryhmällä ei tällöin ole riittävää yhteistä pohjaa tehtävän, asian tai ongelman määrittelyksi. Arvot muuttuvat pikkuhiljaa itsestäänselvyyksiksi, minkä seurauksena niistä tulee vähitellen uskomuksia ja oletuksia, ja lopulta ne siirtyvät pois tietoiselta tasolta.

Tiedostomaton taso käsittää alitajuiset ja automaattiset tavat. Myös organisaation arvoja on mahdollista analysoida kahdesta eri näkökulmasta käsin. Organisaatiolla voi olla arvoja, jotka ovat yhdenmukaisia perusoletusten kanssa ja puolestaan arvoja, jotka ovat joko järkeistämisen tulosta tai tulevaisuuden toiveita. Jälkimmäisiä arvoja voidaan kutsua ”ilmaistuiksi arvoiksi” ja ne eivät perustu kyseisessä kulttuurissa tapahtuneeseen oppimiseen. Esimerkiksi yritys voi ilmoittaa arvostavansa ihmisiä, mutta se voi menetellä näin, jotta jokainen yrityksen työntekijä toimii ilmoituksen mukaisesti. Työntekijät voivat *sanoa* arvostavansa ihmisiä eri tilanteissa, mutta se voi olla täysin muuta kuin, se mitä he *tekevät* niissä tilanteissa, joissa näiden arvojen tulisi päteä. Viimeisen kulttuurin tason muodostaa perusoletukset. Tämä taso on kaikista näkymättömin ja tiedostamattomin. Lisäksi organisaatiokulttuurin perusoletusten löytäminen on vaikeaa. Työntekijät eivät mielellään tuo esiin organisaatiokulttuurin perusoletuksia, sillä niitä pidetään itsestäänselvyyksinä. Jos organisaation ryhmä on vahvasti yhteisen perusoletuksen takana, ryhmän jäsenet pitävät minkä tahansa muun perusedellytyksen pohjalta tapahtuvaa käyttäytymistä käsittämättömänä. (Schein 1987, 31–38.)

Pohtiessa väkivallan tunnistamista ja havaitsemista organisaatiokulttuurin näkökulmasta, organisaation sisällä pelkkä viranomaisten kouluttaminen väkivallan tunnistamiseen ja havaitsemiseen ei ole yhtä vaikuttavaa kuin organisaatiokulttuurin muuttaminen. Koulutus yksinään ei riitä, vaan tilalle pitää tuoda käytäntöjen uudistaminen. Koulutuksellakin on mahdollisuutensa, jos siihen liittyy muutoksia organisaation toimintavoissa. Vaikuttavina organisatorisina käytäntöinä väkivallan havaitsemiseen nähdään esimerkiksi johtamistapa, työsuoritusten arviointi- ja palkitsemistapa sekä syvälle juurtuneet kulttuuriset ennakkoluulot ja asenteet. (Krug ym. 2005, 135.)

Organisatoristen käytäntöjen ja organisaatiokulttuurin on todettu joko mahdollistavan tai estävän väkivallan tunnistamista ja havaitsemista, jonka takia olen kiinnostunut omassa tutkimuksessani tarkastelemaan organisatorisia käytäntöjä ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa. Sosiaalityön keskeisempänä pohjana ovat eettiset periaatteet ja arvot, minkä takia organisaation tulee tarjota työntekijöilleen mahdollisuutta työskennellä eettisesti, jolloin organisaatiokulttuuria tarkastellaan eettisestä kontekstista käsin.

3.2.2 Eettinen organisaatiokulttuuri

Viime aikoina keskustelu organisaatioiden eettisyydestä ja työntekijöiden mahdollisuudesta tehdä työtään eettisen arvojen mukaan on lisääntynyt. Organisaation eettistä kontekstia on tarkasteltu organisaation eettisten arvojen, eettisen ilmapiirin sekä eettisen kulttuurin käsitteiden kautta. (Pihlajasaari 2015, 13–15.) Organisaation eettiset arvot liittyvät keskeisesti organisaatiokulttuurin arvoihin. Eettiset arvot muodostuvat

organisaation eettisten käytäntöjen ja johtajien henkilökohtaisten eettisten arvojen vuorovaikutuksessa. (Hunt, Wood, Chonko 1989, 79.) Eettisessä organisaatiokulttuurissa joko edistetään organisaation eettistä tai epäeettistä toimintaa (Treviño, Butterfield & McCabe 1998, 452). Muel Kaptein (2008) on kehittänyt organisaatioiden eettisen kulttuurin tutkimuksen avuksi organisaation eettiset hyveet-mallin (CEV). Mallin seitsemän hyvettä ovat selkeys, toteutettavuus, läpinäkyvyys, organisaation tuki, keskusteltavuus, toiminnan seuraukset sekä lähiesihenkilön ja ylimmän johdon esimerkillisyys. Organisaation eettisyyttä voidaan määrittää sen mukaan, kuinka paljon organisaatiokulttuuri kannustaa työntekijöitensä toimimaan eettisesti ja estää heitä toimimasta epäeettisesti. (Kaptein 2008, 924–927.)

Sosiaalityön kontekstissa Maija Mänttari-van der Kuip (2015b) on tarkastellut sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointia tiukkenevissä talouden oloissa sekä sosiaalityöntekijöiden toimintamahdollisuuksissa tapahtuneita muutoksia. Mänttari-van der Kuip (2015a, 331) näkee sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnin liittyvän olennaisesti siihen ympäristöön, jossa sosiaalityötä tehdään. Sosiaalityöntekijöiden toimintamahdollisuudet ja sen seurauksena myös heidän työhyvinvointinsa ovat kiinteästi linkittyneet yhteiskunnan tapahtumiin ja muutoksiin. Hyvinvointiyhteiskuntien tiukan taloudenpidon ja niukkuuden myötä sosiaalityössä on tietyt raamit, jotka vaikuttavat sosiaalityön tekemiseen. (Mänttari-van der Kuip 2015a, 331.) Tutkimuksen tulosten mukaan enemmistö sosiaalityöntekijöistä koki, ettei voi tehdä työtään niin hyvin kuin haluaisi ja tilanne on ristiriidassa sosiaalityön ammattieettisten arvojen kanssa. Lähes puolet vastaajista koki, että mahdollisuus tehdä eettisesti vastuullista sosiaalityötä on vaarantunut viimeisten kolmen vuoden aikana. Sosiaalityöntekijöillä oli vaikeuksia pysyä lain vaatimissa aikarajoissa sekä lähes 60 prosenttia vastaajista koki, etteivät he pysty puuttumaan asiakkaiden tilanteisiin riittävän aikaisin. Lisäksi tutkimuksen mukaan organisatorinen tilivelvollisuus oli lisääntynyt viimeisen kolmen vuoden aikana (Mänttari-van der Kuip 2015b, 58–60). Organisatorinen tilivelvollisuus tarkoittaa sosiaalityöntekijöiden vastuuta huolehtia organisaation rajallisen ja vähenevien resursien mahdollisimman tehokkaasta käytöstä. Lisäksi se tarkoittaa sosiaalityöntekijöiden työhön kohdistuvaa organisaation valvontaa, arviointia ja kontrollia. (Mänttari-van der Kuip 2013, 6.) Kasvaneet tehokkuusvaatimukset ja vähentyneet mahdollisuudet tehdä eettistä sosiaalityötä heikentävät työhyvinvointia (Mänttari-van der Kuip 2015b, 68). Tutkimus ei anna kovin valoisaa kuvaa sosiaalihuollon eettisestä organisaatiokulttuurista, sillä tulokset lähinnä heikentävät eettisiä mahdollisuuksia ja täten edistävät organisaation epäeettistä toimintaa. Lisäksi nähdäkseni organisaation tilivelvollisuus on ongelmallista sen vuoksi, että organisaation tulisi tarjota työntekijöilleen riittävät resurssit tehdä eettisesti vastuullista työtä, mutta sen sijaan vastuu resursien tehokkaasta käytöstä siirretään yksilöiden harteille.

Sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöiden eettistä organisaatiokulttuuria ovat tarkastelleet Pia Pihlajasaari, Taru Feldt, Saija Mauno ja Asko Tolvanen (2013) tutkimuksessaan. Tutkimuksessa tutkittiin Kapteinin (2008) kehittämää toteuttavuuden hyvettä eettiseen kuormittuneisuuteen. Toteutettavuuden hyveellä pyritään avaamaan sitä, missä määrin organisaatio tarjoaa riittävät resurssit ja toimivaltuudet, jotta työntekijät pystyvät työskentelemään eettisesti. Riittävillä resursseilla viitataan aikaan, tietoon, tarvittaviin työvälineisiin, budjetoituihin varoihin sekä toimivaltuuksiin. (Kaptein 2008, 925.) Tutkimuksen (Pihlajasaari ym. 2013, 218) tulokset osoittivat, että niissä työyksiköissä, joissa toteuttavuus koettiin puutteelliseksi, joutuivat työntekijät toimimaan muita useammin normien, sääntöjen tai omien arvojen vastaisesti. Tulosten mukaan yksiköissä, joissa eettiseen organisaatiokulttuuriin kuuluva toteuttavuuden hyve koettiin puutteellisena, koettiin tällöin myös useammin eettistä kuormittuneisuutta ja stressiä. (Mt. 218.) Organisaatiokulttuurilla on näin ollen ensinnäkin suora vaikutus työntekijöiden mahdollisuuksiin tehdä työtänsä joko omien eettisten arvojen, yleisten sääntöjen ja normien mukaisesti tai niiden vastaisesti. Arvojen, sääntöjen ja normien vastainen työ heikentää työntekijöiden hyvinvointia lisäämällä heidän eettistä kuormittuneisuuttaan sekä stressiään.

Ikääntyneiden kaltoinkohtelun kontekstissa organisaatiokulttuurilla, organisatorisilla käytännöillä sekä eettisellä kuormituksella voi nähdäkseni olla merkitystä ikääntyneiden kaltoinkohtelun havaitsemiselle ja siihen tarttumiselle. Organisaatiokulttuurissa voi olla muodostunut sellainen henkinen todellisuus, jossa ikääntyneiden kaltoinkohtelu ei ole välttämättä saanut niin suurta huomiota, vaikka sen olemassaolo tiedostetaankin. Nähdäkseni tähän on osaltaan voinut vaikuttaa ensinnäkin se, että ikääntyneiden kaltoinkohtelu tunnistettiin sosiaalisesti ongelmaksi myöhemmin kuin esimerkiksi lasten kaltoinkohtelu ja perheväkivalta. Toiseksi se, että gerontologinen sosiaalityö ei ole vielä vakiinnuttanut omaa paikkaansa suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmässä, johtaa siihen, että ikääntyneiden kohtaamat asiat eivät ole automaattisesti olleet samalla tavalla esillä organisaatiossa. Se, ettei ikääntyneiden palveluihin ole välttämättä resursoitu riittävästi, vaikuttaa väistämättä työntekijöiden eettiseen kuormitukseen ja näin ollen heidän työkykyynsä.

4 KALTOINKOHTELUN TUNNISTAMINEN JA SIIHEN PUUTTUMINEN ORGANISAATIOTASOLLA

Tutkielmani painopiste kohdentuu siihen, millaisia käytäntöjä sosiaalihuollon ammattilaisilla on käytössään ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvaan kaltoinkohtelun tunnistamiseen ja siihen puuttumiseen. Yhtenä valtakunnallisena käytäntönä toimii huoli-ilmoitus, jonka merkitystä tulen tarkastelen tässä tutkimuksessa. Valtakunnallisen ja organisaation tarjoamien tunnistamisen ja puuttumisen keinojen tarkastelulla on mahdollista välttää yksittäisiä ammattilaisia syyllistäviä tulkintoja.

4.1 Kaltoinkohtelun tunnistamisen ja puuttumisen keinot

Tässä luvussa käsittelen kaltoinkohtelun tunnistamista ja siihen puuttumista koskevaa sosiaali- ja terveydenhuollon tutkimusta. Laajennan tarkastelemani tutkimusten aiheita myös lähisuhdeväkivallan puolelle, sillä pelkästään ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamiseen ja siihen puuttumiseen koskevaa tutkimusta on melko vähän saatavilla.

Tuija Virkki ja kumppanit (2011) ovat tutkineet lähisuhdeväkivaltaan puuttumista terveydenhuollon toimintaympäristössä. Tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella lähisuhdeväkivallan kohtaamisen ja erikoissairaanhoidon työntekijöiden toimintaan vaikuttavia väkivallan kehystämisen tapoja. Tutkijat halusivat selvittää, millaiset väkivallan kehystämisen tavat estävät ja mahdollistavat väkivallan tunnistamisen ja siihen puuttumisen. Tulosten mukaan lähisuhdeväkivaltaan puuttumattomuutta perustelevat medikaalinen, käytännöllinen, individualistinen ja psykologinen kehys. Medikaalisessa kehyksessä nähtiin, ettei väkivalta ole lääketieteellinen ongelma tai

erikoissairaanhoidon asia. Käytännöllisessä kehyksessä lähisuhdeväkivaltaan puuttumattomuutta perusteltiin toimivien käytäntöjen puutteella. Individualistisessa kehyksessä väkivalta nähtiin yksilölliseksi ongelmaksi. Puuttumista puolustavat kehykset ovat puolestaan terveyden edistämisen, oikeutetun puuttumisen ja prosessin käynnistämisen kehys. Terveyden edistämisen kehyksessä kyseenalaistettiin medikaalista kehystä ja huomioitiin ihmisen kokonaisterveydentilaan vaikuttavat tekijät, kuten esimerkiksi väkivallan vaikutukset terveyteen ja hyvinvointiin. Kun puolestaan vedottiin väkivaltaan puuttumisen velvoittaviin lakiin ja säädöksiin, oli kyseessä oikeutetun puuttumisen kehys, jossa myös kyseenalaistettiin individualistiselle kehykselle ominaista yksityisyydensuojaa. Oikeutetussa puuttumisen kehyksessä merkittävänä tekijänä väkivaltaan puuttumisesta nähtiin työntekijöiden rutiinikysymykset. Viimeisenä puuttumista puolustavana kehyksenä oli prosessin käynnistämisen kehys, jossa nähtiin, että keskeistä ja merkityksellistä väkivallan kohtaamisessa ovat välittäminen, sysäyksen antaminen ja muutoksen siemenen kylväminen. Kehys kyseenalaistaa käytännöllisen kehyksen ajatusta siitä, että yhden työntekijän täytyisi pystyä hoitamaan koko prosessi alusta loppuun. Sen sijaan kenenkään ei oleteta olevan yksinään vastuussa väkivaltaa kokeneen prosessista, vaan vastuu jakaantuu myös työyhteisölle ja laajemmin väkivallan vastaiselle työlle. Lähisuhdeväkivallan puuttumisen ongelmat liittyvät konkreettisiin aukkoihin terveydenhuollon palvelurakenteessa sekä sosiaali- ja terveystalouden ammatillisiin ja organisatorisiin käytäntöihin. Lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden tunnistamiseen, kohtamiseen ja väkivallan kierteeseen liittyvien käytäntöjen kehittäminen on kuitenkin mahdollista. Edellytyksenä on väkivallan ammatillisten käytäntöjen, uskomusten, oikeuksien ja vastuiden uudelleenmäärittely. Uusien, toimivien käytäntöjen kehittäminen vaatii ensinnäkin ymmärrystä väkivallan eri vaikutuksista sekä niistä eri haasteista, joita väkivalta asettaa terveydenhuollon organisatorisille ja ammatillisille käytännöille. (Mt.) Tutkimus valaisee, millaiset uskomukset, asenteet ja käytännöt estävät väkivaltaan puuttumista terveydenhuollon ympäristössä. Tutkimus rajoittui pelkästään terveydenhuollon toimintaympäristöön, jonka takia omassa tutkimuksessani väkivalta ja kaltoinkohtelu nähdään laajemmin kuin yksilöllisten ja medikaalisten näkökulmien kautta.

Valtokari ym. (2021) ovat kartoittaneet ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamista palvelujärjestelmässä ja viranomaistyössä SWOT-nelikenttäanalyysia hyödyntäen, jossa eritellään tunnistamisen vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet sekä uhat. Tutkimuksen aineisto on kerätty aluehallintovirastoille kuntien ja kuntayhtymien tuottamasta materiaalista sekä Vanhuspalvelujen tila -kyselystä. Tunnistamisen vahvuuksia ovat systemaattinen ja tarvittaessa tapahtuva yhteistyö, yhteistyöverkostot, huoli-ilmoitusten tekeminen ja tilastointi, kaltoinkohtelun tilastointi huoli-ilmoituksista sekä palvelujärjestelmän kyky tunnistaa ja vastata kasvaneeseen palvelutarpeeseen, ilmiöiden muutokseen ja tulevaisuuden haasteisiin. Vastaavasti tunnistamisen

heikkouksiin lukeutuvat hajanainen yhteistyö, yhteisen linjan puuttuminen viranomaisyhteistyön tavoissa, huoli-ilmoitusten vaihteleva teko ja niiden aiheet sekä se, etteivät kaikki tilastoi kaltoinkohtelua huoli-ilmoituksissa. Iäkkäiden kaltoinkohtelun tunnistamisen mahdollisuuksiin palvelujärjestelmässä ja viranomaisyhteistyössä kuuluvat runsaampi viranomaisyhteistyö, systemaattinen ja tarvittaessa tapahtuvan viranomaisyhteistyön edistäminen, yhteistyöverkostojen tiivistäminen, huoli-ilmoituskäytäntöjen systematisointi sekä tiedon lisäys iäkkäiden kaltoinkohtelusta. Viimeisenä on palvelujärjestelmän ja viranomaisyhteistyön uhat. Niihin lukeutuvat yhteistyöverkostojen huonontuminen ja väheneminen, yhteisen linjan puuttuminen viranomaisyhteistyön tavoissa, vaihtelu huoli-ilmoitusten teossa ja kaltoinkohtelun tilastoinnissa, ikääntyneiden kotona pärjäämisen heikkeneminen ja toimintakyvyn laskeminen sekä palvelujen tarpeen muuttuminen hoivan puutteeksi. (Mt.) Ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa olennaista on eri viranomaisten välinen systemaattisesti ja tiiviisti tapahtuva yhteistyö, johon edellä mainittu tutkimustulosten valossa tulisi panostaa jatkossa yhä enemmän.

Maria Salminen-Tuomaala, Juha Tiainen ja Eija Paavilainen (2022) ovat tarkastelleet ensihoidon työntekijöiden kokemuksia ikääntyneiden kaltoinkohtelun ilmeneemisestä. Tutkimuksen mukaan 93 prosenttia vastaajista oli kohdannut kaltoinkohtelun uhriksi joutuneen ja 56 prosenttia vastaajista oli kohdannut melko tai erittäin paljon ikääntyneiden kaltoinkohtelua ensihoidon työtehtävien yhteydessä. Vastausten mukaan ensihoitajat tunnistivat kaltoinkohtelun muodoista fyysisen kaltoinkohtelun osuuden ollessa 73 prosenttia. 46 prosenttia tunnisti psyykkisen kaltoinkohtelun ja 48 prosenttia sosiaalisen kaltoinkohtelun. Tutkimuksen osallistuneet ovat pohtineet vastauksissaan, puuttutaanko ikääntyneiden kohtaamiin ongelmiin riittävästi. Ensihoidon ammattilaiset ovat kertoneet vastauksissaan, että he käyvät toistuvasti ensihoitokäynneillä niiden samojen ikääntyneiden luona, joista ensihoito on jo aiemmin tehnyt huoli-ilmoituksia. Tutkimuksessa esitetään pohtiva kysymys sen suhteen, että laiminlyödäänkö puuttumista, vaikka laiminlyönti on jo tunnistettu. (Mt.) Ensihoidon työntekijöistä lähes jokainen oli kohdannut työssään ikääntyneiden kaltoinkohtelua. Nähdäkseni ensihoidon vastuulla ei ole yksinään ratkaista ikääntyneiden kaltoinkohtelua, mutta heidän velvollisuutenaan on tietenkin tehdä yhteydenotto sosiaalihuollon palveluntarpeen arvioimiseksi. Ongelmallista kuitenkin on se, jos tilanteeseen ei pystytä puuttumaan tai siihen ei löydetä ratkaisua.

Kuten Virkki ym. (2011) osoittivat tutkimuksessaan, ongelmana suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa ovat pitkään jatkuvat väkivaltakierteet. Kansainvälisessä tutkimuksessa (Herrenkohl ym. 2022) on todettu ennaltaehkäisyyn ja koko ihmisen eliniän kattavien puuttumiskäytänteiden olevan välttämätöntä perheiden sisäisen väkivallan kierteen katkaisemiseksi. Tutkijat selittävät väkivallan kierrettä psykobiologian, kiintymyksen, sosiaalisen oppimisen sekä sosiaalisen kognitiivisen teorioilla.

Nämä eri teoriat syventävät ymmärrystä siitä, että ikääntyvien omien vanhempien kaltoinkohtelu voi olla pahimmillaan käännteistä väkivaltaa, jossa aikuiset lapset ikään kuin kostavat vanhempien lapsuudessa aiheutettuja traumoja ja kaltoinkohtelua, sillä heidän väliset kiintymyssuhteensa eivät ole kehittynyt normaaleissa oloissa. Lisäksi he ovat sosiaalisen oppimisen kautta omaksuneet tietyn tavan käsitellä esimerkiksi stressiä ja pettymyksiä. (Mt.) Kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa on olennaista ymmärtää perheen sisäisen väkivallan kierteen kokonaisuutta ja sitä selittäviä tekijöitä, jotta kaltoinkohteluun puuttuminen olisi vaikuttavaa. Shelly L. Jackson (2014) näkee, että ikääntyneiden kaltoinkohtelun puuttumisessa keskeistä on avun ja tuen kohdentaminen sekä uhrille että tekijälle, jotta kaltoinkohtelun loppuminen olisi todennäköisempää. Lisäksi interventioiden tulee ottaa huomioon kaikki kaltoinkohtelun eri muodot ja eri interventioita tulee kohdentaa kaltoinkohtelun muodon mukaan. (Mt.)

Kaltoinkohtelua kokeneet iäkkäät ovat erityisen haavoittuvaisessa asemassa, jolloin he yleensä tarvitsevat ammattihenkilöiden tukea vaativan ongelman ratkaisemiseksi. Ikääntyneiden kaltoinkohtelun ehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi tarkoitettuja keinoja ei ole riittävästi saatavilla, joka tekee puuttumisesta sattumanvaraista (Ristolainen ym. 2021, 210.) Ikääntyneiden parissa tehtävää sosiaalityötä tehdään usein verkostotyönä, sillä ikääntyneillä voi olla suuri palvelujen tarve. (Seppänen & Koskinen 2022.) Moniammatillisessa yhteistyössä avainasemassa ovat verkoston yhteydenpito ja toimivuus, vastuunjako sekä yhteisessä suunnitelmassa pysyminen. Lisäksi moniammatillisessa työskentelyssä yhdistyvät usein useat eri tieteenalojen asiantuntemus, jolloin yksittäinen tieteenala ei ole yksinään vastuussa ikääntyneiden kaltoinkohtelun ratkaisemisessa. (Donovan & Regher 2010, 176; Ristolainen ym. 2021, 210.) Toisaalta sosiaalityössä on myös muistettava, että asiakkaan omaa tahtoa tulee kunnioittaa. Asiakasta pitää pystyä tukemaan muillakin keinoin, vaikka asiakas ei haluaisi esimerkiksi erota väkivaltaisesta parisuhteesta.

4.2 Huoli-ilmoitus ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisen ja puuttumisen välineenä

4.2.1 Ikääntyneiden kaltoinkohtelu politisoituu

Huoli-ilmoitus on toiminut vuodesta 2013 asti yhtenä ikääntyneiden kaltoinkohteluun puuttumisen välineenä. Huoli-ilmoituksen lainsäädännöllisenä perustana on niin kutsuttu vanhuspalvelulaki (980/2012), jonka 25 § 1:n mukaan eri sosiaali- ja terveydenhuollon, pelastustoimen, hätäkeskuksen ja poliisin ammattihenkilöiden on il-

moitettava iäkkään henkilön palveluntarpeesta, jos iäkäs on kykenemätön vastamaan omasta terveydestään, turvallisuudestaan tai huolenpidostaan. Lain (980/2012) 25 § 3 momentin mukaan myös muut henkilöt voivat tehdä yhteydenottopyynnön viranomaiselle.

Huoli-ilmoituksen voi nähdä kulkevan rinnakkain vanhuspalvelulain kehittämisen kanssa. Suomalainen väestörakenne on kokenut ja kokee tulevaisuudessa suuria muutoksia, kun Suomen huoltosuhde heikkenee, eli työikäisten määrä vähenee suhteessa muuhun väestöön. Pohjoismaisen hyvinvointivaltion arvopohjan mukaisesti jokaiselle kansalaiselle pyritään takaamaan välttämätön huolenpito ja hoiva elämän jokaisessa vaiheessa. Vanhuspalvelulailla on pyritty hakemaan ratkaisua suomalaisen väestörakenteen vanhenemiseen ja riittävän hoidon turvaamiseen.

Ensimmäisen kerran vanhuspalvelulaki nousi poliittiselle agendalle kesäkuussa 2009, kun eduskunnan oikeusasiamies Riitta-Leena Paunio pyysi silloisilta lääneiltä selvitystä ympärivuorokautisessa hoidossa olevien vanhusten hoidosta. (Paunio 2010.) Sosiaali- ja terveysministeriö asetti toimenpiteenä selvitykselle syyskuussa ikääntyneiden ympärivuorokautisen hoidon uudistamista koskevan työryhmän, eli niin kutsutun Ikähoiva-työryhmän. (STM 2012.) Muutama päivä työryhmän asettamisen jälkeen oppositio jätti välikysymyksen Matti Vanhasen toiselle hallitukselle vanhusten hoidosta ja oikeuksien turvaamisesta. Välikysymys kuului seuraavasti: *"Mihin kiireellisiin toimenpiteisiin hallitus aikoo ryhtyä vanhusten laadukkaiden palveluiden ja heidän perusoikeutensa turvaavan lain säätämiseksi ja lain toteutumisen takaavien riittävien resurssien turvaamiseksi?"* Aloitteen teki sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä ja välikysymyksen takana oli koko oppositio. Kokoomuksen peruspalveluministeri Paula Risikko totesi vastauksessaan seuraavasti:

" - - Onkin perusteltua arvioida, että vanhuspalvelujen laadukas toteuttaminen ei onnistu pelkillä laatusuosituksilla, vaan tarvitaan laki vanhuspalveluista. Sosiaali- ja terveysministeriö on tämän vuoden toukokuussa asettanut työryhmän uudistamaan sosiaalihuollon lainsäädäntöä. Työryhmän tehtävänä on arvioida ikäihmisten palvelujen kehittämiseksi tarvittavat lainsäädännön peruslinjaukset ja tehdä esitykset lain sisällöstä ja muodosta. - - Kaikista varauksista huolimatta hallitus käynnistää vanhuspalvelulain valmistelun. Tarkoitus on saada luonnos valmiiksi kevääseen 2011 mennessä. - -"

Välikysymyksessä käytiin kiivasta keskustelua vanhusten hoidosta. Puheenvuoroissa oltiin tyytyväisiä, että vanhuspalvelulain valmistelu käynnistettiin, mutta samanaikaisesti oltiin huolestuneita sen siirtymisestä seuraavalle hallitukselle. Välikysymys oli kuitenkin lopulta laukaisevana tekijänä vanhuspalvelulain toteuttamiselle. (PTK 84/2009 vp.)

Vanhuspalvelulaki (980/20112) eteni valmiiseen lakiesitykseen (HE 160/2012 vp, 54), jossa esitettiin, että tietyille viranomaisille säädetään velvollisuus ilmoittaa sosiaalihuoltoon, jos he ovat työssään saaneet tiedon iäkkästä, joka on kykenemätön hu-

lehtimaan omasta terveydestään, huolenpidostaan tai turvallisuudestaan. Ilmoitusvelvollisuuden avulla pyrittiin vastaamaan siihen haasteeseen, että kaikkien iäkkäiden palvelujen tarve ei tule viranomaisten tietoon, koska kaikilla ei ole omaisia tai läheisiä apunaan ja tukenaan. Ensisijaisena tarkoituksena oli varmistaa, että ikääntynyt saa tarvitsemansa huolenpidon silloinkin, kun hän ei osaa sitä itse pyytää. Lisäksi samaan lakipykälään sisällytettiin hallituksen esityksessä myös muille kuin viranomaisille mahdollisuus tehdä ilmoitus salassapitovelvoitteiden estämättä. (Mt. 54–55.) Myöhemmin ilmoituksesta alettiin käyttää käsitettä huoli-ilmoitus. Muutama vuosi myöhemmin vastaava uudistus tehtiin myös sosiaalihuoltolakiin (1301/2014).

Huoli-ilmoituksen sisällyttäminen uuteen vanhuspalvelulakiin (980/2012) ei kuitenkaan saanut julkisessa keskustelussa yhtä paljon sijaa verrattuna esimerkiksi henkilöstömitoituksesta käytyyn poliittiseen ja julkiseen keskusteluun. Ympäri vuorokautisen hoidon henkilöstömitoitus on puhututtanut koko 2000-luvun ajan, mutta keskustelussa usein unohdetaan, että se on vain yksi osa ikääntyneiden hyvinvoinnin, hoivan ja huolenpidon kokonaisuutta. Huomiota tulisi kiinnittää yhtä lailla esimerkiksi omaishoidon tilaan. Kuten aiemmin olen tuonut esille, omaishoito mahdollistaa parhaimmillaan ikääntyneelle kotona asumisen tuoman vapauden. Pahimmillaan tilanne voi kuitenkin kääntyä omaisen aiheuttamaksi kaltoinkohteluksi.

4.2.2 Huoli-ilmoitus iäkkään henkilön palvelutarpeesta

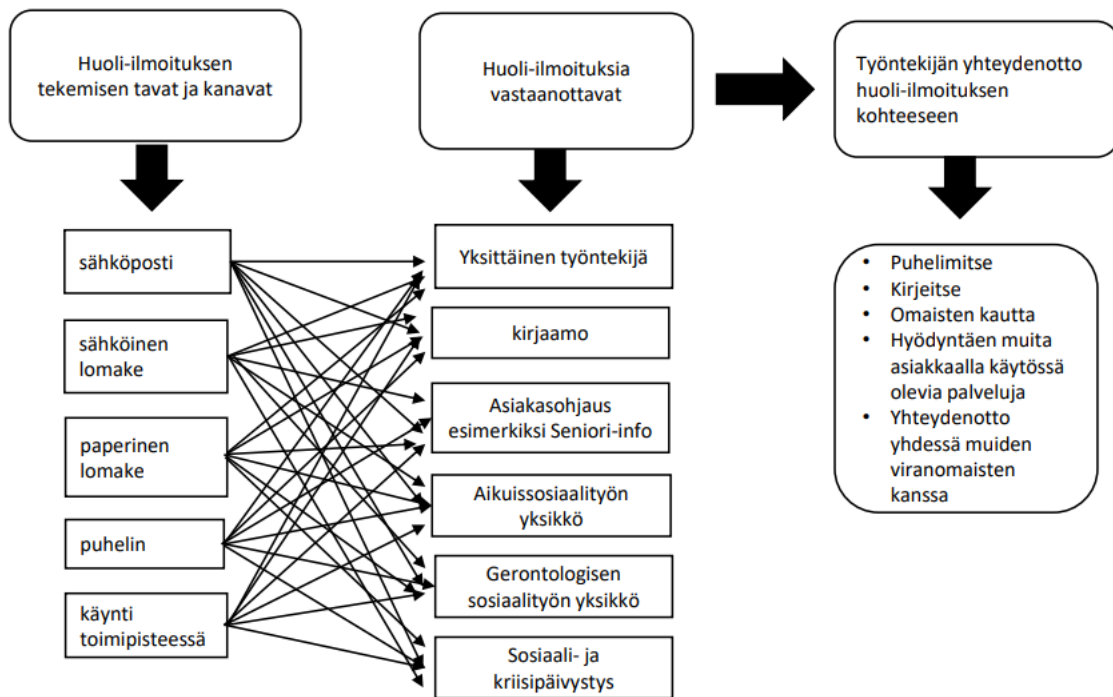
Vanhuspalvelulain (980/2012) 25 § 1 momentin mukaan jos terveydenhuollon ammattihenkilö, sosiaalitoimen, pelastustoimen, hätäkeskuksen tai poliisin palveluksessa oleva on tehtävässään saanut tiedon sosiaali- tai terveydenhuollon tarpeessa olevasta iäkkästä henkilöstä, joka on ilmeisen kykenemätön vastaamaan omasta huolenpidostaan, terveydestään tai turvallisuudestaan, hänen on salassapitosäännösten estämättä ilmoitettava asiasta viipymättä hyvinvointialueen sosiaalihuollosta vastaavalle viranomaiselle. Lisäksi 25 § 3 momentissa on lisätty, muu kuin 1 momentissa tarkoitettu henkilö voi tehdä ilmoituksen häntä koskevien salassapitosäännösten estämättä. Myös sosiaalihuoltolaki (1301/2014) 35 § 1 momentti sisältää tiettyjen viranomaisten ilmoitusvelvollisuuden palvelutarpeesta, sekä 3 momentissa on säädetty myös muuten kuin viranomaisten mahdollisuudesta tehdä ilmoitus. Ilmoituksista käytetään puhekielessä käsitettä huoli-ilmoitus, mutta ikääntyneiden kohdalla vanhuspalvelulain (980/2012) huoli-ilmoitus on säädetty iäkkäiden tarpeisiin vastaamisesta ja heidän tukemisestaan.

Huoli-ilmoituksen aiheet ovat Valtokarin ym. (2021) tutkimuksen mukaan noudattaneet yleisiä kaltoinkohtelun riskitekijöitä. Useimmin huoli-ilmoituksen aiheena ovat arjessa pärjääminen, itsestä huolehtiminen, toimintakyky tai muistisairaus. Myös asumisolosuhteet, terveydentila, päihteet ja yleinen palvelujen tarve olivat huoli-il-

moituksien aiheena. Puolestaan kaltoinkohtelu, mielenterveyden ongelmat, yksinäisyys sekä taloudelliset ongelmat olivat harvemmin huoli-ilmoitusten syynä. (Valtokari ym. 2021, 2.)

Ring ja Hammar (2022) ovat tarkastelleet sosiaali- ja pelastustoimeen tehtävien huoli- ja vaarailmoitusten ilmoituskäytäntöjä. Selvityksen mukaan huoli-ilmoituskäytännöissä on kunta- ja aluekohtaista vaihtelua. Eniten huoli-ilmoituksia tekivät ensihoito, omaiset, sairaankuljetus sekä muut ihmiset kuten naapurit. Vähiten puolestaan tekivät ulosottoviranomaiset, edunvalvojat ja yksityiset tukipalvelutyöntekijät. Selvitykseen vastanneet sosiaalihuollon työntekijät näkivät anonyyminä ilmoittamisen mahdollisuuden tärkeänä. Etenkin väkivaltatilanteissa nimettömänä ilmoittaminen nähtiin ehdottomana. Toisaalta omalla nimellä ilmoituksen tekeminen nähtiin joidenkin vastaajien mukaan lisäävän ilmoituksen arviointiin osallistuvien toimijoiden avoimuutta ja helpottavan täten ilmoituksen käsittelyä. (Mt. 13.)

Selvityksen mukaan huoli-ilmoituskäytännöt vaihtelivat ja huoli-ilmoitustilanteet ovat monisyisiä, minkä takia viranomaisten kesken tehtävää yhteistyötä tarvitaan. Tutkijat ovat avanneet huoli-ilmoituksen prosessin kuvautumista sosiaalihuollossa (KUVIO 1), josta käy ilmi, että esimerkiksi huoli-ilmoituksen vastaanottajia on useita ja vastaanottaja määräytyy sen mukaan, mitä kautta huoli-ilmoitus on tehty. Ongelmallista monikanavaisuus voi olla niissä tilanteissa, joissa iäkkästä tehdään samanaikaisesti huoli-ilmoituksia eri ilmoituskanavissa. Tällöin eri työntekijät käsittelevät samaan aikaan eri yksiköissä samasta henkilöstä tehtyjä ilmoituksia. Lisäksi selvityksessä todetaan, että huoli-ilmoituksen kohteena olevan iäkkään ihmisen tavoittelussa on vaihtelua eri kuntien kesken. Suurimmassa osassa selvityksen kyselyyn vastanneista yksiköistä oli sovittu yhteinen toimintaprosessi huoli-ilmoitusten käsittelyyn sekä iäkkään henkilön palveluntarpeen arvioinnin aloittamiseen. Kyselyyn vastaajat toivoivat selkeämpiä vastuunjakoja ja toimintakäytäntöjä sekä organisaation sisällä että eri viranomaisten kesken. Yhteistyötä vaikeuttaviksi tekijöiksi mainittiin tiedonkulkuun liittyvät tekijät, vähäiset resurssit sekä erilliset asiakas- ja potilastietojärjestelmät. Esimerkiksi eri viranomaisten tekemät kotikäynnit nähtiin tärkeänä ja niitä tulisi myös edelleen kehittää. Lisäksi kaiken kaikkiaan huoli-ilmoituksen tunnettavuudessa nähtiin olevan kehittämisen tarvetta. (Ring & Hammar 2022, 1, 14–19.)

KUVIO 1 Huoli-ilmoituksen prosessi sosiaalihuollossa (Ring & Hammar 2022, 15).

Tekemäni katsaus Suomen suurimpien kaupunkien internet-sivuihin osoittaa, että käytänteet huoli-ilmoituksen tekemisen tapoihin vaihtelevat. Toisten kaupunkien sosiaalityön sivuilla on eritelty yli 65-vuotiaiden ikäryhmä omaksi, ja toisissa taas kaikki ikäryhmät kuuluvat saman sivun alle. Mielenkiintoista on myös se, että esimerkiksi Oulun kaupungin (2022) sivuilla ei puhuta huoli-ilmoituksesta, vaan pelkästään ilmoituksesta sosiaalihuollon tarpeesta. Vastaavasti taas Tampereen kaupungin (2022) sivuilla on eritelty hyvin kattavasti, keihin kaikkiin eri tahoihin voi olla yhteydessä ikääntyneen hyvinvoinnin ollessa mahdollisesti vaarantuneena. Ilmoituksen voi tehdä puhelimitse tai verkkolomakkeella. Melkein jokaisen suuremman kaupungin sivuilla yhtenä vaihtoehtona oli toimittaa huoli-ilmoitus verkkolomakkeen kautta, mutta niiden kohdalla oli myös painotettu, että huoli-ilmoituksen tulee olla tällaisessa tilanteessa kiireetön. Tutkimusaineistoni on kerätty ajalta ennen hyvinvointialueiden aloittamista, minkä takia katsaukseni eivät kohdistu hyvinvointialueiden verkkosivuihin, vaan aineiston mukaisesti eri kaupunkien verkkosivuihin. Käyn läpi tarkemmin tutkimukseni toteutusta seuraavassa luvussa.

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tässä luvussa esittelen tutkimustehtäväni, tutkimuskysymykseni sekä aineistoni. Lisäksi esittelen aineiston analyysini vaiheet, jossa käytin teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Lopuksi pohdin tutkimukseni eettisiä periaatteita.

5.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tässä tutkimuksessa tavoitteena on tarkastella, millaisia käytäntöjä sosiaalihuollon ammattilaisilla on ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvaan kaltoinkohtelun tunnistamiseen ja siihen puuttumiseen. Tavoitteena on erityisesti tutkia, millainen merkitys valtakunnallisella huoli-ilmoituksella on ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa. Näiden lisäksi olen myös kiinnostunut sosiaalityön organisatoristen käytäntöjen vaikutuksista ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa.

Tutkielmani tutkimuskysymyksinä ovat :

1. Millaisena työvälineenä sosiaalityöntekijät näkevät huoli-ilmoituksen ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa ?
2. Millainen merkitys organisaation käytännöillä on sosiaalityöntekijöiden mielestä ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa ?

Suomessa on ollut pitkään erilaisia hankkeita ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamiseksi ja siihen puuttumiseksi, mutta tutkimusta aiheesta on kuitenkin saatavilla melko vähän. Ensimmäinen tutkimuskysymys pyrkii tuottamaan lisää tietoa

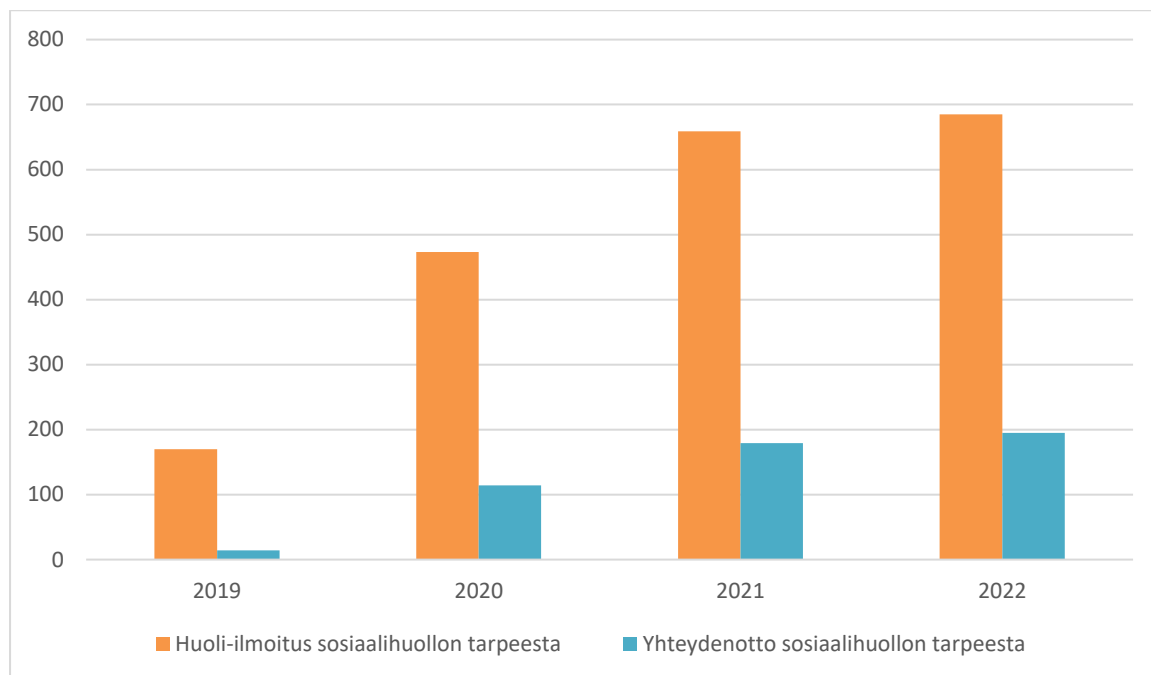
valtakunnallisessa käytössä olevan huoli-ilmoituksen käytettävyydestä ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa. Toinen tutkimuskysymys puolestaan tähtää selvittämään organisaation käytäntöjen ja organisaatiokulttuurin merkitystä ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa.

5.2 Aineiston keruu ja kuvaus

Tutkimusaiheen ja -ongelman kannalta on mielenkiintoista lähteä tarkastelemaan sitä, millaisena käytössä olevat käytännöt nähdään ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa. Aineiston keruu on toteutettu yhdessä ison organisaation sosiaalitoimessa. Organisaation eri yksiköt oli jaettu niin, että työikäisten sosiaalityöhön kuuluivat kaikki ne ikääntyneet, joilla ei ollut asumispalveluiden tarvetta. Kaikki haastateltavat työskentelivät samassa organisaatiossa, mutta kahdessa eri yksikössä. Aineisto koostuu kuudesta saman organisaation sosiaalityöntekijälle tekemästä haastattelusta, joita voi kuvata asiantuntijoille toteutettuina temahaastatteluina. Haastatteluihin osallistuneiden työkokemus nykyisessä työnkuvassa vaihteli noin kolmesta kymmeneen vuoteen. Kaikki haastateltavat olivat naisia. Haastateltavat eivät työskennelleet gerontologisessa sosiaalityössä, vaan heidän asiakkaiksi kuului koko kyseisen alueen aikuisväestö. Valtaosa asiakkaista oli työikäisiä, mutta asiakkaina oli myös yli 65-vuotiaita ihmisiä. Haastateltavaksi valikoituivat sellaiset sosiaalityöntekijät, jotka olivat työssään kohdanneet ikääntyneiden kaltoinkohtelua. Heidän asiakkaina oli tällä hetkellä tai oli ollut aiemmin ikääntyneitä, jotka olivat joutuneet kaltoinkohtelun uhreiksi lähisuhteissaan.

Sain tutkimustani varten käyttööni organisaation suunnittelijalta koko kaupungille tehtyjen huoli-ilmoitusten ja yhteydenottojen määrät, joista koostin kuvion (KUVIO 2). Huoli-ilmoituksen voi tehdä joko viranomaisen, sillä tietyillä viranomaisilla on ilmoitusvelvollisuus ilmoittaa tuen tarpeesta tai vastaavasti yksityishenkilö. Jos huolen kohteena oleva iäkäs ihminen on antanut viranomaiselle suostumuksena ilmoituksen tekemiseen, tehdään tällöin yhteydenotto sosiaalihuoltoon tuen tarpeen arvioimiseksi. Huoli-ilmoitusten ja yhteydenottojen volyymi oli melko suuri, minkä takia organisaatio valikoitui tutkimuskohteekseni. On kuitenkin huomioitava, että organisaatiossa oli tapahtunut suuri muutos huoli-ilmoitusten tilastoinnissa 2020, joka näkyy huoli-ilmoitusten suurena kasvuna vuonna 2020 vuoteen 2019 verrattuna. Yhteydenottoihin verrattuna huoli-ilmoitusten määrä oli huomattavasti suurempi. Kaiken kaikkiaan tutkielmani kohteenan olevaan organisaatioon tehdyt huoli-ilmoitukset olivat hienoisessa kasvussa. Alla olevassa

kuviossa (KUVIO 2) on eritelty ilmoitukset sosiaalihuollon tarpeesta ja yhteydenotot sosiaalihuollon tarpeesta 65-vuotiaiden ja sitä vanhempien ihmisten kohdalla. Tilastossa on otettu huomioon kaikki 65-vuotiaista ja sitä vanhemmista tehdyt ilmoitukset ja yhteydenotot sosiaalihuollon tarpeesta, eli joidenkin iäkkäiden tapauksissa heistä on voitu tehdä useampia ilmoituksia ja yhteydenottoja.

KUVIO 2 Huoli-ilmoitusten ja yhteydenottojen määrä, tutkimuskohteenani olevan kaupungin tietopalvelu 2023.

Haastatteluihin rekrytointi tapahtui yksikön johtavan sosiaalityöntekijän avustuksella. Haastattelut on tehty marraskuun 2022 ja joulukuun 2022 aikana. Haastatteluista viisi on toteutettu kasvokkain haastateltavien työpaikalla ja työhuoneessa sekä heidän työajalla. Yksi haastattelu on toteutettu Jyväskylän yliopiston kautta verkkokokouspalvelu Zoomissa. Ennen haastattelua kävimme yhdessä haastateltavan kanssa läpi tutkimuksesta kertovan tiedotteen (liite 2) sekä tietosuojailmoituksen (liite 3). Kolmen haastateltavan kohdalla lähetin tiedotteen ja tietosuojailmoituksen haastateltavalle etukäteen sähköpostitse haastateltavan omasta toiveesta. Haastattelurunko löytyy liitteenä (liite 1). Tein haastattelurunkoon ja etenkin viimeiseen osioon (organisaation merkitys) muutamia muutoksia ja lisäyksiä painottaen enemmän yhteiskunnallista merkitystä.

Haastattelujen kesto vaihteli 38–58 minuuttiin. Äänitetyt haastattelut säilytin Jyväskylän yliopiston suojatulla henkilökohtaisella verkkoasemalla. Litteroin haas-

tattelut sanatarkasti peruslitteroinnin sääntöjä noudattaen. Säilytin litteroituun aineistoon täytesanat, keskeytykset ja toistot. Tekstiksi litteroitua aineistoa kertyi lopulta 60 sivua fontilla Times New Roman fonttikoollla 12 ja rivivälillä 1.

5.2.1 Asiantuntijahaastattelu

Tämän tutkielman aineistona toimii sosiaalityöntekijöiden teemahaastattelut. Niin kuin Marja Alastalo, Maria Äkerman ja Tiina Vaittinen (2017, 182–183) tuovat esille, on asiantuntijuus ilmiönä moninainen, jonka takia tutkielmani ja haastattelujen tekijä joutuu usein arvioimaan, miten oman tutkimusaiheen kannalta määritellään varsinainen asiantuntijuus sekä ketkä ovat aiheen keskeiset toimijat. Ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamista pohtiessaan ovat sosiaalityöntekijät ilmiön asiantuntijoita, sillä heillä voi nähdä olevan erityistä tietoa ilmiöstä. Asiantuntijahaastattelussa tutkimuksen kohteena ei ole haastateltava henkilö, vaan hänen tietonsa tutkittavasta asiasta tai ilmiöstä sekä tiedosta johdetut tulkinnat (Alastalo ym. 2017, 185).

Asiantuntijahaastatteluita tehdessä tutkija voi törmätä niin kutsuttuun ammattilaismuuriin. Ammattilaismuuria esiintyy erityisesti viranhaltijoiden joukossa, sillä heidän toimintaansa määrää joko vahva ohjesäännöstö tai ammatillinen etiikka. Viranhaltijoilla on useimmiten helpommin tapana kuvata, että tietyt asiat edistyvät niin kuin niiden tulisi yleisesti hyväksytyjen toimintatapojen mukaan edistyä. (Alastalo ym. 2010, 322.)

Olin ennen haastatteluiden aloittamista valmistautunut siihen, etteivät haastateltavat välttämättä halua tuoda esille organisaation heikkouksia, ongelmakohtia ja kehittämistarpeita. Pyrin ennen haastatteluiden alkamista kuitenkin painottamaan, ettei tutkimuksessani ole tarkoitus tarkastella yksittäisiä työntekijöitä ja sitä, tekevätkö he oikein tai väärin ja onko heillä riittävää osaamista ikääntyneiden kaltoinkohtelusta. Yksittäisten työntekijöiden vastuuttamisen sijaan mielenkiintoni oli tarkastella laajemmin organisaation merkitystä. Haastattelutilanteissa en myöskään esittänyt kysymyksiä, joissa olisin kyseenalaistanut heidän työskentelyään asiakkaiden kanssa. Haastatteluiden aikana en kohdannut ammattilaismuuria. Koen sen johtuvan erityisesti siitä, että olen sosiaalityön opiskelija ja työskentelen sosiaalityöntekijän sijaisena sekä jaan samanlaisen ammatillisen eetoksen.

Aineistoa kerätessä ja haastatteluja tehdessä oli mielenkiintoista reflektoida omaa rooliani ja kehittymistäni haastattelijana. Kaksi ensimmäistä haastattelua ja erityisesti haastattelujen tallentaminen jännittivät minua kovasti, mutta niiden jälkeen aloin saamaan jonkinlaista tuntumaa haastattelun tekemiseen ja johtamiseen. Kolmannesta haastattelusta eteenpäin sain yhä parempaa otetta ja huomasin, että tällä oli kaiken kaikkiaan myönteistä vaikutusta minun ja haastateltavan väliseen vuorovaikutukseen.

5.2.2 Teemahaastattelu

Toteutin tutkielmani haastattelut teemahaastatteluina. Teemahaastattelun lähtöoletuksena on se, että kaikkia yksilön kokemuksia, ajatuksia ja uskomuksia on mahdollista tutkia teemahaastattelumenetelmällä (Puusa 2020, 105). Sirkka Hirsijärven ja Helena Hurmeen (2015, 47–48) mukaan teemahaastattelussa oleellisinta on se, että yksityiskohtaisten kysymysten sijaan teemahaastattelu etenee tiettyjen etukäteen valittujen teemojen mukaan. Teemahaastattelu mahdollistaa sen, että ihmisten tulkinnat ja merkitykset ovat keskeisiä. Lisäksi merkitykset syntyvät ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. (Mt.) Haastateltava pääsee kertomaan halutessaan hyvin vapaamuotoisesti tutkimuksen aiheesta. (Eskola & Suoranta 1998, 86–88; Hirsijärvi & Hurme 2015, 47–48.) Haastattelututkimuksessa on tiettyjä etuja ja haittoja. Yhtenä haastattelun etuna on muun muassa se, että haastattelussa voidaan syventää saatavia tietoja ja esittää esimerkiksi lisäkysymyksiä tutkittavien mielipiteille, sillä haastattelussa ollaan suorassa kielellisessä vuorovaikutuksessa tutkittavan kanssa. Tämän seurauksena haastateltavilla on mahdollisuus esittää täsmennyksiä kysymyksiin. Lisäksi haastatteluaiheiden järjestystä on mahdollista vaihdella. Toisaalta on huomioitava, että haastatteluissa ei voida esimerkiksi taata samanlaista anonyymiutta kuin lomakekyselyillä. Tähän liittyen haastatteluaineiston analysointi, tulkinta ja raportointi ovat usein ongelmallista, sillä tutkijalla ei ole välttämättä käytössään mitään valmiita malleja. Lisäksi on hyvä huomioida, että ihmisillä on tietyistä aiheista keskustellessa taipumus antaa yleisesti hyväksytyjä vastauksia. Tutkijan on hyvä välttää käyttämästä liian abstrakteilta tuntuvia kysymyksiä. Tällöin vaarana on väärintulkinta, ylitulkinta tai se, että tutkija jättää tutkittavan tehtäväksi vastata omiin tutkimuskysymyksiinsä. (Hirsijärvi & Hurme 2015, 34–36; Puusa 2020, 104.)

Teemahaastattelu valikoitui aineistonkeruumenetelmäksi siitä syystä, että se mahdollistaa haastateltavien omien kokemusten ja näkemysten esille tuomisen. Suomessa tehty tutkimus ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvasta kaltoinkohtelusta on melko vähäistä ja hajanaista, minkä takia olin kiinnostunut kysymään ilmiöstä suoraan niiltä ammattilaisilta, jotka työskentelevät sen parissa. Tutkielmani alussa määrittelin alustavat tutkimuskysymykset ja laadin haastattelurungon (liite 1). Haastattelurunko toimi tukenani haastatteluissa. (vrt. Eskola & Suoranta 1998, 90.) Teemat, joista haastatteluiden aikana keskusteltiin, olivat ikääntyneiden kaltoinkohtelu, huoli-ilmoitus työkaluna sekä organisaation merkitys ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa sekä laajemmin myös ikääntyneiden yhteiskunnallinen asema.

5.3 Sisällönanalyysi analyysimenetelmänä

Keräämäni haastatteluaineiston olen analysoinut laadullisin menetelmin teoriaohjauksen sisällönanalyysin avulla. Sisällönanalyysi on laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmä, joka sopii monenlaisiin tutkimusasetelmiin. Sisällönanalyysin avulla pyritään kuvaamaan haastatteluaineiston sisältöä sanallisesti, jolloin analyysin tarkoitus on luoda sanallinen ja selkeä kuva tutkittavasta ilmiöstä. Sen avulla pyritään järjestämään hajanainen aineisto selkeään muotoon. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 78, 86.)

Sisällönanalyysin toteuttamistavat jakaantuvat aineistolähtöiseen, teoriaohjaukseen sekä teorialähtöiseen analyysiin. Aineistolähtöisessä analyysissä tutkijan aikaisemmillä havainnoilla, tiedoilla tai teorioilla ei tulisi olla vaikutusta analyysin toteuttamiseen. Aineistolähtöisessä analyysissä tutkijalla ei oleteta olevan objektiivisia havaintoja, sillä esimerkiksi tutkimuksessa käytetyt käsitteet ovat aina tutkijan itsensä asettamia ja vaikuttavat väistämättä lopputulokseen. Teoriaohjauksessa analyysissä puolestaan teoria voi toimia analyysin apuna, mutta analyysi ei perustu suoraan teoriaan. Analyysivaiheessa tunnistetaan aikaisemman tiedon vaikutus. Aikaisemmallä tiedolla ei kuitenkaan pyritä testaamaan teoriaa, vaan löytämään uusia näkemyksiä. Teorialähtöinen sisällönanalyysi analyysi pohjautuu tiettyyn teoriaan tai malliin, jonka avulla pyritään testaamaan aikaisempi tieto uudessa kontekstissa. Se, mitä tutkittavasta ilmiöstä tiedetään etukäteen, määrää sen, miten aineisto hankitaan ja analysoidaan. Aineistoa käsitellään näin ollen etukäteen valitun teorian pohjalta, joka osaltaan rajoittaa tutkijan tulkinnallista vapautta. (Silvasti 2015, 40; Tuomi & Sarajärvi 2018, 79–81.) Tutkimuksessani käytän teoriaohjaavaa sisällönanalyysia, sillä tutustuessani tutkielmani keskeisiin käsitteisiin ja aiempaan tutkimukseen, on minulle jo muodostunut tietynlainen käsitys ilmiöstä. Teoriaohjauksessa sisällönanalyysissä tiedostetaan, että analyysin eri vaiheita voi vapaasti ohjata tutkijan tieto ja niiden pohjalta syntyneet ennako-oletukset. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 117.) Tutkimuksessani ikääntyneiden kaltoinkohtelu, huoli-ilmoituksia koskeva aiempi tutkimus sekä organisaatiokulttuuri ja organisatoriset käytännöt ohjasivat tekemiäni havaintoja.

Teoriaohjauksen sisällönanalyysin prosessissa on kolme erilaista vaihetta ja se etenee aineiston ehdoilla kuten aineistolähtöisenkin sisällönanalyysin. Ensimmäisessä vaiheessa aineisto redusoidaan eli pelkistetään. Aineistosta karsitaan tutkimukselle epäolennainen pois. Tämä voi tapahtua esimerkiksi niin, että aineistosta etsitään tutkimuskysymystä kuvaavia ilmaisuja. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122–133.) Haastatteluiden tekemisen jälkeen kuuntelin tallennetut haastattelut ja litteroin ne sanataarkasti. Litterointia tehdessä tutustuin samalla haastattelujen sisältöön, ja minulle muodostui käsitys siitä. Vaikka litteroinnin valmistuessa aineisto oli minulle jo melko tuttu, luin sen kuitenkin kokonaan vielä kertaalleen läpi ennen koodaamisen aloittamista. Koodaaminen tarkoittaa tutkimuksen aineiston jäsentämistä tai luokittelua, jossa aineisto

puretaan osiin tarkasti rivi riviltä. (Silvasti 2015, 38–39.) Koodasin aineistoani käyttämällä eri värejä tekstin yliviivaamisessa. Poimin aineistosta tutkimuskysymysteni kannalta merkittävimmät kohdat ja siirsin ne omaan Word-tiedostoon. Pyrin etsimään aineistosta samankaltaisia ilmauksia eri haastateltavien välillä, jonka myötä koodit syntyivät pitkälti aineistolähtöisesti. Samanaikaisesti luin kuitenkin myös tutkimuksen aiheeseen liittyvää tutkimuskirjallisuutta (esim. Silvasti 2015, 44).

Seuraavassa vaiheessa aineisto klusteroidaan eli ryhmitellään. Klusteroinnissa samaa ilmiötä kuvaavat ilmaisut yhdistetään omiksi alaluokiksi. Niille annetaan luokan ilmiötä kuvaava nimi. Tässä vaiheessa aineisto myös tiivistyy, koska erilliset osat yhdistetään yleiskäsitteisiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122–127.) Klusteroinnissa aineisto tiivistyi, sillä yhdistin yksittäiset ilmaukset niitä kuvaavien teemojen alle. Näiden teemojen pohjalta nimesin alakategoriat jokaista ilmausta yhdistävällä ja kuvaavalla otsikolla.

Kolmannesta vaiheesta käytetään käsitettä abstrahointi, eli käsitteellistäminen. Abstrahoinnissa alaluokkia yhdistetään toisiinsa ja näin niistä muodostuu samalla yläluokkia. Vastaavasti taas yläluokat muodostavat yhdessä pääluokkia. Pääluokille annetaan nimi, joka kuvastaa aineistosta nousevan ilmiön aihetta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122–127.) Abstrahoinnissa ryhmittelin ja jäsensin alakategorioita niiden sisällöllisten samankaltaisuuksien perusteella suuremmiksi käsitteiksi. Kokoavien suurempien käsitteiden tarkoituksena oli se, että vähensin havaittujen koodien ja alaluokkien lukumäärää niputtamalla yhteen samankaltaiset koodit. Kokoavat käsitteet ja yläluokat eivät syntyneet yhdeltä istumalta, vaan se vaati paljon ajatusten jäsentämistä, omiin tutkimuskysymyksiin palaamista sekä ajoittain myös etäisyyden ottamista analyysin tekemiseen. Tässä vaiheessa poistin tutkimuksesta yhden hyödyttömän tutkimuskysymyksen. Tutkimuksen laadun on todettu parantuvan, jos tutkija puntaroi asettamaansa tutkimusasetelmaansa sekä tutkimuskysymystensä laatua (Silvasti 2015, 38).

Analyysin tavoitteena oli tuottaa tiivistetty kuvaus sosiaalityöntekijöiden näkemysistä huoli-ilmoituksesta työväliseen ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisessa sekä palvelujärjestelmään liittyvistä rakenteellisista tekijöistä liittyen ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamiseen ja siihen puuttumiseen. Tutkimusprosessini etenemistä havainnollistaa esimerkki, johon olen koonnut kaksi aineiston alkuperäistä ilmausta, niiden pelkistetyt ilmaukset, alaluokat, yläluokat sekä lopulta yhdistävät luokat. (TAULUKKO 1.) Redusoinnin, klusteroinnin ja abstrahoinnin avulla syntyivät kuitenkin lopulta tutkielmani tulokset. Pääteemoja tutkimuksessani on kaksi, eli huoli-ilmoitus työkaluna sekä sosiaalihuollon palvelujärjestelmän organisatoriset käytännöt. Ensimmäinen pääteema jakaantuu kolmeen alateemaan ja toinen pääteema puolestaan neljään alateemaan.

TAULUKKO 1 Esimerkki tutkimusprosessin etenemisestä.

Ote alkuperäisilmauksesta	Pelkistetty ilmaus	Yläluokka (alaluokka)	Yhdistävä
<p>”mikä ei välttämättä toimi on se, että se huomaaminen ja se havaitseminen ja tunnistaminen, minkä perusteella voit tehdä huoli-ilmoituksen, että kyllä huoli-ilmoitus sinänsä toimii, mutta se, että onko ketään, joka sen tilanteen tunnistaisi ja havaitsisi ja voisi tehdä sen, niin varmaan monesti jää havaitsematta.”</p>	<p>lökkäällä ei välttämättä ole ketään läheistä tai muuta ihmistä, joka tunnistaisi ja havaitsisi tilanteen, jonka pohjalta tehdä huoli-ilmoitus.</p>	<p>Läheisten ja tukiverkoston merkitys huoli-ilmoituksen tekemisessä</p> <p>(huoli-ilmoitus käytäntönä)</p> <p>(ikäntyneiden yksinäisyys)</p>	<p>Huoli-ilmoitus työkaluna kaltoinkohtelun tunnistamisessa</p>
<p>"En tiedä, onks se yleensä ongelmana, et jonkun asiakkaan asioita yritetään liikaa hoitaa, enemmän tuntuu siltä, et on sitä, et hoidaks te vai hoidaks me, et sitä vääntöä tai pelkoa siitä, et jääks asiakas johonkin ulkopuolelle mutta.”</p>	<p>Vääntöä muiden viranomaisten kanssa siitä, kuka vastaa ikääntyneen asiakkaan asioista, jonka seurauksena pelko siitä, että ikääntynyt jää palveluiden ulkopuolelle.</p>	<p>Riittävät palvelut ikääntyneille</p> <p>(epäselvät vastuualueet)</p> <p>(pelko ikääntyneiden jäävän ilman palveluita)</p>	<p>Gerontologisen sosiaalityön tarve ikääntyneiden asioiden tunnistamisessa</p>
<p>”mut ehkä tosi paljon puhutaan, et sosiaalityö on semmosta tulipalojen sammuttelua ollu pitkää ja sit tavallaan siel ei välttämättä, et siel on tilaa lähinnä niille asioille, jotka tulee ihan siihen pöydälle. Ja usein ne ei välttämättä oo, joskus ne on väkivaltajuttujakin, mut usein mä aattelen, et ehkä väkivallan ilmi tuleminen nii saattaa monis tilanteis tarvii luottamuksellisen pitkän suhteen.”</p>	<p>Sosiaalityö tulipalojen sammuttelua, eikä aikaa ja tilaa ole syvälliselle ja pohtivalle työskentelylle sekä väkivallan ilmi tulemiselle, sillä akuutit asiat vievät kaiken ajan.</p>	<p>Palvelujärjestelmä ei mahdollista syviin kysymyksiin paneutumista, eli esimerkiksi väkivaltaan puuttumista</p> <p>(ei ole aikaa)</p>	<p>Resurssien puute ja keinottomuus kaltoinkohteluun puuttumisessa</p>

5.4 Tutkimuseettinen pohdinta

Ihmiseen kohdistuvassa tutkimuksessa sen peruslähtökohta on tutkittavien luottamus sekä tutkijoihin että tieteeseen (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 8). Tutkimustyötä tehdessä tutkija ei voi kuitenkaan välttyä erilaisilta eettisiltä haasteilta. Hirsijärven ja Hurmeen (2015, 20) mukaan ihmisiin kohdistuvissa tutkimuksissa tärkeimpinä eettisinä periaatteina ovat informointiin perustuva suostumus, luottamuksellisuus, seuraukset ja yksityisyys. Mustajoki (2018) painottaa ennakoivan etiikan käyttämistä, jotta eettisistä kysymyksistä ei muodostu eettisiä ongelmia. Ennakoivan etiikan lähtökohtana ovat eettinen analyysi ja lähestymistavat. Lisäksi prosessin avoimuus on tärkeä osa ennakoivaa etiikkaa.

Tutkittavilta tulee pyytää tietoon perustuvaa suostumusta osallistua tutkimukseen. Tutkimukseen osallistuville tulee aina kertoa tutkimuksen tekijä tai tekijät ja taustaorganisaatio, henkilötietojen käsittely tutkimuksessa sekä mitä tutkimukseen osallistuminen tarkoittaa konkreettisesti. Lisäksi tutkijan tulee varmistaa, että tutkittavan oikeudet toteutuvat. Tutkittavan oikeuksilla tarkoitetaan seuraavia asioita: 1) oikeus osallistua vapaaehtoisesti ja kieltäytyä osallistumasta, 2) oikeus keskeyttää tutkimukseen osallistuminen joko väliaikaisesti tai toistaiseksi ilman, että siitä seuraa kielteisiä seurauksia, 3) oikeus peruuttaa osallistumissuostumus 4) oikeus saada ymmärrettävä ja totuudenmukainen kuva tutkimuksen tavoitteista ja osallistumisesta mahdollisesti koituvista haitoista ja riskeistä sekä 5) oikeus saada tietää olevansa tutkittavana erityisesti tilanteissa, joissa tutkija on tutkittavaan nähden myös jossain muussa kuin tutkijan roolissa. (Kuula-Luumi; Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 8–9). Tutkittavien oikeuksista etenkin tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuus on tärkeää tässä tutkimuksessa, sillä aihe on eettisesti sensitiivinen. Haastatteluihin rekrytointi tapahtui yksikön johtavan sosiaalityöntekijän avulla, sillä hänellä oli tietoa keillä sosiaalityöntekijöillä oli ollut asiakkaana ikääntynyt tai ikääntyneitä, jotka olivat olleet kaltoinkohtelun uhreja. Näiden tietojen perusteella pystyin tarkemmin tiedustelemaan mahdollisilta haastateltavilta heidän haluukkuuttaan osallistua tutkimukseeni. Ennen haastattelun alkamista kävin jokaisen haastateltavan kanssa läpi suostumuslomakkeen (liite 4), jossa oli kerrottu tutkimukseen osallistumisen olevan vapaaehtoista, haastateltavan oikeuden keskeyttää osallistumisen syytä kertomatta missä vaiheessa haastattelua tahansa sekä oikeuden peruuttaa antamansa suostumuksen.

Euroopan unionin yleinen tietosuojasetus (2016/679) velvoittaa tutkijan antamaan tutkittavalle informaation henkilötietojen käsittelystä, sillä laadullisissa tutkimuksissa käsitellään melkein poikkeuksetta henkilötietoja. Tutkimuksessa henkilötietojen käsittelyä kuvaavaa dokumenttia nimitetään tietosuojailmoitukseksi tai tietosuojaselosteeksi. Esimerkiksi haastattelututkimuksessa tutkittavan tulee saada

vähintään tutkimusesite (eli informointi tutkimuksesta) ja tietosuojailmoitus. Lisäksi jos suostumus haastatteluun pyydetään kirjallisesti haastateltavalta, tarvitaan myös allekirjoitettava suostumusdokumentti. (Kuula-Luumi.) Ennen haastattelun alkamista kävimme jokaisen haastateltavan kanssa läpi tietosuojailmoituksen (liite 3), jossa oli kerrottu henkilötietojen käsittelystä tässä tutkimuksessa.

Organisaatiot voivat edellyttää tutkimuslupahakemuksen lisäksi esimerkiksi tutkimussuunnitelmaa, suostumuslomakkeen ja tietosuojailmoituksen. Aineiston keruun voi aloittaa vasta myönnetyn tutkimusluvan jälkeen. (Kuula-Luumi.) Tutkimuslupani hyväksyttiin marraskuussa 2022 organisaation sosiaalityön johtajan toimesta. Tutkimuslupahakemuksen liitteiksi vaadittiin haastattelurunko (liite 1), tiedote (liite 2), tietosuojailmoitus (liite 3) ja suostumuslomake (liite 4). Tutkimuslupaprosessi edellytti, että aineiston keräämisen kohteena olevan yksikön esihenkilö oli tietoinen haastatteluiden järjestämisestä ja esihenkilö toimi yhdyshenkilönä minun ja tutkimusluvasta päättävän tahon välillä.

Hyödyntäessä tunnisteellista tutkimusaineistoa, on sen käsittely sekä säilyttäminen oltava suunnitelmallista ja huolellista. Tunnisteellisen aineiston käsittely muodostaa riskin tutkittaville, jos heitä koskevat luottamukselliset tiedot leviävät ulkopuolisille henkilöille. Tämän vuoksi tutkittavien yksityisyyden suojasta täytyy huolehtia tarkasti. Henkilötietojen käsittelyssä voi hyödyntää esimerkiksi minimointia, pseudonymisointia ja anonymisointia. Jo suunnitteluvaiheessa on tärkeää pohtia, mitä taustatietoja tutkittavista henkilöistä tarvitaan ja millä tarkkuudella. Tietosuojasetus (2016/679) kieltää tarpeettomien henkilötietojen keruun. (Tietoarkisto.)

Tutkimuksessa huolehdin haastateltavien anonymiteetistä mahdollisimman tarkasti. Suora tunnistetieto, jota keräsin haastateltavilta, oli heidän äänensä. Tämän lisäksi suostumuslomakkeessa (liite 4) kysyttiin haastateltavan nimi ja allekirjoitus. Nauhoitin haastattelut ja mahdollisista havainnoista tein kirjallisia muistiinpanoja. Poistin äänitallenteet nauhurilta heti, kun olin siirtänyt ne omalle henkilökohtaiselle tietokoneelleni. Litteroin äänitallenteet ja säilytin litteraatit Jyväskylän yliopiston suojatulla henkilökohtaisella verkkoasemalla. Litteroin haastattelut sanatarkasti peruslitteroinnin sääntöjä noudattaen. Lisäksi hävitän äänitallenteet omalta henkilökohtaiselta tietokoneelta tutkielman valmistuttua. Aineistoa tullaan käyttämään vain tässä tutkimuksessa.

Tutkielman raportointivaiheessa kiinnitin erityisesti huomiota siihen, ettei raportista ole mahdollista tunnistaa yksittäistä haastatteluun osallistuvaa henkilöä. Pseudonymisoin tutkielman aineiston, eli muutin haastateltavaa koskevan tunniste-tiedon (nimen) toiseksi, esimerkiksi koodiksi Pihla. Tämän avulla pystyin myös itse erottamaan tutkimukseen osallistuvat henkilöt toisistaan. Tutkimuksessa ei ole tarpeellista mainita tarkemmin tutkielman organisaatiota, jolloin raportointivaiheessa

tutkimukseen osallistuvien näkemyksiä on haastavampi yhdistää tiettyyn työntekijään. Toisaalta on kuitenkin tiedostettava, että tietyn kentän toimijoiden on helppo tunnistaa toisensa, jolloin tunnistettavuuden huoli saattaa leimata haastattelutilannetta. (Alastalo & Äkerman 2010, 321.) Omassa tutkimuksessani organisaation sisällä voidaan tietää, ketkä ovat osallistuneet tutkimukseen. Haastatteluiden aikana jotkin haastateltavat olivat kiinnostuneita tietämään, ketkä muut samasta tai toisesta yksiköstä olivat osallistuneet haastatteluihin. Tällaisissa tiedusteluissa en voinut tietenkään jakaa mitään tietoa muista haastateltavista. Jotkin haastateltavat kertoivat myös avoimesti muille työntekijöille osallistumisestaan haastatteluun.

6 HUOLI-ILMOITUS IKÄÄNTYNEIDEN KALTOINKOHTELUN TUNNISTAMISESSA JA SIIHEN PUUTTUMISESSA

Esittelen tässä ja seuraavassa luvussa aineiston analyysini tulokset. Olen jakanut analyysin tulokset kahteen päälukuun tutkimuskysymysten mukaisesti, jotka ovat huoli-ilmoitus työkaluna sekä sosiaalihuollon palvelujärjestelmän organisaatiokulttuuri ja organisatoriset käytännöt.

Esittelen tässä luvussa analyysini tulokset ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni: millaisena työvälineenä sosiaalityöntekijät näkevät huoli-ilmoituksen ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa. Ensimmäisen teeman kautta pyrin luomaan kattavan kuvauksen siitä, millaisena sosiaalityöntekijät näkevät huoli-ilmoituksen kaltoinkohtelun tunnistamisessa, mitkä ovat huoli-ilmoituksen vahvuudet, heikkoudet sekä kehityskohteet, ja miten huoli-ilmoituksen käsittely vaikuttaa kaltoinkohteluun puuttumiseen.

Olen sisällyttänyt analyysiini aineistonäytteitä, joiden avulla haastateltavien oma ääni tulee kuuluviin. Aineistonäytteet eivät ole täysin alkuperäisessä muodossaan, sillä olen muokannut niitä hieman luettavuuden sujuvoittamiseksi poistamalla täytesanoja (et, niinku, sit) ja toistoja.

6.1 Huoli-ilmoitus työkaluna kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja huoli-ilmoituksen ilmoituskulttuuri

Aineistoni perusteella haastateltavien käsitykset huoli-ilmoituksen aiheista kulminoituivat ikääntyneen kotona pärjäämiseen ja selviytymiseen arjessa. Toisin kuin tutki-

musten mukaan (Valtokari ym. 2021, 3), taloudelliset haasteet ja taloudellisten asioiden hoitaminen korostuivat omassa aineistossani huoli-ilmoitusten aiheina. Käytännössä ikääntyneillä ei ollut esimerkiksi rahaa lääkkeisiin, ruokaan tai laskujen maksamiseen, eivätkä he hahmottaneet taloudellista tilannettaan ollenkaan. Ikääntyneet eivät esimerkiksi osanneet tai pystyneet hakea heille kuuluvia etuuksia. Seuraavassa sitaatissa haastattelemani sosiaalityöntekijä Laila kuvailee, mitkä asiat korostuvat ikääntyneistä tehdyissä huoli-ilmoituksissa.

Kotona pärjääminen se, et tarvii kotihoidon palveluja, mut se ei oo siis kaltoinkohteluu, mut, et siit ne huoli-ilmoitukset yleensä koskee. Että kaatuilee kotona, tai ei oo ruokaa tai jotain tämmöstä, et alkaa, ei pysty huolehtimaan omast selviytymisest ja pärjäämisest arjessa. Ja sit se toinen iso on se taloudelliset ongelmat, et ei oo rahaa, joku käyttää hyväksi, tai ihminen ite ei pysty hakemaan hänelle kuuluvia etuuksia. (Laila)

Lisäksi huoli-ilmoituksia ikääntyneiden kohdalla tehtiin myös ikääntyneen päihteidenkäytöstä, jonka takia ikääntynyt ei pärjännyt kotonaan ja asunto oli siivottomassa kunnossa. Muu tutkimus aiheesta on osoittanut, että useimmiten huoli-ilmoitus tehdään arjen pärjäämisen, toimintakyvyn, itsensä huolehtimisen tai muistisairauden takia. Tutkimusten mukaan päihteet, asumisolosuhteet ja terveydentila korostuvat huoli-ilmoituksen aiheissa. (Valtokari ym. 2021, 2.) Aineistossani haastateltavat toivat esiin, että kaltoinkohtelusta tehdään harvemmin huoli-ilmoitusta, mikä vastaa myös Valtokarin ym. (2021, 2) tutkielman tuloksia.

Huoli-ilmoitus nähtiin välineenä, joka tuo myös täysi-ikäisen ihmisen tilanteen sosiaalityöntekijöille tiedoksi. Tarkastellessa ikääntyneiden kaltoinkohtelua ja sen tunnistamista, nähtiin huoli-ilmoituksen olevan toimiva virallinen työväline sosiaalihuollossa. Haastateltavat kuvasivat ikääntyneiden kaltoinkohtelun haastavaksi elämätilanteeksi. Haastateltavien keskuudessa nähtiin tärkeänä, että on ylipäänsä joku keino ilmoittaa viranomaiselle ikääntyneeseen liittyvästä huolesta. Joidenkin ikääntyneiden asiakkaiden kohdalla huoli-ilmoitus toimi työkaluna, jonka kautta sosiaalityöntekijä sai itselleen ensimmäisen kerran tiedon kaltoinkohtelusta. Näin totesivat haastateltavista esimerkiksi Katja ja Pihla.

Niin sen huoli-ilmoituksen kautta tuli ensimmäinen tieto (*kaltoinkohtelusta*). (Katja)

– – Et sit se on hyvä, että tehään vähän matalallaki kynnyksellä, koska sit ne merkit voi just olla aika semmosia pieniä, nii sit, et semmoisista jo puututtais. – – Parempi sit, et enemmän turhaan katotaan varsinkin ikäihmisten kohdalla, kun sit... Ei aina tiiä sitten, mikä tai et välttämättä ei pysty pitää niit omii puolia tai muuta, mielummi sit vähän turhaa, kun sitten silleen, että on ja sit tilanne jo tosi paha. (Pihla)

Huoli-ilmoitus koettiin erityisen toimivana ja tärkeänä etenkin sellaisten ihmisten kohdalla, jotka eivät ole missään palveluiden piirissä, eivätkä itse hae apua tilanteeseensa. Tätä kuvaa alla olevassa sitaatissa sosiaalityöntekijä Sofia. Lisäksi

ikäntyneiden kohdalla nähtiin tärkeänä, että huoli-ilmoitus tehtäisiin jo hyvin pienistä merkeistä, ennen kuin tilanne kehittyy vielä vakavammaksi.

No kyl se varmasti, jos mietitään semmoista ihmistä, joka ei oo missään palveluissa, niin ja hän ei itse aktiivisesti hae apua, nii miten se muuten tulis ilmi... Ku semmosen huoli-ilmoituksen kautta. (Sofia)

Toisaalta haastateltavat arvioivat, että huoli-ilmoituksen tekemiseen tarvitaan huoli-ilmoituksen tekijä ja ongelmallista voi usein olla se, että iäkkäällä ei välttämättä ole ketään, joka havaitsisi ja tunnistaisi avun tarpeen.

Kyllä se ihan toimiva on, että ehkä se, mikä ei välttämättä toimi on se, että se huomaaminen ja se havaitseminen ja tunnistaminen, minkä perusteella voit tehdä huoli-ilmoituksen, että kyllä huoli-ilmoitus sinänsä toimii, mutta se, että onko ketään, joka sen tilanteen tunnistaisi ja havaitsisi ja voisi tehdä sen, niin varmaan monesti jää havaitsematta. (Katja)

Se, ettei iäkkäällä ihmisellä ei ole esimerkiksi ketään läheistä, tai hän ei ole palveluiden piirissä, voi haastattelijoiden mukaan olla suurin syy siihen, ettei huoli-ilmoitusta tehdä. Ikääntyneiden yksinäisyyttä ei selitä heidän ikänsä, vaan ikääntymiseen ja elämäntilanteeseen kuuluvat tapahtumat, kuten leskeytyminen, eläköityminen, lapsettomuus ja lapsenlapsettomuus sekä kumppanittomuus. Näiden lisäksi ikääntyneillä ystävät ja tuttavat yleensä vähenevät vuosien saatossa. Toisaalta yksinäisyys ei ole vain mukavan ja vastavuoroisen seuran kaipuuta, vaan myös kokemus yhteiskunnallisesta osattomuudesta sekä oman elämän merkityksettömyydestä. (Tiilkainen 2016, 177–181.)

Haastateltavien mukaan ikääntyneiden kohdalla huoli-ilmoituksen tekijät olivat pääasiassa muita viranomaisia ja ammattilaisia, kuten kotihoidon työntekijöitä, asumisneuvoja ja terveydenhuollon eri työntekijöitä. Jos iäkkäällä ihmisellä oli jo sosiaalityön asiakkuus, tällöin toiset viranomaiset ja ammattilaiset pääasiassa soittivat puhelimitse suoraan iäkkään ihmisen omalle sosiaalityöntekijälle, sen sijaan, että olisivat tehneet virallisen huoli-ilmoituksen dokumentteineen. Tällaista toimintatapaa, jossa viranomaiset enemmän soittavat kuvaa sosiaalityöntekijä Elina alla olevassa sitaatissa.

— — Ja sitten sairaalasta on tullu muutama semmone, et jos asiakas on siellä ollu monta hoitajaksoa, niin sieltä on saatettu sit tehdä myös huoli-ilmoitusta, mut he aika pitkälti soittaa enemmän, kun tekee huoli-ilmoituksen. (Elina)

Toisaalta haastateltavat kritisoivat huoli-ilmoitukseen liittyvää ilmoituskulttuuria. Kriittisissä puheenvuoroissa nähtiin, että ongelman havaitessa ja siitä ilmoittaessa huoli-ilmoituksen avulla, ilmoituksen tekijä ensinnäkin suojaa omaa selustaansa ja toisekseen ulkoistaa ongelman sosiaalihuollolle. Erityisen ongelmallisena tämä nähtiin tilanteissa, joissa ilmoituksen tekijä oli työntekijä eri palvelusta. Vaarana oman selustan suojaamisessa ja ulkoistamisessa on asiakkaan

pompottelu viranomaiselta ja palveluista toiseen, mitä sosiaalityöntekijät kuvaavat alla olevissa sitaateissa.

Et ehkä monet haluaa sillä tavalla sitä omaa selustaaki suojata, et tekee, jos on huolta niin ilmoituksen, vaikkei se välttämättä edistä sitä asiaa. (Sofia)

Jotenkin siin kyl semmonen ilmoituskulttuuri on mielenkiintoinen. Et mä ajattelen, et ne asiat pitäis tai tarviis ehkä enemmän kuitenkin, sit et se näkyy mun mielestä lastensuojelussa, se näkyy ehkä muuallakin, et okei, et nyt on joku ongelma, niin mä teen sitten ilmoituksen ja mä ulkoistan sen nyt johonki toiseen ja sit tulee se pompottelu tyyppinen ja se, et sen sijaan, et oltais jotenkin yhdessä miettimässä sitä. (Annika)

– – No tietty se, et sit jos se jää vaan siihen, et tehään huoli-ilmoitus ja aatellaan, et homma nyt tällä selvä, niin sit se voi olla vähän kans semmonen, et voidaan vaan kädet puhdistaa sillain, et sit ei tarvii ite enää tehdä muuta. Vaik se just vaatii sitä, et ois yhteistyötä. (Pihla)

Sen sijaan, että ongelmaa mietittäisiin yhdessä eri työntekijöiden välillä, haluaa ilmoituksen tekijä sosiaalihuollon viranomaisen ottavan yksinään vastuun asian selvittämisestä ja sen edistämisestä. Sosiaalityöntekijät peräänkuuluttivat yhteistyön merkitystä asian selvittämisessä.

Haastateltavat pohtivat myös tilanteita, miksi huoli-ilmoitusta ei välttämättä aina tehdä, vaikka tarve olisi ilmeinen. Sosiaalityöntekijät näkivät, että huoli-ilmoitusta tehdessä sen tekijää voi mietittyttää erinäiset asiat. Huoli-ilmoituksen tekijällä voi olla pelko siitä, että ensinnäkin hänen tekemä huoli-ilmoitus kuormittaa sosiaalihuollon palvelujärjestelmää ja toisekseen, ettei huoli-ilmoituksen tekeminen lopulta johda mihinkään. Huoli-ilmoituksen tekemiseen liittyviä ajatuksia verrattiin muiden kuin viranomaisten tekemiin lastensuojeluilmoituksiin, kuten Laila kuvaa alla olevassa sitaatissa.

Että jotenkin tuntuu, et ihmiset välil ajattelee... ainakin esim lastensuojeluilmoituksen kohdalla, et kannattaaks sitä tehdä, et kuormittaaks se järjestelmää, onko se turhaan jotenkin. Vois kuvitella, et tän huoli-ilmoituksen kohdal tilanne on sama et miettii, et oks se vähän... Sitten turhaan, et johtaaks se mihinkään. (Laila)

Huoli-ilmoituksen saapuessa sosiaalihuoltoon, alkaa tällöin ikäänntyneen tilanteen selvittäminen. Haastateltavat toivat myös ilmi, ettei huoli-ilmoituksen tekeminen itsessään takaa, että iäkkään ihmisen kaltoinkohtelu loppuu. Iäkkäällä itsellään on kuitenkin itsemääräämisoikeus omasta elämästään ja lopulta kyse on siitä, että haluaako hän muutosta tilanteeseensa. Tätä tilannetta kuvaavat sosiaalityöntekijät Pihla ja Elina sitaateissaan.

– – Koska sehän ei vielä mitään tarkoita, et vaiks tekee sen huoli-ilmoituksen, niin se vaan käynnistää sit sen selvityksen, et katotaan mikä se tilanne on. (Pihla)

– – ja sit ku se kilpistyy kyllä vanhusten kohdallakin siihen, että itsemääräämisoikeus on aikuisella, vanhuksellakin niin laaja, et siihen on vaikee puuttua, jos asiakas ei itse siihen muutosta halua. (Elina)

Haastateltavat pohtivat sosiaalityön haastavaa roolia tilanteissa, joissa ikääntyneen asiakkaan ja sosiaalityöntekijän näkemykset eroavat toisistaan. Jos ikääntynyt ihminen ei pysty ilmaisemaan itseään ja hänen kognitiivinen toimintakykynsä ei mahdollista valinnan tekemistä eri vaihtoehtojen välillä, tulee toisen ihmisen ottaa hänestä tällöin vastuuta. Ikääntyneiden kohdalla tilanne voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että sosiaalityöntekijä tekee hänestä ilmoituksen edunvalvonnan tarpeesta tai on yhteydessä terveydenhuoltoon. Näillä toimilla edistetään sitä, ettei ikääntynyt jää täysin yksin tilanteessaan, kuten Sofia pohtii alla olevassa sitaatissa.

– – Jonkun verran toki tulee sellaistaakin huolta, et asiakas hyvin suorasti ilmoittaa et, heidän tarvitse apua... Et joko asia on näin, et se huoli on turha tai sitten toinen vaihtoehto on, et asiakas ei ota vastaan. Et sosiaalihuollosta tietysti just, kun on tää vapaaehtoisuus, niin sit yleensä meidän täytyy, jos me todetaan, et asiakas siitä kykenee itse päättämään, niin todetaan sit, että näin on, että hän ei ota vastaan. Sit jos meille jää kuitenkin huoli, niin meidän voidaan sit aina olla yhteydessä terveydenhuoltoon, et jos on semmoinen tilanne, niin lain mukaan voi sitten olla sinne yhteydessä et... Et ihminen, et ajatellaan, ku, no laissa laissa on mainittu, et henkilö ei itse kykene määrittämään sen, niin sinne voi olla yhteydessä. Ja sit on just se ilmoitus siitä edunvalvonnan tarpeesta. (Sofia)

Jos ikääntynyt pystyy itse ymmärtämään oman tilanteensa ja sosiaalityöntekijät arvioivat tilanteen olevan näin, voi ikääntynyt asiakas kieltäytyä sosiaalihuollon palvelutarpeen arvioinnista itsemääräämisoikeuden perusteella. Sosiaalihuollon viranomaisen täytyy kuitenkin näissä tilanteissa arvioida iäkkään kognitiivista toimintakykyä, terveydenhuollon tarvetta sekä turvallisuuttaan itselleen ja muille ihmisille.

Sosiaalityöntekijät näkivät iäkkään oikeuksista kertomisen iäkkäälle itselleen tärkeänä etenkin kaltoinkohtelutilanteissa, vaikka samanaikaisesti itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen tekee tilanteesta eettisesti haastavan. Itsemääräämisoikeus on modernin terveys- ja sosiaalihuollon välttämätön kulmakivi. Sosiaalihuoltoa toteuttaessa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan toivomukset ja mielipide sekä kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeuttaan. Itsemääräämisoikeus on samanaikaisesti sosiaalialan sekä keskeisin että haastavin periaate (Raunio 2009, 95). Jokaisella ihmisellä iästä riippumatta on oikeus hyvään elämään, kuten Pihla kuvaa seuraavassa esimerkissä.

No varmaan silleen pikkuhiljaa, et eihän nyt kukaan ota sitä heti silleen, kun kertoo, et nyt äkkiä pois ja kaikki jotenkin, niin ei se onnistu. Et sillain pikkuhiljaa ja just aloittaa niistä ihan semmoista perusasioista, mitkä on kaikilla samalla tavalla tai tulee laista ja silleen, et on itsemääräämisoikeus ja kukaan ei saa kajota... (Pihla)

Lisäksi haastateltavat muistuttivat, että tilanteessa, jossa on tapahtunut selkeä rikos, tulisi myös ilmoittaa poliisille, eikä pelkästään sosiaalihuollolle. Rikosilmoituksen tekeminen tilanteessa, jossa kaltoinkohtelun uhri ja tekijä ovat keskenään lähisuhteessa, ei kuitenkaan ole kovin yksiselitteistä. Tutkimukset ovat osoittaneet, että ikääntyneisiin kohdistuva kaltoinkohtelu on usein piilorikollisuutta (Luoma ym. 2018; Åberg 2017), eli kaltoinkohtelusta ei yleensä tehdä rikosilmoitusta.

Kaltoinkohtelun eri muodot, kuten esimerkiksi fyysinen väkivalta on kuitenkin rikos. Haastateltavat arvioivat ilmoittamattomuuden johtuvan suurimmaksi osaksi siitä, että kaltoinkohtelun uhri ei halua poliisin tietävän hänen läheisensä tekemästä rikoksesta.

– – Ja sit monesti, ku on lähisuhteista kyse, niin ei niit sitten haluta viedä mihinkään esimerkiksi poliisille, vaik olisi ihan rikoksen tunnusmerkit täyttävä juttu, niin mistään ei siten tehdä. (Pihla)

Huoli-ilmoitus on toiminut sosiaalihuollon työvälineenä noin 10 vuoden ajan. Kaiken kaikkiaan haastateltavat näkivät tärkeänä, että huoli-ilmoituksesta jaettaisiin vielä yhä enemmän tietoa yleisesti, vaikka työtä tietoisuuden lisäämisestä on tehty viimeisinä vuosina. Haastateltavat kokivat, että jokaisella ihmisellä tulisi olla riittävästi tietoa huoli-ilmoituksen olemassaolosta ja sen tekemisestä, jotta huomattaessaan esimerkiksi kaltoinkohtelua olisi jo selvää, että on mahdollista ilmoittaa asiasta sosiaalihuoltoon huoli-ilmoituksen avulla.

– – Että varmaan vaan enemmän tietoa ihan kaikille siitä olisi hyvä jakaa, eli semmoisen voi tehdä niin – – koska kuka tahansa voi joutuu siihen tilanteeseen, että olisi aihetta tehdä se huoli-ilmoitus. (Katja)

Yksi tärkeä tekijä huoli-ilmoituksen tietoisuuden lisäämisessä sekä saavutettavuudessa nähtiin olevan huoli-ilmoitus lomakkeen vaivaton löytäminen. Kuten oma katsaukseni suurimpien kaupunkien internet-sivuille osoitti, käytänteet huoli-ilmoituksen tekemisen vaihtelivat. Seuraavassa sitaatissa haastateltavista Laila kuvaa, kuinka huoli-ilmoitus ei ole internetissä helposti löydettävissä tai lähestyttävä lomake.

– – mut eihän se nyt netissä se nyt oo mitenkään kauheen helposti löydettävissä tai mikään semmoinen helposti lähestyttävä lomake. (Laila)

Huoli-ilmoitus nähtiin pääosin toimivana sosiaalihuollon työvälineenä, joka antaa keinon ilmoittaa myös täysi-ikäisestä ihmisestä sosiaalihuollon viranomaiselle. Iäkkäiden kohdalla ongelmallista voi kuitenkin usein olla se, ettei iäkkäällä ole lähiomaisia tai tuttavita, jotka tunnistaisivat ja ilmoittaisivat ikääntyneen kohtaamista haasteista, kuten kaltoinkohtelusta viranomaiselle. On muistettava, että huoli-ilmoitus tuli valtakunnalliseksi käytännöksi ja lainsäädäntöön juuri sen takia, ettei kaikilla iäkkäällä ole omaisia tai läheisiä. Esimerkiksi neljännen iän iäkkäät ovat erityisen haavoittuvaisessa asemassa, joiden tarpeisiin huoli-ilmoitus ja yhteydenotto sosiaalihuollon tarpeesta pyrkivät vastamaan.

Kaltoinkohtelu oli harvemmin varsinaisena huoli-ilmoituksen aiheena, mikä osaltaan voi viestiä myös sitä, että kaltoinkohtelua ja lähisuuhdeväkivaltaa pidetään edelleen yksityisenä asiana. Toisaalta huoli-ilmoituksen tietoisuuden lisäämisen ja

mahdollisimman vaivattomaan löytämiseen tulee kiinnittää huomiota. Huoli-ilmoitukseen liittyy erinäisiä vahvuuksia, heikkouksia sekä kehityskohteita, joita tarkastelen tarkemmin seuraavassa luvussa.

6.2 Huoli-ilmoituksen vahvuudet, heikkoudet ja kehityskohteet

Haastateltavat näkivät, että yksityishenkilöiden tehdessä huoli-ilmoituksen, siirtyä asian käsittely viranomaisille, minkä takia yksityishenkilön ei tarvitse kantaa vastuuta asian selvittämisestä tämän jälkeen. Sosiaalityöntekijä Katja kuvaa alla olevassa sitaattissaan huoli-ilmoituksen vahvuuksia.

No ehkä se vahvuus on jotenkin se, että kun ylipäättään on mahdollista tehdä täysi-ikäisistä huoli-ilmoitus, niin jotenkin mä ajattelisin, että se madaltaa sitä kynnystä, että kunhan siitä on tarpeeksi tietoa ihan kaikilla ihmisillä, niin jotenkin madaltaa sitä kynnystä, että kaikilla on keino tehdä jotain ja, kun mä otan yhteyttä ja teen tän huoli-ilmoituksen, niin sitten mun ei tarvitse sitä asiaa murehtia, että sitten se on tiedossa viranomaisilla. (Katja)

Huoli-ilmoituksen vahvuutena nähtiin olevan myös se, että se on virallinen koko maassa käytössä oleva käytäntö, jonka selvittämisen sisältöä ohjaavat vanhuspalvelulaki (980/2012) ja sosiaalihuoltolaki (1301/2014). Sähköinen ja paperinen huoli-ilmoitus oli sosiaalityöntekijöiden näkemyksissä selkeämpi kuin pelkkä puhelinsoitto, jota Annika ja Pihla kuvaavat alla olevissa esimerkeissä.

No se, et se on semmonen virallinen kanava, jossa on virallinen prosessi ja se asia tulee ainakin paperilla hoidettua, se on sit eri asia tuleeks se oikeesti mut. Varmaan semmonen selkeys ja tietynlainen johdonmukaisuus. (Annika)

No mun mielestä ehkä se, et se on mustaa valkoisella ja sit se pitää käsitellä, et sit jos se vaik on puhelu niin sit jää aina vähän silleen, et tai mul tulee ainakin itelle, jos mä teen toi toisille vaiks lastensuojeluilmitusta, nii must se on hyvä, et se tehdään ihan silleen, et sit siitä jää jälki ja sit se on velvollisuus käsitellä, sit se tulee ainakin se katottuu ja joku vastaa siit ja se ei jää semmoseks, et kattelaan vaan. Et se on varmaan se suurin etu. (Pihla)

Huoli-ilmoituksella on edellä mainittujen mahdollisuuksien ja vahvuuksien lisäksi myös heikkouksia. Yhtenä merkittävimpinä heikkouksena nähtiin olevan se, että huoli-ilmoituksissa ei avata riittävän tarkasti sitä, mitä haasteita ilmoituksen kohteena olevalla iäkkäällä on. Esimerkiksi elämänhallinnan ongelmat käsittivät haastateltavien mukaan useita eri ongelmia, jotka voivat olla esimerkiksi fyysistä kaltoinkohtelua tai taloudellisia haasteita. Myös Valtokarin ym. (2021, 3) tutkimuksessa havaittiin, että huoli-ilmoituksia tehdään melko vaihtelevasti, mikä hankaloittaa ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamista.

— — jos siellä lukee, että elämänhallinnan kanssa ongelmia, nii se voi olla mitä vaan, voi olla ruokaa, se voi olla taloudellista, se voi olla fyysistä väkivaltaa, henkistä väkivaltaa,

mut sitä ei avattu siihen yhtää sen enempää välttämättä ja sen selvittelyyn sitte menee aikaa enemmän. (Elina)

Haastateltavat näkivät, että huoli-ilmoituksissa tulisi avata iäkkäiden kokemia haasteita ja ongelmia mahdollisimman tarkasti, sillä tällöin huoli-ilmoituksen käsittelijällä on helpompi aloittaa iäkkään tilanteen selvittäminen ja palvelutarpeen arvioiminen.

Viranomaisten tekemät huoli-ilmoitukset nähtiin pääasiassa sisällöllisesti kattavina ja perusteellisina verrattuna yksityishenkilöiden tekemiin huoli-ilmoituksiin. Tämä helpottaa osaltaan ilmoituksen käsittelijän työtä, sillä hän on saanut tiedokseen riittävästi tietoa iäkkään tilanteesta, minkä myötä asiaa on helpompi lähteä selvittämään. Lisäksi viranomaisten tekemissä ilmoituksissa löytyy ilmoittajan yhteystiedot, jolloin huoli-ilmoituksen käsittelijä pystyy käynnistämään viranomaisten välisen yhteistyön. Tarvittaessa tapahtuvan yhteistyön ja yhteistyöverkoston nähtiin olevan myös Valtokarin ym. (2021, 3) tutkimuksessa yksi huoli-ilmoitusten vahvuuksista. Näkemyksiä viranomaisten tekemien ilmoitusten vahvuuksista kuvaa haastateltavista sosiaalityöntekijä Laila:

No ainakin se, et jos joku viranomainen tekee sen pohjan, niin siinä on tosi kattavasti, yleensä osannu kirjoittaa sil taval, että se tilanne tulee siit auki. Et ei mul oikeestaan, jos vaiks nyt joku asumisneuvoja tekee jostain ikääntyneest, niin ne on sitten tosi kattavia. Et yleensä, kun sosiaalihuollon viranomaiset tekee niit toisilleen, niin on mun mielest tosi kattavia ne ilmoitukset ja sitten sit myös se, et siin on aina heti suoraan ne ilmoittajan yhteystiedot, jos se on viranomainen, niin sit pystyy nopeesti ottaa siihen yhteyttä, nii se on mun mielest semmonen... (Laila)

Yksi keskeinen huoli-ilmoituksiin liittyvä ongelma oli haastateltavien mukaan myös organisaation asiakastietojärjestelmän käytettävyyteen liittyvät ongelmat ja huoli-ilmoitusten hukkuminen. Sosiaalityön tietojärjestelmien tavoitteena on tukea työntekijöitä toteuttamaan työtänsä, mutta aina tavoitteessa ei onnistuta. Tiedon tallentamisen tapojen ja muotojen tulisi olla hyödyllisiä, jotta sosiaalityössä olisi mahdollista muodostaa yhtenäinen kokonaiskuva asiakkaan tilanteesta ja hänen tarpeistaan. (Salovaara 2017, 60–69.) Haastatteluaineistoni pohjalta asiakkaan tilanteesta ei ollut mahdollista muodostaa huoli-ilmoituksen tullessa eheää kokonaiskuvaa, sillä huoli-ilmoitukset eivät näkyneet suoraan asiakkaan tiedoissa. Seuraavassa sitaatissa Laila kuvaa tilannetta, jossa tietojärjestelmä ei näytä suoraan asiakkaan tietoihin mennessä asiakkaasta tehtyä huoli-ilmoitusta, vaan huoli-ilmoitus täytyy erikseen hakea toista reittiä pitkin.

– – Mut meidän toi tietojärjestelmä on täl hetkel myös sellainen, et ne huoli-ilmoitukset hukkuu sinne, et se on umpisurkee toi järjestelmä, et se hukkaa ne huoli-ilmoitukset sillä, että ne ei näy asiakkaan tiedoissa, vaan ne pitää sieltä erikseen hakee, jos niit haluaisin mennä esim mennä kattomaan. (Laila)

Haastateltavat näkivät huoli-ilmoituksen yhtenä heikkoutena ja uhkana olevan sen, ettei ole aina selkeää tietoa siitä, kenelle viranomaiselle huoli-ilmoitus tulisi ohjata. Tällöin vaarana on se, että huoli-ilmoituksen vastuullista käsittelijää heitellään viranomaiselta toiselle ja huoli-ilmoituksen käsittelyn alkaminen viivästyy, kuten Katja kuvaa seuraavassa sitaatissa.

— — ettei siinä käy sitten sellaista, mitä saattaa käydä ja on käynytkin, että se huoli-ilmoitus, sitä vähän pallotellaan sieltä sinne ja tänne, ettei välttämättä tiedetä heti sitä oikeata paikkaa, minne se pitäisi tehdä. — — tai se viivästyy, koska se menee ensin jollekin väärälle. (Katja)

Huoli-ilmoituksen vahvuuksien ja heikkouksien lisäksi haastateltavat toivat esille huoli-ilmoitukseen liittyviä kehityskohteita. Haastateltavat näkivät tarpeen kehittää huoli-ilmoitusta nykyistä yksinkertaisemmaksi. He tarkastelivat asiaa etenkin huoli-ilmoituksen tekijän roolista käsin. Haastateltavien mielestä olisi tärkeää, että huoli-ilmoitus olisi mahdollisimman helppo täyttää. Haastateltavat kokivat, ettei huoli-ilmoitusta tule kehittää liian monimutkaiseksi, sillä vaarana on tällöin se, että huoli-ilmoituksen tekemisen kynnyksessä nousee liian korkealle. Alla olevassa sitaatissa sosiaalityöntekijä kuvailee, kuinka nykyisessä huoli-ilmoituksessa on liian monta täytettävää osiota, joissa ilmoittajan pitää valita, mitä huoli koskee ja mikä yksikkö on ensisijainen huoli-ilmoituksen käsittelykohde.

Se sais olla yksinkertaisempi. Et siellä on niin monta eri laatikkoa, missä pitää valita, et mitä se huoli koskee ja mikä on se ensisijainen, mihin se huoli-ilmoitus laitetaan. (Elina)

Toisena huoli-ilmoituksen kehityskohteena sosiaalityöntekijät näkivät sen, että etenkin toisten viranomaisten tekemissä ilmoituksissa ilmoittajat toisivat ilmoituksessa esille, mitä asiakkaan kohdalla on yritetty jo tehdä, tai miksi nykyiset palvelut ja tukitoimet eivät ole riittäviä asiakkaan kohdalla. Tällaisen toimintamallin vakiinnuttaminen helpottaa myös sosiaalihuollossa huoli-ilmoituksen käsittelijän työtä, sillä tällöin hänellä on kattavammat tiedot iäkkään tilanteesta. Sosiaalihuollon palvelutarvetta ei voi arvioida kukaan muu kuin sosiaalihuollon viranomainen, jota haastattelemani sosiaalityöntekijä kuvaa seuraavassa esimerkissä.

Ehkä joku semmonen, että kun mietin itse, kun teen ilmoituksii, meil on semmonen pohja siellä tietojärjestelmässä kuin sosiaalihuollon ilmoitus toiselle viranomaiselle, niin sitten... Kun me tehdään terveydenhuoltoilmoituksia, se on yks esimerkki, niin siin on semmonen kohta, ku et miksi sosiaalihuollon toimet eivät ole riittäviä tai miksi sosiaalihuollon palveluilla ei pystytä vastaamaan ihmisen palvelutarpeeseen, niin ehkä semmosta toivois, et jos vaikka terveydenhuollosta tulee ilmoitus meille päin — — et siin olis jotenkin enemmän viel sitä et, mitä sen asiakkaan kohdal on yritetty tehdä ja mitä, miksi sen toisen tahon tarjoamat palvelut tai viranomaisen tarjoamat jotkut tukitoimet ei oo riittäviä... Sellaiset huoli-ilmoitukset, mihin ihminen voi kirjata, et tarvitsee sosiaalityötä, niin eihän sitä voi arvioida kukaan muu, ku sitten tääl me itse. (Laila)

Huoli-ilmoitus on mahdollista tehdä halutessaan nimettömänä. Anonyymiyden vaihtoehtoa pidettiin tärkeänä, sillä se mahdollistaa huoli-ilmoituksen tekemisen mahdollisimman matalalla kynnyksellä. Tulos on vastaava myös Ringin ja Hammarin (2022, 13) selvityksen kanssa, jossa valtaosa kannatti anonyymiyden mahdollisuutta huoli-ilmoituksen tekemisessä. Seuraavassa esimerkissä sosiaalityöntekijä tuo ilmi, että anonyymiyden vaihtoehto voi kuitenkin myös vaikuttaa esimerkiksi avun vastaanottamiseen.

— — se on nyt aina vähän, et onks se anonyymi ilmoittaja ja millai se vaikuttaa, se on tosi hyvä, et on se anonyymiyden vaihtoehtokin, et sit ehkä tulee ilmotettuu, niin. (Annika)

Kehityskohtena nähtiin organisaation asiakastietojärjestelmän kehittäminen niin, että huoli-ilmoituksesta saataisiin sen tuoma tieto asiakkaan tilanteesta paremmin esille. Sosiaalityön tietojärjestelmiä koskevissa ongelmissa on ratkaisuksi esitetty esimerkiksi käytännön työntekijöiden mukaan ottamista tietojärjestelmien suunnitteluun (Salovaara 2017, 62). Seuraavassa sitaatissa sosiaalityöntekijä ehdottaa, että tietojärjestelmään tulisi saada jokaisen asiakkaan kohdalla listattuna se, kuinka paljon asiakkaasta on tullut huoli-ilmoituksia, joka kertoo samalla tilastotietoa asiakkaan huolen määrästä.

— — Nii se on mun mielest mun mielest silleen, ne pitäis saada ihmisen tietoihin jotenkin silleen tonne tietojärjestelmään sil taval listattuna ja sit se myös kertoo tavallaan sitä dataa siitä, et kui paljon täst ihmisest on noussu sitä huolta ja eri tahoilta, et mun mielestä se olis hyvä, et ne näkyis siel jotenkin silleen, et se myös kertoo siit tilanteest. (Laila)

Huoli-ilmoituksen keskeisenä vahvuutena nähtiin olevan se, että huoli-ilmoitus on koko maassa yhtenäisesti käytössä oleva virallinen työväline. Samanaikaisesti sen mahdollisuudet eivät välttämättä tule täysin hyödynnettyä, jos huoli-ilmoituksessa ei avata riittävän tarkasti, mitä haasteita ilmoituksen kohteena olevalla iäkkäällä on elämässään. Erityisenä kehityskohtena nähtiin olevan se, että toisten viranomaisten tekemissä ilmoituksissa vakiinnutettaisiin toimintamalli, jossa tuotaisiin ilmi, miksi nykyiset palvelut tai tukitoimet eivät ole riittäviä ilmoituksen kohteena olevalle iäkkäälle. Lisäksi organisaation tietojärjestelmän käytettävyydessä nähtiin huomattavia kehityskohteita. Organisaatiossa nähtiin myös kehitystarpeita liittyen huoli-ilmoituksen yhteneväiseen käsittelyyn, jota tarkastelen seuraavassa luvussa.

6.3 Huoli-ilmoituksen käsittely

Huoli-ilmoitus tulee sosiaalihuollon viranomaisille käsiteltäväksi ja viranomaiset ryhtyvät huoli-ilmoituksen saatuaan selvittämään asiaa. Sosiaalityöntekijät toivat esille, että huoli-ilmoituksen saapuessa he tavoittelevat asiakasta yleensä ensin puhelimitse.

Jos asiakasta ei saada kiinni, huoli-ilmoituksen sisällön mukaan asiakas joko kutsutaan sosiaalitoimistolle, asiakkaalle lähetetään kirje tai sosiaalityöntekijä lähtee yhdessä sosiaaliohjaajan kanssa kotikäynnille. Jos asiakas on esimerkiksi kotihoidon piirissä, voidaan kotihoidon työntekijän kanssa sopia yhteinen kotikäynti. Viranomaisen tehdessä huoli-ilmoituksen, sosiaalityöntekijät voivat sopia yhteisen verkostotaapaamisen.

Huoli-ilmoituksia tehtiin jonkin verran myös tilanteista, jotka olivat sosiaalityöntekijöillä jo tiedossa. Näissä tilanteissa osa sosiaalityöntekijöistä toivat esille, ettei huoli-ilmoitus aiheuta käytännössä toimenpiteitä, joka kuvautuu seuraavassa esimerkissä.

— — tai onks se sit semmonen just et tiedetään, mut et sille ei varsinaisesti tarvii tehdä mitään sen kummempaa. (Pihla)

Huoli-ilmoituksen saapuminen sosiaalihuoltoon tarkoittaa, että huoli-ilmoituksesta tehdystä iäkkästä ihmisestä kirjataan tietoja sosiaalihuollon tietojärjestelmään ja hänestä tulee tätä kautta sosiaalityön asiakas. Sosiaalityön asiakkuus voi aiheuttaa iäkkäässä ihmisessä monenlaisia tunteita, kuten esimerkiksi häpeää. Toisaalta osa ikääntyneistä voi pettymyksen ja häpeän tunteen sijaan olla tyytyväisiä ja helpotuneita siitä, että hänestä tehtiin huoli-ilmoitus. Kysymys on myös siitä, miten hyvin palvelujärjestelmä joustaa eri mahdollisuuksiin tavata asiakkaita. Onko jokaisen uuden asiakkaan kohdalla tarpeen tavata asiakas sosiaalitoimistolla, vai voisiko ensimmäiseksi tapaamisiksi riittää puhelinsoitto asiakkaalle tai sittenkin kotikäynti asiakkaan luona? Organisaatiossa asiakkaiden vaihteleviin tilanteisiin pystyttiin mukautumaan, ja etenkin kotikäynnit nähtiin tärkeänä käytäntönä asiakkaiden tavoittamiseksi. Alla olevassa sitaatissa sosiaalityöntekijä pohtii, miten erilaiset tunteet voivat vaikuttaa asian selvittämiseen ja kuinka jokainen ei välttämättä halua käydä sosiaalitoimistolla selvittämässä hänen henkilökohtaisia asioitaan.

No ehkä sit kuitenkin on, mä ajattelen ja ehkä vaan, millasii tavallaan, millaisii ajatuksii ite liittyy siihen, et päätyy johonki sosiaalityön asiakkaaks. Niin joilleki se voi olla shokki tai jotenkin sellanen häpeää tuottava asia, nii sit on, semmosessa kohtaa voi olla, se voi olla hyvä kohta päästä käsiksi johonkin asioihin, se shokkikohta. Mut sit tietenkin joskus se voi myös sulkee, et se tavallaan... ei kaikki välttämättä halua käydä sosiaalitoimistossa selvittelemässä asioita. (Annika)

Organisaatiossa oli laadittu yhteneväinen toimintatapa huoli-ilmoitusten käsittelyn jakautumiseen eri yksiköiden välille. Aineistoni perusteella käsitykset huoli-ilmoituksen varsinaisesta ilmoitusten sisällön käsittelystä kuitenkin vaihtelevat, eikä organisaatiossa sisällölliseen käsittelyyn ollut laadittu yhteneväistä toimintatapaa tai -ohjetta. Valtokarin (2021, 4–5) tutkimuksen mukaan huoli-ilmoituksia käsitellään tällä hetkellä Suomessa vaihtelevasti. Haastattelemani sosiaalityöntekijät kokivat kä-

sittelyssä olevan eroja etenkin siinä, mitä asioita asiakkaan kanssa käydään läpi ja miten huoli-ilmoituksen sisällöstä keskustellaan. Seuraavissa esimerkeissä sosiaalityöntekijät tuovat esille, että organisaatiossa tulisi olla yhteneväinen käytännön prosessi huoli-ilmoituksen käsittelyyn, ja käsittelyprosessi tulisi olla kuvattu selkeästi.

– – pitäis jo siitä huoli-ilmoituksen käsittelystä lähtien olla tietyt toimintatavat olla olemassa, että miten siitä keskustellaan, mitä siitä voi keskustella, missä tilanteessa ja mitä joku tällanen käytännön prosessi, missä me voidaan asiakasta auttaa siinä. (Elina)

Kylhän nykyään suositellaan, et kaikki prosessit tulisi kuvata ja pidän sitä itse hyvänä, että prosessit on kuvattu ja selkeitä niin, kyllähän ne helpottaa varsinkin, jos sä aloitat uudessa työssä... Niin kyllä pitäisi tehdä prosessikuvaukset. (Sofia)

Haastatteleman sosiaalityöntekijät kokivat huoli-ilmoitusten yhteneväisen käsittelyn esteenä olevan se, ettei organisaation sisällä oikein edes tiedetä, mitä ja millä tavalla toiset sosiaalityöntekijät työskentelevät asiakkaiden kanssa. Esimerkiksi kaltoinkohtelutapauksissa sosiaalityöntekijöillä ei ollut tietoa, miten muut työntekijät keskustelisivat asiasta asiakkaan kanssa. Schatzin käytänteoreettista lähestymistapaa mukaillen organisaation käytäntöjä on mahdollista uudistaa ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Sosiaalinen toiminta, eli organisaation käytännöt saavat merkityksensä vain silloin, kun organisaation jäsenet ovat vuorovaikutuksessa toisiinsa. (Bäcklund ym. 2017, 83.) Näin ollen aineistoni perusteella huoli-ilmoitusten yhteneväisen käsittelyn löytäminen ja vakiinnuttaminen vaativat organisaation tasolla sen jäsenten vuorovaikutusta toistensa kanssa. Alla olevassa sitaatissa sosiaalityöntekijä Annika kuvaa, kuinka hänellä ei ole juurikaan edes tietoa, mitä muut sosiaalityöntekijät tekevät.

No kyl varmaan toi perusprosessi on, et varataan aika... Mä luulen, et monet samantyyli-
sesti on hoidettu, mut sit se siinä tavallaan varmasti ollu eroja, et miten sekä miten se kes-
kustelu käydään. Et millaisii asioita asiakkaan kans käsitellään, se on jotenkin vielä, et ei-
hän sitä tiedä aikuissosiaalityössä, et mitä muut tekee. Et ku sitä on kuitenkin aika paljon
itekseen tekee, varsinkaan, et mitä muut sosiaalityöntekijät, millai ne toimii... Niin emmä
tiedä ees tarkkaan. (Annika)

Aineistoni perusteella haastateltavat olivat kehittäneet oman tapansa huoli-ilmoitusten käsittelyyn, joka mukaili lainsäädäntöä. Vanhuspalvelulain (980/2012) 15 §:n 2 momentin mukaan iäkkään henkilön palveluntarpeen selvittäminen on aloitettava viipymättä. Vastaavasti sosiaalihuoltolain (1301/2014) 36 §:n 1 ja 2 momentin mukaan kiireellisen avun tarve on arvioitava välittömästi ja palveluntarpeen arviointi on aloitettava tietyissä tapauksissa viimeistään seitsemän arkipäivän kuluessa. Tiettyihin ehtoihin lukeutuu muun muassa se, jos henkilö on yli 75-vuotias. Kun organisaatiossa ei ollut muodostettu yhteistä toimintaohjetta huoli-ilmoitusten käsittelyyn, oli samalla jaettu näkemys siitä, että jokainen sosiaalityöntekijä voi lain puitteissa kehittää oman tapansa käsitellä huoli-ilmoituksia, mitä haastatteleman sosiaalityöntekijä kuvaa:

– – Ehkä se on vähän semmonen just, et ei toi, mitä mäkin nyt kuvasin, mitä on mun omaa tapaa, et ei siihen oo missään kirjattuna varmaan mitään sellasta... Laista tulee se, että ilmoitukset se kiireellinen sosiaalityö tarpeen arvio pitää tehdä seittemän vuorokauden kuluessa, niin tavallaan, sit kun se ne ilmoitukset tehdään sosiaalipäivystyksen sit näis asiakkuudes olevil, niin sosiaalipäivystyshän arvioi sen kiireellisen, niin mulle ei sit enää ookaan mikään, sanoin äsken et ei oo mikään akuuttitarve. Mut ei siihen varmaan mitään kirjallista ohjeistusta oo, et tää on semmonen käytännön tapa hoitaa näit asioit ja miten on ite tottunu ja sitten just ilmoituksen mukaan, koska ne ilmoituksen sisällöt vaihtelee niin paljon, niin ei myöskään oikein oo mitään semmost räätälöityy mallia, et miten sitä sit toimis. (Laila)

Haastateltavilla sosiaalityöntekijöillä ei ollut selkeää käsitystä siitä, millaisia määriä he käsittelevät huoli-ilmoituksia ylipäätään kaiken ikäisten kohdalla esimerkiksi viikko- tai kuukausitasolla. Keskimäärin yhden kuukauden aikana haastattelemani sosiaalityöntekijät käsittelevät huoli-ilmoituksia maksimissaan kymmenen kappaletta.

Organisaatiossa oli laadittu yhteneväinen toimintatapa huoli-ilmoitusten käsittelyn jakautumiseen ja ohjautumiseen eri yksiköiden välille. Sen sijaan organisaatiossa ei ollut laadittu yhteistä toimintaohjetta huoli-ilmoitusten sisällölliseen käsittelyyn, eli siihen, miten esimerkiksi kaltoinkohtelutapauksissa tilannetta käsitellään iäkkään kanssa. Huoli-ilmoitusten käsittelyssä nähtiin olevan eroja etenkin siinä, miten asiakkaan kanssa keskustellaan huoli-ilmoituksen sisällöstä ja mitä eri asioita asiakkaan kanssa käydään läpi. Haastateltavat sosiaalityöntekijät eivät oikein edes tieneet, miten toiset sosiaalityöntekijät työskentelevät asiakkaiden kanssa. Tämän seurauksena jokainen sosiaalityöntekijä oli laatinut huoli-ilmoitusten käsittelyyn oman tapansa, joka mukaili lainsäädännön asettamia vaatimuksia.

7 SOSIAALIHUOLLON PALVELUJÄRJESTELMÄN ORGANISAATIOKULTTUURI JA ORGANISATORISET KÄYTÄNNÖT

Edellisessä luvussa esittelin sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä huoli-ilmoituksesta työkaluna ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa. Tässä luvussa vastaan toiseen tutkimuskysymykseeni, eli tarkastelen huoli-ilmoitusten sijaan sosiaalihuollon palvelujärjestelmän organisaatiokulttuurin ja organisatoristen käytäntöjen merkitystä ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa.

Olen jakanut tulokset tutkimuskysymykseeni aineistolähtöisesti alateemoihin. Ensimmäisessä teemassa käsittelen gerontologisen sosiaalityön tarvetta ikääntyneiden kohtaamien ongelmien tunnistamisessa. Seuraavassa teemassa tarkastelen ikääntyneiden kaltoinkohteluun puuttumisen keinottomuutta resurssien vähäisyyden kontekstin näkökulmasta. Tämän jälkeen esittelen tuloksiani yhteistyörakenteista sosiaali- ja terveydenhuollon eri yksiköiden välillä. Päätän tulosluvun teemaan, jossa tarkastelen tärkeyttä ikääntyneiden kaltoinkohtelun tiedon jakamisessa. Lisäksi käsittelen viimeisessä tulosluvussa organisaation sisällä tapahtuvan työn käytäntöjen sopimisen tärkeyttä.

7.1 Gerontologisen sosiaalityön tarve ikääntyneiden kohtaamien ongelmien tunnistamisessa

Haastattelemiani sosiaalityöntekijät toimivat työikäisten parissa, mutta heille kuului myös ikääntyneitä asiakkaita. Yksi keskeisin ongelma nykyisessä organisaation järjestäytymistavassa oli haastateltavien mukaan se, että he eivät

aikuissosiaalityöntekijöinä tunne vanhustyötä riittävän hyvin. Organisaatiotasolla gerontologisen sosiaalityön asemassa on Suomessa huomattavia kuntakohtaisia eroja. Kuntien välillä gerontologinen sosiaalityö voi vaihdella omasta gerontologisesta yksiköstä siihen, että se on liitetty toisen asiakasryhmän kanssa toteuttavaan sosiaalityöhön, kuten tutkimassani organisaatiossa oli toteutettu. (Seppänen 2006, 25.) Kuten alla olevassa sitaatissa kuvautuu, on aikuissosiaalityöntekijän haastava työskennellä ikääntyneiden parissa johtuen siitä, ettei hän tunne vanhustyötä juurikaan.

– – Ja jotenkin näin aikuissosiaalityöntekijän näkökulmasta, niin hyvin vähän kuitenkin tuntee sitä käytännössä, mitä se vanhustyö on ja oks siellä jotain sellasia organisatorisia rakenteita, missä voitais paremmin ottaa näitä asioita esiin. – – Kun heillä nyt luulis olevan vanhuspalveluissa parhain tietämys ja kokemus siitä, et mitä kaikkia palveluita vanhusväestölle olis tarjolla. (Elina)

Haastattelemassani organisaatiossa aikuissosiaalityön asiakkaiksi kuuluivat kaikki 18-vuotiaista ylöspäin ilman yläikärajaa. Haastateltavat sosiaalityöntekijät toivat ilmi, että tällainen organisaation järjestäytymistapa vaatii sosiaalityöntekijältä paljon osaamista eri ikäisistä ihmisistä ja heille suunnatuista palveluista. Työskentely ikääntyvän kanssa on erilaista kuin nuoremman ihmisen kanssa, mikä toimii vanhustyön perusajatuksena. Ikääntyvän kohtaaminen sosiaalityössä edellyttää erityisiä tietoja ja taitoja, vaikka vaikeissa elämäntilanteissa on paljon samaa iästä huolimatta. On kuitenkin eri asia työskennellä esimerkiksi 25-vuotiaan kuin 75-vuotiaan päihdeongelman kanssa. (Seppänen & Koskinen 2022.) Vastaavasti nähdäkseni on eri asia työskennellä 25-vuotiaan lähisuhdeväkivallan uhrin kuin 75-vuotiaan kaltoinkohtelun uhrin kanssa, sillä 75-vuotiaalla voi ensinnäkin olla useiden vuosikymmenien avioliitto kaltoinkohtelun tekijän kanssa ja toisekseen eri ikäpolvet käsittävät väkivallan eri tavoin. Vanhemmille sukupolville väkivalta voi tarkoittaa esimerkiksi vain sota-ajan raakaa fyysistä väkivaltaa. (Tiilikallio & Säles 2018, 20.) Haastateltavat kokivat, etteivät ikääntyneet saa parasta mahdollista palvelua heidän olleessaan sosiaalityön asiakkaina aikuissosiaalityössä, mitä sosiaalityöntekijä kuvaa seuraavassa sitaatissa.

No ei he varmaan saa parasta mahdollista palvelua, koska tää yksikkö nyt tällaisena, kun se on, että tänne kuuluu kaikki kahdeksastatoista ylöspäin ilman yläikärajaa, niin meillä täytyy olla niin paljon osaamista kaiken kaikesta palveluista ja kaikenikäisistä ihmisistä ja kaikenikäisten ihmisten palveluista, että se on sitten vähän semmoinen pintapuolinen se osaaminen ja tietämys ikäihmisistä ja sitten tosiaan kun niitä palveluita meillä ei ole niin, että he saisi tai heidän pitäisi saada parempaa palvelua. (Katja)

Sen, ettei kyseissä organisaatiossa ollut gerontologisen sosiaalityön yksikköä, nähtiin vaikuttavan heikentävästi ikääntyneiden asemaan. Koulutetut ja ammattitaitoiset sosiaalityöntekijät kykenevät kohtaamaan ja auttamaan ikääntyneitä asiakkaita, mutta gerontologisen sosiaalityön erityisosaamisen puuttuminen asettaa erityisvaatimuksia sosiaalityölle. Ilman gerontologisen sosiaalityön erityisosaamista parasta

mahdollista tulosta on haastavampi saavuttaa. Sosiaalityön perusarvot, kuten itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, synnyttävät ikääntyneiden kanssa tehtävässä sosiaalityössä eettisiä pulmia, sillä näitä perusarvoja on vaikea toteuttaa silloin, kun kyseessä on kaikista huonokuntoisimmat sekä muista ihmisistä riippuvaiset ikääntyneet. (Seppänen & Koskinen 2022.) Seuraavassa esimerkissä sosiaalityöntekijä Laila kuvaa tilannetta, mikä voi aiheutua asiakkaille, kun heillä ei ole gerontologisen sosiaalityön erityisosaamisen hallitsevaa sosiaalityöntekijää.

No ehkä just se, et ei oo sellasta, ketä pitäis sun puolia ja ei oo semmost ihmist, ketä on erikoistunu sun tilanteeseen ja tietäis niit erilaisii... haasteita... Semmonen ehkä joku puolestapuhuja puuttuu sitten... Ja sit just esimerkiks, et on tehty tosi vaikeeks joidenkin palveluiden saaminen. (Laila)

Gerontologisen sosiaalityön yksikön nähtiin olevan aineistoni perusteella selkeämpää myös ikääntyneille asiakkaille sen sijaan, että ikääntyneitä asiakkaita on sekä aikuissosiaalityössä että vanhuspalveluissa. Ikääntyneelle asiakkaalle itselleen voi olla hyvin vaikeaselkoista, jos hänellä on asiakkuus aikuissosiaalityössä, vanhuspalveluissa ja terveydenhuollossa. Näissä jokaisessa eri palvelussa asiakkaalla voi olla oma sosiaalityöntekijä, mitä Pihla kuvaa seuraavassa sitaatissa.

— — Se ois myös asiakkail selkeempää, ku he tietäis, et mikä se paikka on, mis he asioi — — Et ois kaikki samas paikkaa, et nyt ne on aika levällään. Ku on aikuissosiaalityötä ja on ikäihmisten palveluja ja sit on... on terveydenhuolto ja kaikissa on parhaimmillaan vielä oma sossu... (Pihla)

Pahimmillaan tilanteessa, jossa organisaatiossa ei ole ollenkaan gerontologisen sosiaalityön yksikköä voi olla vaara sille, että ikääntyneet asiakkaat jäävät kokonaan ilman heidän tarvitsemiaan palveluita. Avun riittämättömyys on vastoin hyvinvointivaltion arvoja ja tarkoittaa sosiaalipolitiikan epäonnistumista. Tilanne on samalla vastoin pohjoismaisen universalismin periaatetta. Riittämätöntä apua on tutkittu gerontologisessa tutkimuksessa etenkin hoivan näkökulmasta (esim. Kröger, Van Aerschot, Mathew Puthenparambil 2019), jolloin vastaamatta jääneet hoivan tarpeet lisäävät sosiaalityön tarvetta (Rossi ym. 2022, 581). Jos tarjolla olevat palvelut ovat niukkoja ja niiden piiriin pääsemisen kriteerit ovat tiukat, estää se samalla sosiaalityöntekijöitä hoitamasta työnsä keskeistä aluetta (Ylinen 2008a, 116). Tilanne aiheuttaa painetta sosiaalityöntekijöille, joka kuvautuu Sofian sitaatissa.

— — Et semmoista painetta kanssa, et jääks asiakkaat ilman palveluita, kun on aika tiukka se, et ennen kuin asiakas saa palveluita, et aika huonokuntoinen pitää olla. (Sofia)

Gerontologisen sosiaalityön otteen vahvistuminen nähtiin tärkeänä tutkimusaineistoni perusteella. Haastateltavat kokivat, ettei sosiaalityön liiallinen pilkkominen omiin tehtäväkenttiin ole myöskään tavoiteltava kehitys, mutta gerontologinen sosiaalityö omana alueena nähtiin sellaisena, jota kohti tulisi mennä. Työikäisten palvelut

eivät ole haastateltavien pohdinnoissa ikääntyneille sopivia, vaan ikääntyneet tarvitsevat heille räätälöidyt palvelut. Lisäksi sosiaalityöntekijät kokivat ikääntyneillä olevan paljon sellaisia voimavaroja, jota ei aikuissosiaalityössä välttämättä tunnusteta, mutta gerontologisen sosiaalityön voimin ikään kuin piilossa olevat voimavarat pystytään tunnistamaan ja hyödyntämään ikääntyneen kanssa tehtävässä asiakastyössä sekä hänen arjessaan. Ikääntyneiden tunnistettuja voimavaroja ja vahvuuksia ovat muun muassa pitkä elämäkokemus, perinteen kantaminen ja sosiaaliset taidot. Gerontologisessa sosiaalityössä on tärkeää tuntee ne mukautumisprosessit, joiden avulla ikääntynyt mukautuu henkilökohtaisesti vanhenemismuutoksiin sekä selviytyy vanhenemismuutosten kanssa. (Seppänen & Koskinen 2022.) Seuraavissa sitaateissa Sofia ja Annika kuvaavat gerontologisen otteen vahvistumisen tärkeyttä.

– – Et tavallaan, et se ikäihminen saa samanlaisia palveluita kuin ne muutkin työikäisiä, täähän ei mee näin. Et kyllähän täällä aikuissosiaalityössä, niin ei niitä työikäisten palveluita myönnetä ikäihmisille, et kyllähän he tarvitsisi omia palveluitaan. (Sofia)

No must se on hyvä suunta, vaiks mä en sinänsä kannata mitään sosiaalityön liiallista pilkkomista, mut must se, et, ikääntyneil on oma siihen erikoistunut tai keskittyvä sosiaalityö, niin se on kyl tosi hyvä, hyvä suunta, et siel on jotenki, must tuntuu, et aika paljon, mitä vois tehdä, et ikääntyneis on ehkä semmosia voimavaroja, mitä ei olla tunnustettu ja sit myös semmosta et siellä vois laadullisesti jotenki... tehdä paljon enemmän, et... Et jotenki semmosen gerontologisen otteen vahvistuminen varmasti on hyvä asia. (Annika)

Gerontologisen sosiaalityön yksikön puuttuminen ja ikääntyneiden palveluiden riittämättömyys heijastelivat haastateltavien mukaan laajemmin ikääntyneiden heikkoa asemaa ja arvostusta yhteiskunnassamme. Heikko asema näyttäytyy siten, että ikääntyneet nähdään ennemminkin kulueränä, sillä he ovat siirtyneet työelämästä eläkkeelle, eivätkä välttämättä ole enää niin aktiivisia ja tuottoisia yhteiskunnalle. Ikääntyneillä on omat erityistarpeensa, jotka harvemmin sopivat yhteen työikäisten aikuisten palveluiden kanssa. Seuraavissa esimerkeissä haastattelemani sosiaalityöntekijät kuvaavat, mistä syistä ikääntyneiden asema on yhteiskunnassamme ongelmallinen ja miten nykyiset palvelut eivät vastaa ikääntyneiden tarpeisiin tilanteessa, jossa ihmisten elinikä nousee.

Ylipäänsä mä mietin, et millaises asemas, miten vanhuksia kohdellaan ja millaises asemas he on ja miten heiän... Et ei oo must kauheen hyvä tilanne jotenkin sen suhteen, et tuntuu, et vanhukset nähdään semmosena... kulueränä sen sijaan, et se ois jotenkin semmosta oikeesti heidän tarpeet huomioivaa ja... Heit tukevaa työskentelyä... Et sitä se mun mielest vähä heijastelee. (Annika)

No kylhän yhteiskunta ihanoi semmoist dynaamista ja hyvin toimeentulevaa pärjäävää ihmistä, joka kykenee kaikkeen ja ikäihminen ei välttämättä sitä yleensä enää sitten välttämättä oo, jos tarvii hoivaa ja muuta ja ylipääntään siis ihan aikuistenkin palveluis niin se, et aatellaan, et se on semmonen aktiivinen ihminen kaikkialla ja sit... (Pihla)

– – koska ikääntyminen elämän vaiheena niin sehän koko ajan pitenee, koska meidän elinikä nousee ja on nousu, niin tavallaan ikääntyvät on elinvaiheena ja kohderyhmänä

eri kuin esimerkiksi keski-ikäiset ihmiset tai vaikka nuoret aikuiset tai lapset, niin ihan samal taval sille ikäryhmälle tulis kohdistaa enemmän palveluja. Ja sit mä mietin myös sitä, että, mitä se kertoo täst yhteiskunnast, et meil on yleensä kaikissa erilaisis puheis arvostetaan kyllä kauheesti vanhuksia ja... Arvostetaan ihmisiä, jotka tekevät töitä vanhusten ja ikääntyvien parissa, vaikka sairaanhoitajia, lähihoitajia, jotka työskentelee sairaaloissa tai jossain palveluasumisyksiköissä, mut sit puhutaan siitä, miten tärkeätä olis, et ne vanhukset sais sitä hoivaa ja tällasta. Mut sit kuitenkin konkreettisesti palvelutasol ei kukaan vastaa heidän koko siitä palvelukokonaisuudesta, et kauniit korulauseet ja puheita on, mut sit käytännön tasolla ei heil oo semmosta.. Mikä vastais siihen heidän, et ehkä sit meidän yhteiskunnas ei arvosteta sit kuitenkaan sitä, että panostettaisiin niihin palveluihin. (Laila)

Lisäksi ikääntyneet nähdään haastateltavien mukaan kulueränä myös sen takia, että he yleensä tarvitsevat jossain vaiheessa ikääntymistään hoivaa ja huolenpitoa. Sosiaalipolitiikan ja palveluiden tasolla ikääntyneiden tarpeisiin ei kuitenkaan vastata aineistoni perusteella. Ikääntyneitä ei tulisi kuitenkaan nähdä homogeenisena ryhmänä, jolle järjestetään rutiininomaiset ja samanlaiset palvelut (Paasivaara 2004, 32).

Ikääntyneiden näkeminen aktiivisina kansalaisina on ongelmallista siksi, että kronologinen ikä itsessään ei kerro ihmisen avun ja tuen tarpeesta, vaan ikääntymistä tulisi tarkastella myös enemmän toimintakyvyn heikkenemisen kautta (esim. Pirhonen ym. 2019). Aktiivisen ikääntymisen narratiivin olemassaolo (Higgs & Gilleard 2014, 11–12) hämärtää tuen tarvetta niiden ikääntyneiden kohdalla, joiden toimintakyky on jo eläkkeelle siirtyessä heikentynyt esimerkiksi sairauksien tai loukkaantumisten takia. Tätä kuvaa haastateltu sosiaalityöntekijä Laila alla olevassa esimerkissä.

– – Et se ikä ei varsinaisesti kerro siitä, mut ehkä kaipaisin enemmän, et vois olla se, jos ihmisen toimintakyky ikääntymisestä johtuen laskee, niin meil olis omat sosiaalityön yksikkö sellaisille ihmisille, koska se toimintakyky voi laskea vaikka jo kuuskytuotiaalle, jos on paljon vaiks jotain sairauksia tai jotain... No loukkaantumisii, vakavii vammoja joiden takii vaiks kunto on menny, fyysinen kunto menee tosi huonoksi ja sitä kautta tarvii niit palvelui sinne kotiin. (Laila)

Gerontologisen sosiaalityön organisatorinen järjestäytyminen osana aikuissosiaalityötä nähtiin haasteena etenkin sen takia, ettei aikuissosiaalityöntekijät tunne vanhustyötä tai iäkkäiden erityistarpeita riittävän hyvin. Tällainen organisatorinen järjestäytyminen on uhka kaltoinkohtelun tunnistamiselle ja siihen puuttumiselle, sillä kaltoinkohtelun uhrin kanssa työskentely vaatii paljon erityistä osaamista ja tietoa, eikä voi olettaa, että aikuissosiaalityöntekijällä niitä välttämättä olisi. Gerontologisen sosiaalityön yksikön puuttuminen heikentää myös ikääntyneiden asemaa, mikä heijastaa laajemmin yhteiskunnan suhtautumista ikääntyneisiin ja ikääntymiseen. Pahimmillaan tilanne voi johtaa siihen, ettei ikääntyneiden tuen tarpeisiin pystytä vastaamaan. Kyse on myös organisaation järjestäytymisen lisäksi organisaation tarjoamista resursseista, joihin pureudun seuraavassa luvussa.

7.2 Resurssien puute ja keinottomuus ikääntyneiden kaltoinkohteluun puuttumisessa

Ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistaminen ja siihen puuttuminen vaatii organisaatiotasolla riittävien resurssien takaamisen, eli muun muassa palveluiden tarjoamisen ja asiakkaan tapaamisen järjestämisen riittävän usein. Haastateltavat kokivat, ettei nykyisessä tilanteessa pystytä pelastamaan yhtään ikääntynyttä kaltoinkohtelusta, sillä asiakkaiden tapaamiseen on mahdollisuus noin neljä kertaa vuodessa. Ikääntyneiden kaltoinkohtelu on intensiivinen tilanne, jossa sen uhri tarvitsee hyvin tiiviin tuen. Organisaation tulee tällöin mahdollistaa sosiaalityöntekijöille tietyt työn reunaehdot, jotta työskentely olisi vaikuttavaa. Pahimmillaan tilanne voi organisaatiotasolla olla se, että perustason työssä kaltoinkohtelun uhria ei pystytä auttamaan, jolloin voidaan joutua ohjaamaan ikääntynyttä toisten palveluiden, esimerkiksi kolmannen sektorin järjestöjen piiriin. Organisaation sanelemien tehokkuuden tavoittelun ja säästöpainneiden on tutkimuksen mukaan osoitettu heikentävän sosiaalityöntekijän mahdollisuuksia tehdä eettisesti vastuullista sosiaalityötä (Mänttari-van der Kuip 2015b, 76). Organisaation resurssien tarjoaminen on keskeinen osa ikääntyneen kaltoinkohtelun tunnistamisen ja siihen puuttumisen mahdollistamista, kuten seuraavasta sitaatista käy ilmi.

Niin no organisaatiotasol on ehkä se, et on riittävät resurssit, pystyy tapaamaan ihmistä riittävän usein, on tarjota palveluita, tää ihminen tarvitsee, et on jotain keinoja mil auttaa.. Ja just tosiaan se, et ois semmosta sujuvaa yhteistyötä myös muitten palveluitten kanssa... Niin sehän lähtee siitä, et miten se organisaatio on järjestetty ja onks siihen oikeesti mahdollisuus, esimerkiks tää ku tapaa ihmisii noin kolmen kuukauden välein, niin ei se nyt ihan, et kyl siihen tarvii sit joku muu juttu keksii, et ei sil ketään pelasteta mistään kaltoinkohtelusta. (Pihla)

Kiireen nähtiin olevan yksi keskeinen syy sille, ettei työtä tehdessä ole aikaa pysähtyä perusteellisesti asiakkaiden asioiden äärelle. Sosiaalityön luonne on painottunut haastateltavien mukaan yhä enemmän hallinnolliseen työhön, kuten päätösten tekemiseen, kirjaamiseen ja erilaisten käytännön yksityiskohtien selvittämiseen palvelujärjestelmän ollessa monimutkainen. Haastateltavien mukaan organisaatiolla on odotus hallinnollisesta työstä. Organisaation hallinnollisiin odotuksiin vastatessa sosiaalityöntekijät eivät välttämättä pysty ikääntyneen ihmisen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin arviointiin (Ray & Seppänen 2014, 240). Sosiaalityö sijaitsee yhä enemmässä määrin säästötoimien ja tehokkuuden kontekstissa ja esimerkiksi organisaation tehokkuuden vaatimukset ovat lisääntyneet viimeisen kolmen vuoden aikana (Mänttari-van der Kuip 2015b, 64). Hallinnollinen työ vie väistämättä aikaa itse asiakastyöltä

ja asiakkaan kohtaamiselta. Seuraavassa sosiaalityöntekijän sitaatissa kuvautuu kiireen ja pysähtymättömyyden kehä, jossa kaltoinkohtelusta keskustelulle ei välttämättä ole edes aikaa asiakastapaamisen aikana.

– – Et meil ei oo aikaa pysähtyy, jolloin sit tavallaan siis se on semmone tavallaan, et siihe ei välttämättä oo mitää yksiselitteistä syytä ja seurausta, vaan se on tavallaan semmonen kehä, jossa on niin kova kiire, et ei ehdi tehdä ja sitten tavallaan se myös, et meillähän tarvii olla, jotta me oikeesti pystyttäisiin tekemään vaikuttavaa työtä ja mieltii, et mikä on sitä olennaisinta, niin siihenhän me tarvittaisiin se aika pysähtymiseen. – – niin siinä tapahtu semmonen dramaattinen muutos, et mun mielestä se paperityö vei viel kauemmin aikaa, et sit kun ja muutkin on siis puhunu sitä, et esimerkiksi noit kantapalveluihin siirtymisen määrämuotoinen kirjaaminen ja kaikki, et koko ajan enemmän tehdään päätöksiä ja sen tyyppisii, mikä tietenkin on siinä hyvä, et pyritään turvaamaan sitä asiakkaan oikeusturvaa. Mut sitten se aika, se painottuu must vähän väärin se työn ja sit siihen kirjaamiseen menee ja niihin hallinnollisiin juttuihin niin paljon, siis se järjestelmä on niin monimutkainen, siihen kaikkeen selvittelyyn menee semmoiseen käytännön yksityiskohtien selvittämiseen. (Annika)

Haastateltavat kokivat ikääntyneen kaltoinkohtelun haastavana aihealueena tunnistaa ja puuttua. Tunnistamisen ja puuttumisen haastavuus linkitettiin ikääntyneiden erityiseen ja haavoittuvaiseen asemaan, jossa ikääntynyt usein on riippuvainen kaltoinkohtelun tekijästä. Haastateltavat kokivat etenkin sellaiset tilanteet haastaviksi puuttua, joissa ikääntyneen läheinen on samanaikaisesti kaltoinkohtelun tekijä, ja hän vakuuttaa sosiaalityöntekijälle huolehtivansa ikääntyneen asioista. Erilaisten terveysongelmien ja muutoksien tiedetään lisäävän avun tarvetta ja riippuvuutta läheisistä (Tiilikallio & Säles 2018, 51) sekä lisäävän toimintakyvyttömän iäkkään ihmisen riippuvuutta puolisostaan (Kivelä 2012, 154), mitkä ovat myös kaltoinkohtelun riskitekijöitä. Ikääntyneiden kaltoinkohteluun liittyy haastateltavien näkemyksissä puhumattomuutta ja häpeää, mikä vaikeuttaa entisestään kaltoinkohteluun puuttumista. Haastateltavat kokivat, että ikääntyneen häpeän kokemusta saattoi kasvattaa myös se, ettei kaltoinkohteluun ollut puututtu. Haastateltavat kokivat keinottomuutta puuttua ikääntyneiden kaltoinkohteluun. Sosiaalityöntekijöille olisi tärkeää luoda mahdollisuus organisaatiossalla tehdä työtä eettisesti kestäväällä tavalla, sillä muutoin jo entisestään haavoittuvassa asemassa olevien asiakkaiden avunsaantimahdollisuudet ja heidän hyvinvointinsa ovat uhattuna (Mänttari-van der Kuip 2015b, 76). Ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisen ja siihen puuttumisen haasteet ikääntyneiden erityisen aseman takia kuvautuvat Sofian ja Lailan esittämässä sitaateissa.

Yleisesti ottaen tietysti ikääntyneiden kaltoinkohtelu on aika siis haastavaa aihealue, koska se, mitä itse on kohdannut työssä ehkä enemmänkin aiemmissa työpaikoissa kuin nyt tässä nykyisessä, niin ikääntyneiden kohdalla monesti herää semmoinen epäily siitä kaltoinkohtelusta ja ikääntyneillä henkilöillä saattaa olla muistiin liittyviä ongelmia, ettei he itse viesti tai tunnista sitä ongelmaa, mutta että toinen juttu on, että mitä ikääntyneisiin liittyen siinä on ollut, että he on jollain tavalla haavoittuneessa asemassa siihen kaltoinkohtelijaan nähden, että on ollut just, että ne on lähisuhteissa olevia ihmisiä ja sitten joku muu semmoinen henkilö, joka hoitaa heidän asioita, että he on jäänyt riippuvaiseksi näistä henkilöistä. (Sofia)

No varmaan just toi, et jos siinä on joku läheinen, ketä vakuuttaa, et hän hoitaa sen ihmisen asioit ja on, et autan ja minä hoidan, niin sit sitä on vaikea, jos ei se tuu siltä ihmiseltä iteltään, et tässä on jotain häikkää, niin sit sitä on, siihen on tosi vaikee puuttuu ja sitä on vaikee paljastaa, jos he vakuuttaa, et kaikki on vaiks siellä olisikin semmone joku pieni epäilyks niin. Vaikee, vaikee puuttua, jos ei se tuu konkreettisesti, jos ei sitä itse konkreettisesti todista, tai se uhri ei itse puhu siitä. (Laila)

Ikääntyneiden kaltoinkohtelu ja laajemmin myös väkivalta nähtiin sellaisina syvinä kysymyksinä, joiden tunnistamiseen ja puuttumiseen tämänhetkinen sosiaali-huollon palvelujärjestelmä ei ylipäätään anna mahdollisuutta. Haastateltavat kokivat, että asiakastyössä kaltoinkohtelusta ja väkivallasta tulevat ilmi pelkästään kaikista vakavimmat tapaukset. Usein kaltoinkohtelutapauksissa asiakkailla oli myös monia muita akuutteja asioita selvitettävänä, jotka veivät sijaa kaltoinkohtelusta keskustelulta, kuten Annika ja Katja kuvaavat.

– – mut ehkä tosi paljon puhutaan, et sosiaalityö on semmosta tulipalojen sammuttelua ollu pitkää ja sit tavallaan siel ei välttämättä, et siel on tilaa lähinnä niille asioille, jotka tulee ihan siihen pöydälle. Ja usein ne ei välttämättä oo, joskus ne on väkivaltajuttujakin, mut usein mä aattelen, et ehkä väkivallan ilmi tuleminen nii saattaa monis tilanteis tarvii luottamuksellisen pitkän suhteen. Ja sit meidän palvelujärjestelmä ei täl hetkel mahdollista niitä, nii sit ehkä, sielt tulee ne graaveimmat näkyville. (Annika)

– – koska se vaan se tilanne oli sellainen, että siinä oli semmoisia akuutteja asioita, jotka piti hoitaa. Että se vaan meni niin, mutta totta kai, jos olisi ollut enemmän aikaa niin olis siinä keskustellut siitä (*kaltoinkohtelusta*). (Katja)

Lisäksi haastateltavat painottivat kaltoinkohtelun uhrin auttamisessa yhden tärkeimmän keinon olevan luottamuksellisen suhteen luominen asiakkaaseen, jota palvelujärjestelmä ei myöskään kunnolla mahdollista johtuen heikosti organisoidusta työstä organisaatiotasolla. Käytännön tasolla palvelujärjestelmän ongelmat näkyivät siinä, ettei palvelujärjestelmällä ole tarjota mitään palveluita kaltoinkohtelun uhreille. Organisaatiokulttuurissa hallitsevana ajattelu- ja toimintatapana on se, ettei kaltoinkohtelua ja väkivallan ilmiötä pidetä sellaisina, joiden kanssa työskentelyyn tulisi organisaatiotasolla organisoida riittävästi keinoja auttaa, kuten Elina kuvaa seuraavassa esimerkissä.

– – mutta meillä ei oo käytännössä mitään keinoja välttämättä auttaa. (Elina)

Laajemmin organisaation järjestäytymistavan nähtiin liittyvän poliittisiin päätöksiin. Eräs sosiaalityöntekijä kuvaa, kuinka palvelujärjestelmän ja palveluiden hajuttaminen ei edistä kaikista heikoimmassa asemassa olevien tilannetta, vaan päinvastoin. Myös Hurtig ym. (2014, 256) toteavat, miten palvelujärjestelmän pilkkoessa asiakkuuden tarpeita, ei tällöin välttämättä pystytä vastamaan ihmisten erilaisten tilanteiden kompleksisuuteen. Heikoimmassa asemassa olevien, kuten kaltoinkohtelun uhrien tulisi saada samasta paikasta palvelut.

– – No poliittisista päätöksistä johtuen. Et ja sit siitä, et aina keksitään, että hajautetaan ja sit taas laitetaan yhteen ja sit se, miten palvelujärjestelmä on historian saatossa mennyt siihen, tullut tosi semmost siilautunut ja et kaikkea jotenkin hoidetaan ja sit se ei vastaa enää nykyaikaa varsinkaan sen takia, ku usein, tai siitä puhutaan et on polarisoitunut, et toiset voi tosi hyvin ja toiset voi tosi huonosti ja meidänkin palvelut usein just on niitten ihmisten palvelut, ketkä voi tosi huonosti, kenellä on silloin tosi montaa eri ongelmaa yhtä aikaa. Niin silloin se, et silloin ne pitäis saada se siihen moniongelmaisuuteen yhdest paikasta ne palvelut, eikä silleen, et sit se joka on jo heikos asemas nii joutuu vielä sit säätämään seittemän eri viranomaisen kans. (Pihla)

Ikääntyneiden kaltoinkohteluun puuttuminen vaatii riittävästi aikaa ja palveluita, joita kyseinen organisaatio ei pystynyt tarjoamaan. Tilanne aiheuttaa ruohonjuuritasolla sosiaalityöntekijöille keinottomuutta puuttua kaltoinkohteluun. Lisäksi resurssien riittämättömyys tekee työn tekemisestä eettisesti haastavaa. Sosiaalityön luonne on siirtynyt hiljattain sosiaalityön ytimestä, eli asiakkaiden kohtaamisesta yhä enemmän hallinnollisempaan työhön, jota mitataan numeroiden kautta. Riittävien resurssien lisäksi ikääntyneiden kaltoinkohteluun puuttumisessa on keskeistä yhteistyö muiden palveluiden sekä viranomaisten kanssa. Esittelen seuraavassa luvussa yhteistyörakenteita ja niiden merkitystä ikääntyneiden kaltoinkohteluun tunnistamiseen ja siihen puuttumiseen.

7.3 Yhteistyörakenteet sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköiden välillä

Ikääntyneiden kohdalla aikuissosiaalityön yksikön sosiaalityöntekijät tekivät yhteistyötä pääasiassa sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköiden välillä, joista keskeisimmät olivat kotihoito ja vanhuspalvelut. Yhteistyötä tehtiin myös sairaalan, turvakotien ja kolmannen sektorin väkivaltatoimijoiden kanssa. Suhtautumista kotihoidon kanssa tehtävään yhteistyöhön oli kahta toisistaan poikkeavaa näkemystä. Ensimmäisessä näkemyksessä kotihoidon kanssa tehtävän yhteistyön kuvailtiin olevan ihan toimivaa. Vastaavasti toisessa näkemyksessä korostuivat kotihoidon kanssa tehtävän yhteistyön olevan haastavaa. Keskeinen ongelma eri yksiköiden välillä tehtävässä yhteistyössä kiteytyi siihen, ettei ikääntyneiden kohdalla ollut kovinkaan selkeää se, kenellä on vastuu ikääntyneen tilanteesta ja miten tehtävävastuut jaetaan. Haastateltavien näkemysten mukaan olisi tärkeää, että ikääntyneiden kohdalla asioita mietittäisiin eri viranomaisten kesken yhteisissä verkostopalavereissa sen sijaan, että ikääntyneen asioita siirretään viranomaiselta toiselle. Kuten Seppänen ja Koskinen (2022) toteavat, ikääntyneiden kohdalla verkostotyön rooli korostuu, sillä ikääntyneillä voi olla suuri palvelujen tarve. Tällöin erityisen tärkeää on huomion kiinnittäminen eri palvelujen koordinointiin, joka sosiaalihuollon palvelujärjestelmän tulee organisoinnin tasolla tunnistaa ja huomioida. Kuten alla olevissa sitaateissa todetaan, harvemmin kenenkään asiakkaan

kohdalla yritetään hoitaa asioita liian paljon, vaan ennemmin yhteistyön luonne kuvautuu asiakkaan asioiden siirtelyssä viranomaiselta toiselle.

– – En tiedä onks se yleensä ongelmana et jonkun asiakkaan asioita yritetään liikaa hoitaa, enemmän tuntuu siltä, et on sitä et hoidaks te vai hoidaks me, et sitä vääntöä tai pelkoa siitä, et jääks asiakas johonkin ulkopuolelle mutta. (Sofia)

Itsessään se yhteistyö on ihan hyvää, mut se vaan tuntuu välillä vaan jäävän, tai melkein aina jäävän siihen pallotteluun, et kuka pystyy tekee, mitä pystyy tekee, voiko kukaan yrittää tehdä mitään. Käytännössä siihen tilanteeseen ei tunnu saavan myöskään kotihoidon kanssa tai vanhuspalveluiden kanssa mitään ratkaisua. (Elina)

– – ja sit siit tulee se pompottelu tyyppinen ja se, et sen sijaan, et oltais jotenkin yhdessä miettimässä sitä. (Annika)

Yhteistyötä kotihoidon kanssa hankaloitti haastateltavien näkemysten mukaan se, että kotihoidossa on paljon vaihtuvia työntekijöitä, minkä takia yhteistyön luonne ei ole kovin pitkäjänteistä. Vaihtuvat työntekijät aiheuttavat väistämättä tilanteen, jossa ikääntyneen asioissa kenelläkään työntekijällä ei ole kokonaiskuvaa iäkkään tilanteesta ja hiljaista tietoa ei siirry työntekijältä toiselle.

– – Ja vanhuksil on usein kotihoito, ni kyl kotihoidon kans tehdään yhteistyötä, mut sielähän on ne vaihtuvat työntekijät aika, et sielt ei välttämättä kauhee pitkäjänteist saa. (Annika)

Aineistoni perusteella tämänhetkinen sosiaalihuollon palvelujärjestelmä ei mahdollista ikääntyneen läheisten kanssa tehtävää yhteistyötä. Erityinen kehittämisen kohde haastateltavien näkemysten mukaan on kaltoinkohtelun uhrin ja kaltoinkohtelun tekijän verkostotyön järjestäminen. Ikääntyneiden kaltoinkohtelun tekijällä on useimmiten omassa elämässään haasteita, jotka voivat olla syynä kaltoinkohtelulle. Kaltoinkohtelun tekijä voi näiden omien haasteidensa takia olla myös sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen piirissä. Haastateltavat kokivat yhteistyön rakentamisen olevan kuitenkin erityisen haastavaa tällaisissa tapauksissa, mikä kuvautuu haastattelemani Lailan ja Pihlan sitaateissa.

Ja tota sitten on myös, on yritetty myös tavoittaa, koska näit ihmisii, ketkä käyttää hyväksi näitä ikääntyneitä asiakkaita, koska et järjestää jotain verkostotapaamisista tai tämmöstä, et keskusteltaisiin yhdessä, koska se on sit kuitenkin läheinen ihminen. Et pitäis pystyy keskustelemaan näistä asioista yhteisesti ja yleensä sit tällanen ihminen, joka hyväksikäyttää jotain toista ihmistä ja kaltoinkohtelee, niin hänellä on itsellä ehkä elämässä jotain semmoisia haasteita, mihin hän tarvis sitä tukea ja vaihtelevasti näihin on sitten vastattu, et tiedän, että on järjestetty jotain verkostoja, mut tiedän, et ei ole ei oo vastattu mihinkään yhteydenottoihin. (Laila)

– – Ja siis semmoinen varmaan semmoinen, no systeemien suhdeperusteinen työskentely olis tosi hyvä. Se, et sekä uhria sit se tekijä, et he ois samaa mieltä, et he halua tulla siihen yhtäaikaan niin se voi ollaan välillä vaikeeta, et ei oo ees halukkuutta siihen välttämättä kummallakaan. (Pihla)

Erityisiä haasteita ikääntyneiden kohdalla aiheutti aineistoni perusteella tehtäväjako aikuissosiaalityön ja vanhuspalveluiden välillä. Vanhuspalvelut käsittivät pääasiassa pelkästään ikääntyneiden asumispalvelut. Tämän seurauksena iäkkäillä, jotka eivät olleet ympärivuorokautisen palveluasumisen tarpeessa, olivat aikuissosiaalityön asiakkaina. Vaikka aikuissosiaalityössä oli 65 vuoden ikäraja, käytännössä aikuissosiaalityössä ei ollut ikärajaa ollenkaan. Haastattelemani sosiaalityöntekijät toivoivat, että tulevaisuudessa hyvinvointialueille siirtymisen myötä yli 65-vuotiaat ja sitä vanhemmat ihmiset olisivat vanhuspalveluiden asiakkaina.

– – ja sit se, et meil on tää 65 vuoden ikäraja periaatteessa aikuissosiaalityön ja vanhuspalveluiden asiakkuuksien välillä, niin se ei käytännössä tarkoita yhtään mitään, koska meillä saattaa olla, mullakin on seitsemänkymmenvuotiaita, taitaa vanhin lähemmäs yhdeksänkymmenvuotias, et jotenkin ajattelisin, et siinä organisatorisesti myös vanhuspalveluiden pitäis olla jotai muuta, ku pelkkää asumispalveluiden järjestämistä. (Elina)

Haastateltavat näkivät, että palvelujärjestelmän tulisi järjestää organisatorisesti vanhuspalveluiden palvelut niin, etteivät ne ole pelkästään asumispalveluiden järjestämistä. Haastateltavat kokivat ongelmallisena sen, että ikääntyneillä saattoi olla samanaikaisesti palvelutarvetta esimerkiksi taloudellisissa asioissa ja siinä, ettei hän pärjää yksin kotonaan. Tällöin iäkäs ohjautui taloudellisen tilanteensa takia aikuissosiaalityön asiakkaaksi ja vastaavasti ympärivuorokautisen asumisen takia vanhuspalveluiden asiakkaaksi. Tehtäväjako aikuissosiaalityön ja vanhuspalveluiden välillä aiheutti haasteita etenkin sen takia, että vanhuspalvelut keskittyivät pelkästään toimintakyvyn arviointiin. Sosiaalihuollon palvelut eivät voi olla ikääntyneiden kohdalla jaettuna eri palvelutarpeiden mukaisesti eri yksiköihin, vaan yhdessä yksikössä tulisi vastata kokonaisvaltaisesti ikääntyneiden asioista sosiaalityön osalta. Ikääntyneiden sosiaalityön työnkuvaa tulisi laajentaa palvelujärjestelmässä, kuten sosiaalityöntekijät kuvaavat seuraavissa esimerkeissä.

– – just jos tulee joku semmoinen huoli-ilmoitus, saattaa ohjautua väärin tänne, et ihmisellä on sitä on vaiks kotihoidon palvelun tarvetta, tai et tarvis muuttaa johonkin tehostettuun palveluasumiseen ja sit on ne taloudelliset asiat sielt sekasi, niin sit se tulee tänne se talousasia edellä, vaiks siin on se koko muukin elämä ihan hajallaan, niin sit mun mielest siin olis tärkeää, et olisi se ikäihmisten asioist vastaava oma sosiaalityöntekijä hoitamas sitä kokonaisuutta, eikä niin, et se taloudellinen pallo heitetään tänne ja sit se heitetään sinne vanhusten sosiaalityöhön, se asumispalvelupaikka. Et ehkä sitä ikäihmisten sosiaalityön työnkuvaa tulis laajentaa. (Laila)

Aiheuttaa paljon haasteita. Et tota kyllähän se ikääntyneiden palvelu niin on todella keskittynyt siihen toimintakykyyn ja kun tuntuu, et siellä ei oo sellaista ajatusta, et näitä muita asioita hoidettaisiin, vaik ne on periaatteessa sitten kuuluisi hoitaa siellä samassa paikassa, mutta toivottavasti se nyt korjaantuu, kun tulee sitä semmoista gerontologista sosiaalityötä jatkossa. Sitä odotan. (Sofia)

Vanhuspalveluissa ei ollut aineistoni perusteella tilaa sosiaalityölle ja ikääntyneiden kokonaisvaltaiselle kohtaamiselle, mikä aiheutti haasteita yhteistyön luonteelle aikuissosiaalityön ja vanhuspalveluiden välillä. Haastattelemani sosiaalityöntekijät kokivat vanhuspalveluiden työnkuvan olevan pääasiassa hallinnollista, eli esimerkiksi erilaisten päätösten tekemistä. Lisäksi sosiaalityöntekijöillä ei ollut varmaa tietoa siitä, mitä kaikkea vanhuspalveluiden työnkuvaan kuuluu, mikä osaltaan kuvastaa heikkoa yhteistyötä. Vanhuspalveluiden hallinnollisuuden korostuminen ja kokonaisvaltaisen sosiaalityön puuttuminen kuvautuvat seuraavissa sosiaalityöntekijöiden sitaateissa.

No ikääntyneiden palveluthan, ihan jos aattelee ikääntyneiden sosiaalityötä, niin sehän on käytännössä ollu siis sitä, et arvioidaan, et saaks joku laitospaikan ja millaista hoitoa se sinne. Et mun ymmärrys on, et se on ihan tavallaan tosi semmosta hallinnollista. Et siel ei oo ollu paljon tilaa sosiaalityölle, et ehkä mä aikaisemmin sanoin niin se sosiaalityön kuorittuneisuus monella tapaa tekee sen, että työntekijöil ei ehkä oo aikaa pysähtyy ihan kaikkee ja jotenki niin... Ja jotenkin miettii noit kotihoidonkin uutisii mitä on nyt on ollu, että vanhukset suurin piirtein kuolee sinne koteihinsa joku semmoinenkin otsikkoki oli tos joku pariskunta oli. Et se, et jos siel ois nyt ees perusasiat kunnossa. (Annika)

No mun mielest se ei käytännössä toimi tällä hetkellä, että... Mehän täällä puhutaan siitä, et me ei edes tiedetä oikeastaan, mitä vanhuspalvelut tekee, tai me tiedetään se, et ne tekee niitä arvioita ihmisen asumispalvelun tarpeesta ja sit myös kotihoidon palveluntarve arvioidaan muualla. Mut sit he ei tee varsinaisesti sitä sosiaalityötä, eikä semmoisia pitkäaikaisia asiakassuunnitelmia niitten ihmisten kans, vaan ainoastaan arvioi sitä asumispalveluntarvetta, tällöinen käsitys mul on. Et ei se kyl mun mielest tällä hetkel toimi. (Laila)

Kuten muiden viranomaisten kanssa tehtävässä yhteistyössä, myös yhteistyötä vanhuspalveluiden kanssa haastoi se, että tehtäväjako aikuissosiaalityön ja vanhuspalveluiden välillä on haastateltavien mukaan epämääräisesti määritetty organisaatiosalla. Näiden kahden eri yksikön välillä organisaatiossa ei ollut asetettu selkeää vastuunkantajaa ikääntyneiden asioissa. Aikuissosiaalityössä ei ollut kohdennettuja palveluita ikääntyneille. Ikääntyneiden palveluiden puuttuminen merkitsi, ettei suunnitelmalliselle yhteistyölle ollut mahdollisuutta, jota sosiaalityöntekijä kuvaa alla olevassa esimerkissä.

No ei se kyllä oikein toimi, koska paljon joudutaan olemaan yhteydessä sinne ikäihmisten tai vanhussosiaalityöhön ja ja neuvotteleen siitä, että kuka tekee mitäkin ja ja kertomaan kerta toisensa jälkeen, että meillä ei ole mitään palvelua tarjota tälle ikäihmiselle. (Katja)

Keskeinen seuraus palveluiden puutteellisella organisoinnilla on sosiaalihuollon palvelujärjestelmän resurssien hukkaantuminen. Aineistoni perusteella vanhuspalveluiden työnkuva on kapea ja käsittää käytännössä pelkästään asumispalveluiden järjestämisen. Aikuissosiaalityössä ei puolestaan ole tarjota ikääntyneille kohdennettuja palveluita, jolloin joudutaan tilanteeseen, jossa aikuissosiaalityössä joudutaan paikkaamaan palvelujärjestelmän heikosti organisoitua tilannetta. Aikuissosiaalityön pal-

velut eivät ole lähtökohtaisesti kohdennettu ikääntyneille, minkä seurauksena resurssit käytetään ongelmallisesti sekä ikääntyneen että palvelujärjestelmän näkökulmasta. Ikääntyneelle palvelujen sopimattomuus merkitsee, ettei heidän palvelutarpeisiinsa vastata ja puolestaan palvelujärjestelmän näkökulmasta vähäiset resurssit käytetään hukkaan. Sosiaalityöntekijän näkemykset aikuissosiaalityön palveluiden räätälöimisestä sekä resurssien lisäämisestä kuvautuvat seuraavissa esimerkeissä.

Aika heikkoa. Mä oon sinne välil just soittanu ja sitten sitten sielt on aika usein ollu vastauksena se, et ei nyt sovellu meidän palveluihin, niin keksikää siel jotain. Ja sit räätälöidään ja sit on ollu semmosia just, et on vaik myönnetty joku tuettu asuminen, mikä on vähän silleen kiikun kaakun, et kuuluuks se siihen. Mut sit ku ikäihmisten palvelut ei ota ja jotain tarvii keksii, niin sit ne on vähän vääräs palvelus, mikä on hölmöä ja resurssien hukkaamista. (Pihla)

No kyllä mun mielestä siellä heidän palveluissa (*vanhuspalveluissa*) pitäisi olla riittävästi resursseja, et olis sosiaalityötä ja sosiaalihojausta, mitä tällä hetkellä ei oo, et kyl se järkevintä olis siellä järjestää, eikä niin et asiakkaan asioita hoidetaan eri paikoissa. (Sofia)

Yhteistyötä eri sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköiden välillä hankaloitti myös käytössä olevat eri asiakas- ja potilastietojärjestelmät. Ongelman nähtiin liittyvän siihen, etteivät eri tietojärjestelmät kommunikoi keskenään, kuten Sofia kuvaa seuraavassa kommentissa.

– – Mutta joo, siis eri tietojärjestelmät on yksi iso haaste, et kun ne ei kommunikoi – –
(Sofia)

Ikääntyneiden kohdalla yhteistyö kuvautui haastavana, sillä useimmiten viranomaisille ei ollut selvää se, kuka johtaa asiakastyön prosessia ja miten eri tehtäväalueet jaetaan. Yhteistyön parantamiseksi olisi tärkeää, että organisaatio tunnistaisi iäkkäiden tarpeet tarjoamalla heille riittävät palvelut, jotta vastuuta olisi olemassa olevien palveluiden kautta helpompi ottaa kannettavaksi. Yhteistyötä haastaa myös vaihtuvat työntekijät eri yksiköissä ja etenkin kotihoidon puolella. Ikääntyneiden kohdalla keskeistä on terveydenhuollon ja turvakotien lisäksi myös yhteistyö vanhuspalveluiden kanssa. Merkittävä haaste on ikääntyneiden palveluiden jakaantuminen aikuissosiaalityön ja vanhuspalveluiden välille. Aineistoni perusteella vanhuspalveluiden sosiaalityössä ei ole sijaa kokonaisvaltaiselle ikääntyneiden kohtaamiselle, sillä se käsittää sisälleen pelkästään asumispalveluiden järjestämisen. Aikuissosiaalityön palvelut eivät ole ikääntyneille kohdennettuja, jolloin pahimmassa tapauksessa kaltoinkohtelutilanteessa ikääntynyt ei saa sosiaalihuollon palvelujärjestelmästä hänen tarpeitaan vastaavaa tukea ja apua. Organisaation näkökulmasta resursseja ei kohdenneta vaikuttavasti ja tehokkaasti. Organisaatiossa kaltoinkohteluun tunnistamiseen ja siihen puuttumiseen pystytään vaikuttamaan myös tiedon lisäämisellä, jota esittelen viimeisessä tulososion luvussa.

7.4 Tiedon jakaminen ja työn käytännöistä sopiminen

Ikääntyneiden kaltoinkohtelu ei ollut haastateltavien mukaan heidän työnsä keskiössä, eikä organisaatiossa ollut järjestetty juurikaan koulutusta aiheeseen liittyen. Haastatteleman sosiaalityöntekijät kuitenkin kokivat, että ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa keskeistä on tiedon lisääminen. Koulutusten ja tiedon lisäämisen ohella systemaattinen kysyminen lähisuhdeväkivallasta ja kaltoinkohtelusta koettiin sellaisena, jonka avulla kaltoinkohtelu olisi helpompi tunnistaa. Näkemykset ikääntyneiden kaltoinkohtelun koulutuksen tärkeydestä sekä kaltoinkohtelun systemaattisesta kysymisestä kuvautuvat seuraavissa Lailan ja Katjan sitaateissa.

Ei mun mielestä kyl oo jaettu mitenkään, mitenkään erityisemmin... Että ei nyt ainakaan heti tule mieleen. Enkä koe, et olis mitenkään myöskään täs organisaatioss mitenkään esiin erityisesti tää aihe. (Laila)

No varmaan se tieto niin kun koulutusta siihen liittyen, että tunnistaisi sen ja ehkä ihan se, että ottaisi itse ja kaikki työntekijät ottaisi käytännöksi sen, että kysyy siitä asiasta, vaikkei esimerkiksi parisuhde, tai semmoinen tulisi siinä puheeksi, niin ihan erikseen kysyy, että aina ikäihmiseltä ja muiltakin. (Katja)

Systemaattisen kysymisen tärkeys on linjassa aiempien tutkimusten (esim. Notko ym. 2011, 1604) kanssa, sillä esimerkiksi terveydenhuollon puolella ilman työntekijöiden systemaattista kysymistä lähisuhdeväkivalta ei olisi tullut ilmi sairaalakäynnillä. Lähisuhdeväkivalta tunnistettiin aiemmin satunnaisesti, eivätkä työntekijät kysyneet sitä kaikilta. (Mt.) Tutkimassani organisaatiossa esimerkiksi uusien asiakkaiden kohdalla lähisuhdeväkivallasta tai kaltoinkohtelusta ei kysytty palvelutarpeenarviointilomakkeessa ollenkaan. Haastatteleman sosiaalityöntekijät kokivat, etteivät he pysty itse vaikuttamaan palvelutarpeen lomakkeiden sisältöön.

Systemaattiseen kysymiseen suhtauduttiin myös vastustavasti. Eräs haastatteleman sosiaalityöntekijä näki, ettei systemaattinen kaltoinkohtelusta kysyminen tarkoita automaattisesti sitä, että kaltoinkohtelu tulee ilmi.

– – Mä uskon kuitenkin siihen, et se on tärkeintä, et pystyy luomaan ihmisen kans semmosen luottamuksellisen suhteen, et jotenkin mä vastustan semmosta, et nyt vaiks ollaan silleen, et nyt kaikilta kysytään, että hakkaako puolisosi sinua, niin mä en jaksa uskoa semmoseen, et kyllä ihminen sit ku sä saat luotua semmosen luottamuksellisen suhteen, niin sitten... Sit siitä, et saa semmosen olon tapaamiselle, et ihmisen on turvallista kertoa siinä, niin se on mun mielestä paljon tärkeämpää, ku se, et toki sit pitää kysyy myös suoraan ja näin, en mä tarkota sillain, mut et ehkä se, et vaiks jos se tunnelma on semmonen, ettei pysty kertomaan, niin sit ei siinä auta vaik ois mitä säännönmukaisia täppii jossain, et nyt kysytään, niin semmonen. (Pihla)

Sosiaalityöntekijän näkemyksen mukaan asiakastapaamisessa tärkeämpää on luottamuksellisen suhteen ja turvallisen ilmapiirin luominen kuin systemaattinen kysymisen juurruttaminen työn käytäntöihin. Toisaalta hän näki, että väkivallasta ja kaltoinkohtelusta tulee myös kysyä suoraan, eikä käsitellä aihetta liian varoen.

Haastateltavat kokivat omassa yksikössä muiden sosiaalityöntekijöiden kanssa konsultoinnin merkittävänä voimavarana ikääntyneiden kaltoinkohtelun kohdatessa. Lisäksi yksikön esihenkilön tuki nähtiin tärkeänä. Työyhteisön tuen on osoitettu olevan tärkeä voimavara työssä jaksamisessa (esim. Mänttari-van der Kuip 2015b, 62–63.) Sosiaalityöntekijät saivat aina tarvittaessa apua muilta työyksikön jäseniltä, mikä kuvautuu seuraavissa esimerkeissä.

– – Ehkä sit tässä yksikössä on just se, että voi konsultoida siltä, jolla on kokemusta niin. Toiselta konsultoimalla tai selvittämällä, sitähan meillä paljon tehdään, meillä on niin hirveän laaja se, minkä erilaisten asioiden kanssa tehdään töitä täällä. Et tosi paljon kysellään toisilta, et hei mitä mä teen, tai mitä mun pitäis tehdä, pitäisikö mun tehdä näin tai näin. (Sofia)

No tässä yksikössä on kyllä todella hyvin, että esimieheltä ja kollegoilta... Et täällä kollegat ja esimies aina auttaa kyllä, että, jos on asiakas tulossa, eikä pysty, niin se on tietysti eri asia, mutta aina saa apua. (Katja)

Toisaalta aineistoni perusteella kaltoinkohtelusta ja väkivallasta keskustelu ei välttämättä kuitenkaan ole kovin pohtivaa, eikä sille ole sijaa organisaatiossa. Asiakastyössä työskennellään haastateltavien mukaan pitkälti prosessi edellä. Myös Ray ja Seppänen (2014, 240) näkevät sosiaalityön rakentuvan yhä enemmän ennalta määritettyjen prosessien mukaan, joissa ei ole tilaa monimutkaisille elämäntilanteille. Tehokkuuden ja säästötoimien tavoittelut organisaatiossa (esim. Mänttari-van der Kuip 2015b) vaikuttavat väistämättä sosiaalityöntekijöiden mahdollisuuksiin työskennellä. Sosiaalityöntekijät ajautuvat organisaation tavoitteiden takia ristipaineeseen, jossa sosiaalityön ydin, eli vuorovaikutus ja kohtaaminen ajautuvat taka-alalle. Käytännön yksityiskohdat vievät tilaa pohtivalta työltä, mitä sosiaalityöntekijä Annika kuvaa sitaattissaan.

– – niin silti jotenkin tuntuu, et niitä käytännön yksityiskohta-asioita on niin paljon, et sit se menee semmoseen, mitä sä teet tän toimeentulotuen ja miten tää ja sit saatetaan ja sit jos otetaan joku vaiks tämmönen, nyt on tämmönen väkivaltatilanne, niin se ei välttämättä oo semmost pohtivaa... Niin paljoo, vaa se saattaa semmost, et mihin palveluihin ohjataan. Et et se on aika sillai prosessi edellä. Jotenkin, emmä tiedä, siinäkin on varmaan tietty vähän vaihtelua, että miten sit. No työikäisten palvelut on kovin kirjava... Et sitä tehdään niin monella tapaa. Mut pitäis olla, mut sit jotenkin, no sitä mä ehkä yritin sanoo, et silleen luontevasti oo löytyny välttämättä tilaa semmoiseen, emmä tiedä ajatteleeks, et se on tarpeellista, tuntuu, et välttämättä ei aattele. (Annika)

Ikääntyneiden kaltoinkohtelusta ilmiönä keskusteltiin harvemmin yksikön sisällä kahvipöytäkeskusteluissa. Toisaalta haastateltavat sosiaalityöntekijät toivat esille, että varmasti jokaisella on jossain vaiheessa ollut asiakkaana ikääntynyt, joka

on kohdannut kaltoinkohtelua. Tätä ajatusta vasten ikääntyneiden kaltoinkohtelu korostui ilmiönä pienissä määrin muuten kuin asiakastilanteiden ja työntekijöiden konsultoinnin kautta. Organisaatiokulttuuri on aikojen saatossa muodostunut erilaisten käytäntöjen rykelmäksi, jonka hallitsevissa ajattelu- ja toimintatavoissa ei painotu ikääntyneiden kaltoinkohtelu. (Harisalo 2011, 141; Kinnunen 2017, 168.)

– – Harvemmin ehkä ollenkaan kahvipöytäkeskusteluissa, mutta tiimeissä, jos asiakkaan asia vaatii konsultaatiota. (Elina)

Vaiks mä oon ihan varma, et kyl varmaan jokaisella täällä on ollu semmonen tilanne. Mut ei kyl, en oo ainakaa törmänny. Joskus, mut enemmän se tulee jonku keissijuttujen kautta, joku kysyy vaiks, et mitä pitäis tehdä, et tämmönen tilanne. (Pihla)

Ikääntyneet kohderyhmänä ei ollut haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden työn keskiössä. Ikääntyneiden kaltoinkohtelu ei ollut myöskään ilmiönä sellainen, josta olisi järjestetty aiemmin koulutusta tai jaettu tietoa. Tärkeänä voimavarana koettiin toisten sosiaalityöntekijöiden konsultointi. Toisaalta organisaation sisällä ei kuitenkaan välttämättä ollut sijaa pohtivalle keskustelulle kaltoinkohtelusta. Keskustelu oli enemmän sopivien palvelujen miettimistä prosessi edellä. Aineistoni perusteella organisaatiokulttuurissa ikääntyneiden kaltoinkohtelu ei näyttäytynyt saavan merkittävästi sijaa.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tässä maisterintutkielmassa olen tarkastellut sitä, millaisena työvälineenä sosiaalityöntekijät näkevät huoli-ilmoituksen ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa. Lisäksi olen tarkastellut sosiaalihuollon palvelujärjestelmän organisaatiokulttuurin ja organisatoristen käytäntöjen merkitystä ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa. Tutkielmani aineisto koostui saman organisaation kuudelle eri sosiaalityöntekijälle tekemästani haastattelusta. Analysoin haastatteluaineiston teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin. Analyysini perusteella sosiaalityöntekijöiden näkemyksistä huoli-ilmoituksesta ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa löysin kolme teemaa. Teemat olivat huoli-ilmoitus työkaluna ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja huoli-ilmoituksen ilmoituskulttuuri, huoli-ilmoituksen vahvuudet, heikkoudet ja kehityskohteet sekä huoli-ilmoituksen käsittely. Näkemykset sosiaalihuollon palvelujärjestelmän organisaatiokulttuurista ja organisatorisista käytännöistä jäsentelin puolestaan neljään eri teemaan. Ensimmäisenä teemana on gerontologisen sosiaalityön tarve ikääntyneiden asioiden tunnistamisessa ja seuraavana keinottomuuden ja resurssien merkitys ikääntyneiden kaltoinkohteluun puuttumisessa. Kolmantena teemana on yhteistyörakenteet sosiaali- ja terveydenhuollon eri yksiköiden välillä sekä viimeisenä ikääntyneiden kaltoinkohtelusta tiedon jakamisen sekä työn käytännöistä sopimisen tärkeys organisaation sisällä.

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen avulla selvitin, millaisena työvälineenä sosiaalityöntekijät näkevät huoli-ilmoituksen ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa. Tutkielmani tulokset osoittavat ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun olevan harvemmin huoli-ilmoituksen varsinaisena aiheena. Huoli-ilmoituksen aiheina korostuvat sen sijaan sosiaalityöntekijöiden näkemyksissä iäkkään taloudelliset

haasteet, asumisen ongelmat ja kotona pärjäämättömyys sekä päihdeongelmat. Nähdäkseni tulos kaltoinkohtelun pienestä osuudesta huoli-ilmoituksen aiheena voi viestiä siitä, että kaltoinkohtelu on hyvin vaikea ilmiö tunnistaa, minkä takia kaltoinkohtelu itsessään harvemmin ilmoitetaan huoli-ilmoituksen aiheena. Kaltoinkohtelun merkit voivat myös sekoittua ikääntymisen mukana tuomiin sairauksiin ja muutoksiin (Luoma ym. 2018). Lisäksi tutkielmani mukaan ikääntyneiden kohtaama kaltoinkohtelua voidaan edelleen pitää yksityisenä asiana, mikä on linjassa myös aiempien tutkimusten kanssa (mm. Brandl ym. 2006, 75 ; Seppänen 2017, 257.)

Tulevaisuudessa huoli-ilmoituksen tietoisuuden lisäämiseen tulee kiinnittää yhä enemmän huomiota, jotta ikääntyneiden kohtaamiin ongelmiin pystytään tarttumaan sosiaalihuollossa. Huoli-ilmoituksen ensisijaisena tarkoituksena on kuitenkin varmistaa, että ne iäkkäät, jotka eivät itse enää pysty pyytämään apua, saavat heidän tarvitsemansa avun ja huolenpidon (HE 160/2012 vp). Kaikista heikoimmassa asemassa olevat ikääntyneet ovat siirtyneet kolmannelle iästä neljännenteen ikään, jossa heidän apunsa tarpeet lisääntyvät ja he ovat entistä riippuvaisempia muiden ihmisten antamasta avusta. (Higgs & Gillerad 2014; 2016).

On kuitenkin huomioitava, ettei kaikilla ikääntyneillä ole omaa lähiverkostoa. Juuri näiden ikääntyneiden kohtaama kaltoinkohtelu voi siksi jäädä havaitsematta. Tähän todellisuuteen huoli-ilmoitus pyrkii vastaamaan antamalla kenelle tahansa mahdollisuuden ilmoittaa huolen tarpeesta sosiaalihuollon viranomaisille. Suomalaisessa yhteiskunnassa yksin eläminen ei ole kuitenkaan tavatonta. Yksinasumisen ja yksinäisyyden kokemusten välillä tiedetään olevan yhteys (mm. Vaarama ym. 2014.) Läheisten ihmisten olemassaolo ja sosiaalisen integraation kokeminen ovat erittäin merkittäviä tekijöitä ikääntyneiden hyvinvoinnille. (mm. Holt-Lunstad, Smith & Layton 2010.)

Hyvinvointialueiden käynnistyminen muuttaa sosiaali- ja terveydenhuollon organisaatiota ja palveluiden tarjoamista, jolloin olisi tärkeää huolehtia, ettei ikääntyneiden kaltoinkohtelun ongelma jää muutosten alle. Eri hyvinvointialueiden olisi tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että huoli-ilmoitus on ensinnäkin helposti löydettävissä ja toisekseen huoli-ilmoituksen tekeminen on tehty mahdollisimman mutkattomaksi. Lisäksi hyvinvointialueiden internet-sivuilla tulee olla ohjeet huoli-ilmoituksen täyttämiseen. Tutkimukseni osoitti, että huoli-ilmoituksen käsittelyä ja iäkkään ihmisen palvelutarpeen arviointia helpottaa se, että huoli-ilmoituksessa on kuvattu mahdollisimman tarkasti, mitä haasteita ilmoituksen kohteena olevalla iäkkäällä on elämässään. Anonyymiyden vaihtoehto on tärkeää säilyttää jatkossakin, sillä esimerkiksi kaltoinkohtelutilanteissa nimettömyyden mahdollisuus voi madaltaa kynnystä huoli-ilmoituksen tekemiselle (Ring & Hammar 2022, 13).

Tutkimassani organisaatiossa huoli-ilmoitusten käsittelyn jakautumiseen ja ohjautumiseen eri yksiköiden välillä oli laadittu yhteneväinen toimintatapa. Huoli-ilmoitusten sisällölliseen käsittelyyn, eli siihen mitä ja miten asioita käsitellään asiakkaiden kanssa, ei kuitenkaan ollut laadittu yhteistä toimintaohjetta. Sosiaalityöntekijät käsittelivät kuitenkin keskimäärin yhden kuukauden aikana huoli-ilmoituksia maksimissaan noin kymmenen kappaletta. Kaltoinkohtelutapauksissa sosiaalityöntekijöillä ei ollut varmaa tietoa, miten muut sosiaalityöntekijät työskentelevät kaltoinkohtelun uhrin kanssa. Yhteiset toimintatavat ja -ohjeet vaativat työntekijöiden välistä vuorovaikutusta. Organisaation käytännöt saavat merkityksensä vain silloin, kun organisaation jäsenet ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa (Bäcklund ym. 2017, 83). Huoli-ilmoitusten sisällöllisen yhteneväisen käsittelyn vakiinnuttaminen vaatii organisaation jäsenten sosiaalista vuorovaikutusta. Kun iäkkästä tehdään huoli-ilmoitus kaltoinkohtelun takia, täytyy organisaatiolla olla yhteinen toimintaohje siihen, miten tilanteen selvittäminen käynnistyy ja miten ikääntyneen kanssa työskennellään.

Yhteneväisten huoli-ilmoituskäytäntöjen vakiinnuttaminen ei koske pelkästään tutkimukseni kohteena olevaa kaupunkia, vaan valtakunnallisesti koko Suomea. Niin kuin Valtokarin ym. (2021, 4) tutkimuksessa sekä Ringin ja Hammarin (2022, 13) selvityksessä todetaan, huoli-ilmoituksia käsitellään vaihtelevasti eri puolella Suomea. Huoli-ilmoitusten käytännöt tulisi yhtenäistää eri hyvinvointialueiden välillä. Huoli-ilmoitus on koko maassa yhteisesti käytössä oleva lakisääteinen työväline, mutta itessään sen olemassaolo ei takaa yhtenäisiä käytäntöjä ilman yhteisesti sovittuja toimintatapoja koko valtakunnan tasolla.

Hyvinvointialueiden tulee myös kehittää asiakas- ja potilastietojärjestelmien käytettävyyttä. Asiakastietojärjestelmä on yksi keskeisin sosiaalihuollon ammattilaisten jokapäiväisessä käytössä olevista työvälineistä. Niiden tavoitteena on tukea sosiaalityöntekijöitä heidän työssään (Salovaara 2017, 60), mutta tutkimukseni perusteella organisaation asiakastietojärjestelmässä asiakkaan tiedot ja asiakkaasta tehdyt huoli-ilmoitukset eivät kommunikoineet sosiaalityöntekijän työtä helpottavalla tavalla. Huoli-ilmoitukset eivät näkyneet suoraan asiakkaan tiedoissa, minkä takia asiakkaan tilanteesta oli vaikea muodostaa eheää kokonaiskuvaa. Sosiaalihuollon tietojärjestelmien heikkoutta muodostaa kokonaiskuvaa asiakkaiden tilanteista on osoitettu myös muissa tutkimuksissa (mm. Ylönen ym. 2020).

Toisen tutkimuskysymykseni avulla halusin selvittää, millaisena organisaation käytännöt ja organisaatiokulttuuri nähtiin ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa. Tutkimukseni organisaation eri yksiköt oli jaettu niin, että työikäisten sosiaalityöhön kuuluivat kaikki ne ikääntyneet, joilla ei ollut asumispalveluiden tarvetta. Haastateltavat eivät työskennelleet gerontologisessa sosiaalityössä, sillä kyseisessä kaupungissa ei ollut omaa gerontologisen sosiaalityön yksikköä.

Tutkielmani tulokset osoittavat huolestuttavaa kuvaa sosiaalihuollon palvelujärjestelmän kyvystä tunnistaa ja puuttua ikääntyneiden kohtaamaan kaltoinkohteluun. Ikääntyneiden kaltoinkohtelu ja laajemmin myös väkivalta nähtiin sellaisina syvinä kysymyksinä, joiden tunnistamiseen ja puuttumiseen sosiaalihuollon palvelujärjestelmä ei mahdollista. Asiakastyössä kaltoinkohtelun ja väkivallan tapauksista ilmi tulevat vain vakavimmat tapaukset tutkimukseni perusteella. Nähdäkseni tulos juontuu sosiaalihuollon palvelujärjestelmän kuormittuneisuudesta, jossa sosiaalityötä ei pystytä tekemään sosiaalityön eettisten periaatteiden mukaisesti. (mm. Mänttari-van der Kuip 2015b.) Gerontologisen sosiaalityön ja laajemmin myös sosiaalityön keskeiset arvot, kuten ihmisarvon, ihmisoikeuksien ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ei voi nähdä toteutuvan ympäristössä, jossa sosiaalityöntekijät eivät pysty toimimaan eettisesti. Organisaatiokulttuuri ei edistä työntekijöitä toimimaan eettisten arvojen mukaisesti, sillä se ei tarjoa riittäviä resursseja asiakkaiden tapaamiseen. Riittäväillä resursseilla viitataan Kapteinin (2008, 925) kehittämässä toteuttavuuden hyveessä muun muassa aikaan. Ikääntyneiden kaltoinkohteluun puuttuminen vaatii riittävän säännölliset tapaamiset asiakkaan kanssa, jota tutkimukseni organisaatio ei pystynyt tarjoamaan.

Säännöllisten asiakastapaamisten lisäksi keskeinen osa ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa on kaltoinkohtelun ja väkivallan systemaattinen kysyminen. Tutkimukseni mukaan organisaatiossa ei ollut käytössä systemaattista kysymistä väkivallan kartoittamiseen. Organisaatiossa olisi kuitenkin mahdollista tehdä linjaus rutiininomaisten kysymysten esittämisestä jokaiselle asiakkaalle, minkä voi nähdä yksinkertaistavan ja helpottavan käytännön tilanteissa toimimisessa. (Virkki ym. 2011, 287.) Kaltoinkohtelusta kysymisestä on mahdollista tehdä arkipäiväistä ja työn rutiineihin kuuluvaa organisaation omien linjausten myötä. Väkivallan systemaattisen kysymisen käyttöönotto vaatii ensinnäkin organisaation johdon päätöksen siitä, että toimintamalli laaditaan ja se otetaan käyttöön koko organisaation tasolla. Lisäksi toimintamallin vakiinnuttaminen edellyttää henkilöstön koulutusta aiheesta sekä palvelupolkujen mallintamista asiakastilanteissa, joissa väkivaltaa ilmenee. (Siukola 2014, 71.)

Systemaattisen kysymisen ja säännöllisten tapaamisten lisäksi ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja puuttumisessa keskeistä ovat ikääntyneille tarjolla olevat palvelut. Tutkimukseni mukaan ikääntyneille ja etenkin ikääntyneille kaltoinkohtelun uhrille ei ollut aina osoittaa sopivia palveluita. Tilanne aiheuttaa eettisen ristiriidan, sillä samanaikaisesti sosiaalityöntekijän tulisi kunnioittaa ikääntyneen itsemääräämisoikeutta, mutta huomioida kuitenkin myös hyvinvointiyhteiskunnan auttamisvelvollisuus. Petteri Niemen (2020) määritelmän mukaisesti sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten tulisi kohdata asiakkaansa kokonaisvaltaisesti ja asiakkaiden itsemääräämisoikeutta puolustaen. Hänen mukaansa

olisi kuitenkin sekä järjetöntä että moraalitonta kohdella autonomiaan kykenemättömiä persoonia autonomisina. Olisi vastuutonta jättää ihminen vaille hoivaa ja huolenpitoa tilanteessa, jossa ikääntynyt ei kykene vastaamaan omasta elämästään. (Niemi 2020.) Tällöin sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisilla on vanhuspalvelulain (980/2012) 25 § 1 momentin mukaan ilmoitusvelvollisuus, eli velvollisuus tehdä huoli-ilmoitus iäkkään henkilön palvelutarpeesta sosiaalihuoltoon. Palvelujärjestelmän ja yhteiskunnan rakenteiden välistä jännitettä kuvaa se, että yhteiskunnan näkökulmasta asiakkaan itsemääräämistä lisäävät toimet voivat puolestaan asiakkaan näkökulmasta näyttää hänen itsemääräämisoikeutensa rajoittamiselta (Raunio 2009, 87).

Hyvinvointivaltion taloudellisten reunaehtojen ja sosiaalityön välistä suhdetta kuvaa myös sosiaalityön varsinaisen työn sisällön muuttuminen kauemmas sosiaalityön ytimestä. Tutkimukseni mukaan sosiaalityön luonne on siirtynyt asiakkaiden kohtaamisesta yhä enemmän hallinnolliseen työhön, jossa keskiössä ovat erilaisten päätösten tekeminen, kirjaaminen sekä erinäisten käytännön yksityiskohtien selvittäminen. Vastaavanlaisia tuloksia on saatu myös Mänttari-van der Kuipin (2015b, 64) tutkimuksessa, jonka mukaan sosiaalityö työskentelee yhä enemmän säästötoimien ja tehokkuuden tavoittelun kontekstissa. Yhteiskunnallisen kontekstin muutos aiheuttaa sosiaalityölle eettistä painetta, sillä organisaation hallinnollisten odotusten ja ikääntyneiden ihmisten kokonaisvaltaisen tilanteen yhteensovittaminen on haastavaa. Gerontologisessa sosiaalityössä keskeistä on kuitenkin ikääntyneiden hyvinvoinnin kokonaisvaltainen ymmärtäminen. (Salonen 2007, 53–61; Seppänen 2006, 40; Ray & Seppänen 2014, 240.) Sosiaalityön täytyy toimia näiden kahden eri tavoitteen välillä, mikä tekee työn tekemisestä eettisestä haastavaa.

Säästötoimien ja tehokkuuden tavoittelun konteksti vaikuttaa väistämättä ensinnäkin asiakkaiden kanssa tehtävään työhön ja toisekseen sosiaalityöntekijöiden jaksamiseen ja työhyvinvointiin. Kun organisaatiokulttuuri ei edistä työntekijöitä toimimaan eettisesti, kokevat työntekijät myös useammin eettistä kuormittuneisuutta ja stressiä. (Pihlajasaari ym. 2013, 218.) Sosiaalityöntekijöiden jaksaminen ja työhyvinvointi on puhututtanut julkisessa keskustelussa jo vuosien ajan, mutta mitä ongelmalle voitaisiin tehdä? Nähdäkseni organisaatiotasolla olisi paljon varaa organisoida työtä niin, ettei vähäisiä resursseja käytetä hukkaavaalla tavalla. Tutkimukseni perusteella aikuissosiaalityössä jouduttiin paikkaamaan palvelujärjestelmän organisoinnin ongelmia. Se, ettei ikääntyneillä asiakkailla ollut omaa sosiaalityön yksikköä, jossa heidän asioistaan olisi vastattu kokonaisvaltaisesti synnytti tilanteen, jossa aikuissosiaalityön työikäisille kohdennetuissa palveluissa oli myös ikääntyneitä. Tilanne oli ongelmallinen niin ikääntyneiden oikeuksien kuin organisaation resurssien näkökulmasta. Ikääntyneelle palvelujen sopimattomuus merkitsee, etteivät heidän palvelutarpeensa täyttyneet ja puolestaan organisaation näkökulmasta vähäiset resurssit käytettiin hukkaavalla tavalla. Sosiaalityön kehittämisessä tulisi

kiinnittää huomiota enemmän työn rakenteiden kehittämiseen (mm. Mänttari-van der Kuip 2015a, 333).

Iäkkäiden palveluiden riittämättömyys ei ole pelkästään gerontologisen sosiaalityön ja laajemmin sosiaalityön kohtaama haaste, vaan vastaavanlaista palveluiden riittämättömyyttä on myös iäkkäiden hoivapalveluissa. Esimerkiksi Kröger ym. (2019) ovat tutkineet hoivan riittämättömyyttä ja hoivaköyhyyttä, joita ikääntyneet voivat kohdata jopa suomalaisessa hyvinvointivaltiossa. Kuten tutkijat tuovat esille, ei avun riittämättömyyttä tulisi esiintyä sosiaali- ja terveystaloudissa ollenkaan. Tutkimuksen mukanaan noin viidennes suomalaisista 75 vuotta täyttäneistä kohtaa avun riittämättömyyttä päivittäisissä perustoiminnoissa. Lisäksi noin neljännes ei saanut riittävästi apua päivittäisten asioiden hoitamisessa. (Mt. 131.) Gerontologinen sosiaalityö keskittyy kokonaisvaltaisesti ikääntyneiden ihmisten hyvinvointiin pelkän terveydentilan ja toimintakyvyn tarkastelun sijaan. Kun ikääntyneet kuitenkin kohtaavat tutkimusten mukaan hoivaköyhyyttä, lisää tilanne tällöin myös gerontologisen sosiaalityön tarvetta (Rossi ym. 2022, 581).

Se, ettei ikääntyneille ole kohdennettu riittäviä palveluita, on myös samalla rakenteellista kaltoinkohtelua ikääntyneitä kohtaan. Rakenteellinen kaltoinkohtelu tarkoittaa tilannetta, jossa palveluita myönnetään niin vähän kuin mahdollista ja niin pienelle määrälle ihmisille kuin vaan mahdollista. Sen taustana voi nähdä olevan 1980-luvulla alkanut markkinaehtoisuuden korostuminen julkisten palveluiden toteuttamisessa. (Koskiahho 2017.) Suomalaisessa vanhuspolitiikassa markkinaehtoisuuden korostuminen näkyy muun muassa siinä, että vanhuspolitiikan keskeisinä tavoitteina ovat kotona asumisen turvaaminen ja ikääntyneiden itsenäisen selviytymisen tukeminen heidän arjessaan (STM 2017). Nähdäkseni taustalla vaikuttavat uusliberalismin ja individualismin tuulet, joissa painotetaan yksilöiden omia valintoja, aktiivisuutta sekä vastuuta. Yhteiskunnan muuttuvat arvot ovat ristiriidassa ja osin vaikuttaneet myös sosiaalityön keskeisiin arvoihin. (Raunio 2004, 88.) Sosiaalityön keskeisimmistä periaatteista ei tule kuitenkaan tinkiä organisaation tehokkuuden ja tuloksellisuuden tavoittelun takia. (vrt. Raunio 2009, 92–93.) Individualismi ja yksityisyyden korostaminen tekevät myös lähisuhteissa tapahtuvasta kaltoinkohteluun puuttumisesta eettisesti haastavaa. Virkin ym. (2011, 284) tutkimuksen mukaan individualistisessa kehityksessä väkivalta nähtiin yksilöllisenä ongelmana, jossa väkivallan kohteena oleminen tulkittiin yksilön omaksi valinnaksi ja viaksi.

Tutkimukseni mukaan ikääntyneiden erityistä asemaa ja heidän erityisiä tarpeitansa ei huomioitu riittävästi tutkimukseni organisaatiossa, koska heillä ei ollut omaa gerontologisen sosiaalityön yksikköä. Tilanne ei kosketa pelkästään tutkimuskohteenani ollutta organisaatiota, sillä myös valtakunnallisesti gerontologisen sosiaalityön paikan on osoitettu olevan melko vakiintunut. Yleensä

gerontologinen sosiaalityö on liitetty osaksi aikuis- tai vammaissosiaalityötä. (Seppänen 2017, 259.) Ikääntyneiden asioista tutkimuskohteenani olevassa kaupungissa vastasivat aikuissosiaalityö ja vanhuspalvelut. Verkosto- ja yhteistyötä vaikeutti näiden kahden eri yksikön välillä epäselvät vastuualueet. Kun ikääntyneiden palvelut olivat pirstaloituneet eri yksiköiden välillä, ei ikääntyneiden asioissa ollut välttämättä ollenkaan selkeää, kenellä on vastuu ikääntyneen tilanteesta ja miten asioiden tehtävävastuut jaetaan. Se, ettei gerontologinen sosiaalityö ole saanut suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa vakiintunutta omaa paikkaansa sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmässä, johtaa siihen, etteivät ikääntyneiden kohtaamat asiat ole automaattisesti olleet samalla tavalla esillä organisaatiossa.

Ikääntyneiden kaltoinkohtelun vastainen työ tarvitsee organisaation tasolla ensinnäkin tunnustuksen siitä, että väkivalta kuuluu organisaation perustehtäviin. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmän tulee mahdollistaa kaltoinkohtelun tunnistaminen tarjoamalla riittävät resurssit asiakkaiden tapaamiseen ja sopivat palvelut ikääntyneiden kaltoinkohtelun uhreille. Tämän lisäksi organisaatio tulee laatia selkeät toimintaohjeet niihin asiakastilanteisiin, joissa ilmenee kaltoinkohtelua tai väkivaltaa. Väkivallan vastainen työ tarvitsee myös yhä enemmän tietoisuuden lisäämistä väkivallan jatkumisesta läpi koko ihmiselämän ajan. (ks. Herrenkohl ym. 2022.)

Tämä maisterintutkielma kohdentui vain yhteen suomalaiseen kaupunkiin ja organisaatioon. Tutkielman tuloksia ei voida suoraan yleistää kaikkiin suomalaisiin kaupunkeihin ja nykyisiin hyvinvointialueisiin eikä todeta, että tilanne on vastaavanlainen myös niissä. Ilmiön laajemman käsittämisen takia olisi kiinnostava lähestyä aihetta myös esimerkiksi tarkastelemalla ja vertailemalla kahta eri hyvinvointialuetta ja heidän huoli-ilmoitusten käytäntöjä sekä gerontologisen sosiaalityön järjestäytymistä. Lisäksi tutkimukseni kohdentuu työikäisten kanssa tehtävään sosiaalityöhön, minkä takia tulevaisuuden tutkimuksissa voitaisiin tarkastella myös pelkästään ikääntyneiden parissa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisesta ja siihen puuttumisesta.

Tässä maisterintutkielmassa valitsin lähestymiskulmakseni rakenteiden ja käytäntöjen merkityksen ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa sen sijaan, että olisin vastuuttanut yksittäisiä ammattilaisia. Ikääntyneiden kaltoinkohtelun laajemman ymmärtämisen takia ilmiötä olisi kuitenkin mielenkiintoista lähestyä Virkin ym. (2011) tavoin tarkastelemalla kaltoinkohtelun kehystämisen tapoja ja sitä, millaiset kaltoinkohtelun kehystämisen tavat estävät ja mahdollistavat kaltoinkohtelun tunnistamisen ja siihen puuttumisen sosiaalihuollossa.

LÄHTEET

- Alastalo, Marja, Åkerman, Maria & Vaittinen Tiina (2017). Asiantuntijahaastattelu. Teoksessa Hyvärinen, Matti; Nikander, Pirjo; Ruusuvuori, Johanna; Aho, Anna Liisa; Granfelt, Riitta (toim.) Tutkimushaastattelun Käsikirja. Tampere: Vastapaino, 181–196.
- Alastalo, Marja & Åkerman, Maria (2010). Asiantuntijahaastattelun analyysi: faktojen jäljillä. Teoksessa Nikander, Pirjo; Hyvärinen, Matti; Ruusuvuori, Johanna; Pöysä, Jyrki; Jolanki, Outi & Karhunen, Sanna (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 372–392.
- Autti-Rämö, Ilona; Kehusmaa, Sari & Rissanen, Pekka (2013). Omaishoidon vaikutus ikääntyneiden hoidon menoihin. *Yhteiskuntapolitiikka* 78(2), 138–151.
- Birditt, Kira S.; Tighe, Lauren A.; Fingerman, Karen L. & Zarit, Steven H. (2012). Intergenerational Relationship Quality Across Three Generations. *The Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences* 67(5), 627–638. Saatavilla <DOI:10.1093/geronb/gbs050>, luettu 8.5.2023.
- Branch, Laurence. G. (2002). The Epidemiology of Elder Abuse and Neglect. *The Public Policy and Aging Report* 12(2), 19-23. Saatavilla <DOI:10.1093/ppar/12.2.19>, luettu 8.5.2023.
- Brandl, Bonnie; Carmel Bitondo Dyer; Candace J. Heisler; Joanne Marlatt Otto; Lori A. Stiegel & Randolph W. Thomas (2006). *Elder Abuse Detection and Intervention: A Collaborative Approach*. New York: Springer Publishing Company. E-kirja.
- Brown, Maria T. & McNeal, Mary Helen (2020). Addressing Elder Abuse: Service Provider Perspectives on the Potential of Restorative Processes. *Journal of Elder Abuse & Neglect* 32(4), 357-376. Saatavilla <DOI:10.1080/08946566.2020.1814179>, luettu 2.5.2023.
- Brown, Susan L. & Wright, Matthew R. (2017). Marriage, Cohabitation, and Divorce in Later Life. : *Innovation in Aging* 1(2), 1–11. Saatavilla <DOI:10.1093/geroni/igx015>, luettu 6.5.2023.
- Bäcklund, Pia; Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa & Luukkonen, Juho (2017). Julkishallinto sosiaalisten käytäntöjen kimppuna: Teoreettis-metodologisia näkökulmia julkishallinnon toiminnan tutkimiseen. *Hallinnon tutkimus* 6, 81–61.
- Carr, Deborah & Utz L., Rebecca (2020). Families in Later Life: A Decade in Review. *Journal of Marriage and Family* 82(1), 346-363. Saatavilla <DOI:10.1111/jomf.12609>, luettu 28.4.2022.
- Choi, Namkee G. & Mayer, James (2000). Elder Abuse, Neglect and Exploitation: Risk Factors and Prevention Strategies. *Journal of Gerontological Social Work* 33(2), 5–25. Saatavilla <DOI:10.1300/J083v33n02_02>, luettu 11.4.2022.
- Donovan, Kirsten & Regehr, Cheryl (2010). Elder Abuse: Clinical, Ethical, and Legal Considerations in Social Work Practice. *Clinical Social Work Journal* 38(2), 174–182. Saatavilla <DOI:10.1007/s10615-010-0269-2>, luettu 9.5.2023.

- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998). Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Fraga Dominguez, Silvia; Storey, Jennifer E. & Glorney, Emily (2021). Help-Seeking Behavior in Victims of Elder Abuse: A Systematic Review. *Trauma, Violence, & Abuse* 22(3), 466-480. Saatavilla <DOI:10.1177/1524838019860616>, luettu 8.5.2023.
- Gelles, Richard J. (1985). Family Violence. *Annual Review of Sociology* 11(1), 347-367. Saatavilla <DOI:10.1146/annurev.so.11.080185.002023>, luettu 10.5.2023.
- Goodmark, Leigh. (2018). Decriminalizing Domestic Violence: A Balanced Policy Approach to Intimate Partner Violence. E-kirja.
- Harisalo, Risto (2021). Organisaatioteoriat. Helsinki: Tietosanoma.
- HE 160/2012 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemista sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalouksista sekä laiksi terveydenhuoltolain 20 §:n kumoamisesta. Saatavilla <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_160+2012.pdf>, luettu 12.5.2023.
- Herrenkohl, Todd I.; Fedina, Lisa; Roberto, Karen A; Raquet, Kira L.; Hu, Rita X.; Rousson, Ashley N. & Mason, Alex W. (2022). Child Maltreatment, Youth Violence, Intimate Partner Violence, and Elder Mistreatment: A Review and Theoretical Analysis of Research on Violence Across the Life Course." *Trauma, Violence, & Abuse* 23(1), 314-328. Saatavilla <DOI:10.1177/1524838020939119>, luettu 28.4.2023.
- Higgs, Paul & Gilleard, Chris (2016). *Personhood, Identity and Care in Advanced Old Age*. Bristol: Policy Press.
- Higgs, Paul & Gilleard, Chris (2014). Frailty, abjection and the 'othering' of the fourth age. *Health Sociology Review* 23(1), 10-19. Saatavilla <DOI:10.5172/hesr.2014.23.1.10>, luettu 13.2.2023.
- Hirsijärvi, Sirkka & Helena Hurme (2015). Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. 2. painos. E-kirja.
- Holt-Lunstad, Julianne; Smith, Timothy B. & Layton, J. Bradley (2010). Social Relationships and Mortality Risk: A Meta-analytic Review. *PLoS Medicine* 7(7), 1-20. Saatavilla <DOI:10.1371/journal.pmed.1000316>, luettu 14.5.2023.
- Hoppania, Hanna-Kaisa; Karsio, Olli; Näre, Lena; Olakivi, Antero; Sointu, Liina; Vaittinen, Tiina & Zechner, Minna (2016). *Hoivan arvoiset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hultmann, Ole (2015). *Child Psychiatric Patients Affected by Intimate Partner Violence and Child Abuse – Disclosure, Prevalence and Consequences*. Göteborg: Göteborgin yliopisto. Psykologian väitöskirja.
- Hunt, Shelby D., Wood Van R. & Chonko Lawrence (1989). Corporate Ethical Values and Organizational Commitment in Marketing. *Journal of marketing* 53(3), 79-90.
- Hurtig, Johanna; Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja (2017). Väkivallan kohtaaminen rakenteellisen oikeudenmukaisuustyön kysymyksenä. Teoksessa Pohjola, Anneli; Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö*. Kuopio: UNIPress, 250-280.

- Husso, Marita (2003). Parisuhdeväkivalta: Lyötyjen aika ja tila. Tampere: Vastapaino.
- Hägglund, Anna Erika & Rotkirch (2021). The family situation across the life-course. Teoksessa Komp-Leukkunen, Kathrin (toim.) Life-histories in Finland: First results from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe. Väestöliitto ry, 63–76. Saatavilla <<https://www.vaestoliitto.fi/verkkojulkaisut/life-histories-in-finland/>>, luettu 6.5.2023.
- Hägglund, Anna Erika; Sorsa, Tiia; Danielsbacka, Mirkka; Tanskanen, Antti & Rotkirch, Anna (2021). Vanhenee kuin hyvä viini. Yli 50-vuotiaiden parisuhteet Suomessa. Perhebarometri 2021. Väestöntutkimuslaitos, Katsauksia E56/2021. Helsinki: Väestöliitto.
- Hämäläinen, Hans; Danielsbacka, Mirkka; Hägglund, Anna Erika; Rotkirch, Anna & Tanskanen, Antti O. (2021). Sukupolvien suhteet. Ikääntyminen ja vuorovaikutuksen muutos suurten ikäluokkien ja aikuisten lasten elämänkulussa. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D64/2021. Helsinki: Väestöliitto.
- Isola, Arja & Backman, Kaisa (2004). Vaeinnettu ääni – vanhusten kaltoinkohtelun olemus. Teoksessa Kankare, Harri; Lintula, Hanna (toim.) Vanhuksen äänen kuuleminen. Helsinki: Tammi, 94–105.
- Jackson, Shelly L. (2016). The Shifting Conceptualization of Elder Abuse in the United States: From Social Services, to Criminal Justice, and Beyond. *International Psychogeriatrics* 28(1), 1-8. Saatavilla <DOI:10.1017/S1041610215001271>, luettu 10.5.2023.
- Jackson, Shelly L. (2014). All Elder Abuse Perpetrators Are Not Alike: The Heterogeneity of Elder Abuse Perpetrators and Implications for Intervention. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 60(3), 265-285. Saatavilla <DOI:10.1177/0306624X14554063>, luettu 9.5.2023.
- Jokinen, Kimmo (2013). Perhesuhteet ja hyvinvointi. Teoksessa Eino, Heikkinen; Jyrki, Jyrkämä; Taina, Rantanen (toim.) Gerontologia. Helsinki: Duodecim, 72–83.
- Juuti, Pauli & Puusa, Anu (2020). Tieteenfilosofia ja laadullisen tutkimuksen taustaoletukset. Teoksessa Puusa, Anu; Juuti, Pauli (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Helsinki: Gaudeamus, 20–38.
- Jyrkämä, Jyrki (1990). Vanhuus, vanheneminen ja yhteiskunta – näkökulmia sosiaaliseen vanhenemiseen. Teoksessa Jylhä, Marja & Pohjolainen, Pertti (toim.) Vanheneminen ja elämänkulku: Sosiaaligerontologian perusteita. Espoo: Weilin + Göös, 81–104.
- Jyväskylän yliopisto (2022). Tietosuojalomakkeiden mallipohjat. Saatavilla <<https://www.jyu.fi/fi/yliopisto/tietosuoja/tietosuojalomakkeet/tietosuojalomakkeet>>, luettu 27.4.2022.
- Jäppinen, Maija (2015). Väkivaltatyön käytännöt, sukupuoli ja toimijuus: Etnografinen tutkimus lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten auttamistyöstä Venäjällä. *Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja* 2015:3. Helsinki: Helsingin yliopisto. Sosiaalityön väitöskirja.

- Kalliomaa-Puha, Laura (2017). Vanhuksen oikeus hoivaan ja omaisolettama. *Gerontologia* 31(3), 227–242.
- Kangassalo, Ritva & Teeri, Sari (2017). Yksinäisyys kotona asuvien iäkkäiden elämässä. *Gerontologia* 31(4), 278–290.
- Kaptein, Muel (2008). Developing and testing a measure for the ethical culture of organizations: the corporate ethical virtues model. *Journal of Organizational Behavior* 29, 923–947. Saatavilla <DOI:10.1002/job.520>, luettu 24.4.2023.
- Karisto, Antti (2004). Kolmas ikä : Uusi näkökulma väestön vanhenemiseen. Tulevaisuusselonteon liiteraportti. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004, 91–103. Saatavilla <<http://hdl.handle.net/10224/4042>>, luettu 4.3.2022.
- Keskinen, Suvi (2010). Sukupuolistunut väkivalta. Teoksessa Saresma, Tuija; Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 287–300.
- Kinnunen, Juha (2017). Organisaatiokulttuuri ja johtaminen. Teoksessa Rissanen, Sari & Lammintakanen Johanna (toim.) *Sosiaali- ja terveysjohtaminen*. Helsinki: Sanoma Pro Oy, 167–184.
- Kirk, Carole Anne; Campbell Killick; McAllister, Anne & Taylor, Brian (2019). Social Workers' Perceptions of Restorative Approaches with Families in Cases of Elder Abuse: A Qualitative Study. *The Journal of Adult Protection* 21(3), 190–200. Saatavilla <DOI:10.1108/JAP-12-2018-0029>, luettu 9.5.2023.
- Kivelä, Sirkka-Liisa (2012). Hyviä vuosia : Arvokas ja turvallinen ikääntyminen. Helsinki: Kirjapaja.
- Kong, Jooyoung, & Moorman, Sara M. (2015). Caring for My Abuser: Childhood Maltreatment and Caregiver Depression. *The Gerontologist* 55(4), 656–666. Saatavilla <DOI:10.1093/geront/gnt136>, luettu 6.5.2023.
- Koskiaho, Briitta (2017). Vanhuspalvelut – hyvinvoinnin tuottamisesta rakenteelliseksi kaltoinkohteluksi. Saatavilla <<https://www.tuni.fi/alustalehti/2017/03/14/vanhuspalvelut-hyvinvoinnin-tuottamisesta-rakenteelliseksi-kaltoinkohteluksi/>>, luettu 21.4.2022.
- Koskinen, Simo (2007). Gerontologisen sosiaalityön muotoutuminen: Kansainvälisiä ja kansallisia kehityslinjoja. Teoksessa Seppänen, Marjaana; Karisto, Antti; Kröger, Teppo, Jyrkämä, Jyrki; Koskela, Helky (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö: Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 19–32.
- Krug, G., Etienne; Mercy, A., James; Dahlberg, L., Linda; Zwi, B., Anthony & Lozano, Rafael (2005). *Väkivalta ja terveys maailmassa – WHO:n raportti*. Jyväskylä: Gummerus.
- Kröger, Teppo; Mathew Puthenparambil, Jiby & Van Aerschot, Lina (2019). Ikääntyneiden hoivaköyhyys. *Yhteiskuntapolitiikka* 84(2), 124–134.
- Kuula-Luumi, Arja (ei vuotta). Tutkimuslupa, suostumus, informointi ja tietosuojat. Teoksessa Vuori, Jaana (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Saatavilla <<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/tutkimusetiikka/tutkimuslupa-suostumus-informointi-ja-tietosuoja/>>, luettu 21.4.2022.

- Laaksonen, Hannele (2010). Mistä merkeistä sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstö voi epäillä vanhuksen kaltoinkohtelua. *Työelämän tutkimus* 3/2010, 305–308.
- Lachs, Mark S. & Pillemer, Karl (2004). Elder abuse. *The Lancet* 364(9441), 1263–1272. Saatavilla <DOI:10.1016/S0140-6736(04)17144-4>, luettu 29.4.2023.
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalveluista 2012/980. Annettu Helsingissä 28.12.2018. Saatavilla <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120980>>, luettu 18.2.2022.
- Lidman, Satu (2015). *Väkivaltakulttuurin perintö. Sukupuoli, asenteet ja historia.* Helsinki: Gaudeamus.
- Lin, I-Fen; Brown, Susan L.; Wright, Matthew R. & Hammersmith, Anna M. (2019). Depressive Symptoms Following Later-life Marital Dissolution and Subsequent Repartnering. *Journal of Health and Social Behaviour* 60(2), 153–168. Saatavilla <DOI:10.1177/0022146519839683>, luettu 7.5.2023.
- Lin, I-Fen (2008). Consequences of Parental Divorce for Adult Children's Support of Their Frail Parents. *Journal of marriage and family* 70(1), 113-128. Saatavilla <DOI:10.1111/j.1741-3737.2007.00465.x>, luettu 7.5.2023.
- Lin, Mei-Chen (2018). Elder Abuse and Neglect: Examining Caregiver Characteristics and Perceptions of Their Elderly Care Receiver's Under-Accommodative Behavior. *Journal of Family Communication* 18(4), 252-269. Saatavilla <DOI:10.1080/15267431.2018.1489810>, luettu 6.5.2023.
- Luoma, Minna-Liisa; Tiilikallio, Piia & Helakallio, Päivi (2018). Kotona asuviin ikääntyneisiin kohdistuva kaltoinkohtelu ja väkivalta. *Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim* 134(18).
- Lähdesmäki, Leena & Vornanen, Liisa (2014). *Vanhuksen parhaaksi: Hoitaja toimintakyvyn tukijana.* Porvoo: Bookwell Oy.
- Marshall, Khiya; Jeffrey, Herbst; Candace, Girod & Francis Annor (2020). Do interventions to prevent or stop abuse and neglect among older adults work? A systematic review of reviews. *Journal of Elder Abuse & Neglect* 32(5), 409–33. Saatavilla <DOI:10.1080/08946566.2020.1819926>, luettu 2.5.2023.
- Meyer, Sarah R.; Lasater, Molly E. & García-Moreno, Claudia (2020). Violence Against Older Women: A Systematic Review of Qualitative Literature. *PloS One* 15(9), 1–43.
- Mustajoki, Henriikka (2018). Ennakoiva etiikka tutkimustyössä. Saatavilla <<https://vastuullinentiede.fi/fi/tutkimustyo/ennakoiva-etiikka-tutkimustyossa>>, luettu 21.4.2022.
- Mänttari-van der Kuip, Maija (2015a). Sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointi ja toimintamahdollisuudet niukkkuuden aikakaudella. *Janus: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 23(3), 329–335.
- Mänttari-van der Kuip, Maija (2015b). *Work-Related Well-Being among Finnish Frontline Social Workers in an Age of Austerity.* Jyväskylän yliopisto. Sosiaalityön väitöskirja.
- Mänttari-van der Kuip, Maija (2013). Julkinen sosiaalityö markkinoistumisen armoilla? *Yhteiskuntapolitiikka* 78(1), 5–19.
- Niemi, Mia; Soukiala, Tiina; Rossi, Eeva; Hirvonen, Jenna; Ruotsalainen, Suvi; Korpelainen, Anne; Kinni, Riitta-Liisa; Skaffari, Pia; Pietilä, Ilkka; Tiilikainen

- Elisa; Zechner, Minna; Seppänen, Marjaana (2021). Gerontologinen sosiaalityö erityisen tuen tarpeisiin vastaamassa. *Gerontologia* 35(2), 204–209.
- Niemi Petteri (2020). Tunnustussuhdeteoria sosiaalityössä. Teoksessa Hirvonen Onni (toim.) *Tunnustuksen filosofia ja politiikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura 2020, 271– 287.
- Notko, Marianne; Holma, Juha; Husso, Marita; Virkki, Tuija; Laitila, Aarno; Merikanto, Juhani & Mäntysaari, Mikko (2011). Lähisuhdeväkivallan tunnistaminen erikoissairaanhoidossa. *Lääketieteellinen aikauskirja Duodecim* 127(15), 1599-1606.
- Nyqvist, Leo (2006). Lähisuhdeväkivalta – rationalisoinnit, valtasuhteet ja ammatillinen puuttuminen. Teoksessa Hokkanen, Liisa & Sauvola, Martta (toim.) *Puhumattomat paikat. Puheenvuoroja perheessä*. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 22, 142–170.
- O'Brien, Marita; O'Brien-Olinger, Sam; Boccaletti, Licia; Salvatore, Milianata; Caciula, Ioana; Laurola, Henriikka; Perttu, Sirkka; Kadzik-Bartoszewska, Anna; Canning, Kate & Quinn, Seamus (2016). Elder Abuse Context and Theory in Finland, Ireland, Italy And Romania. *Age and Ageing* 45(2).
- Oulun kaupunki (2022). Ilmoita huolesi. Saatavilla <<https://www.ouka.fi/oulu/sosiaali-ja-perhepalvelut/ilmoita-huolesi>>, luettu 18.3.2022.
- Paasivaara, Leena (2004). Kuuleeko palvelujärjestelmiä vanhuksia? Teoksessa Kankare, Harri & Lintula, Hanna (toim.) *Vanhuksen äänen kuuleminen*. Helsinki: Tammi, 19–34.
- Paunio, Riitta-Leena (2010). Ympäri vuorokautisessa hoidossa olevien vanhusten hoito ja sen valvonta. Oikeusasiamies-ratkaisut. Saatavilla <<https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/213/2009>>, luettu 3.11.2022.
- Penhale, Bridget (2003). Older Women, Domestic Violence, and Elder Abuse: A Review of Commonalities, Differences, and Shared Approaches. *Journal of Elder Abuse & Neglect* 15(3-4), 163-183. Saatavilla <DOI:10.1300/j084v15n03_10>, luettu 2.5.2023.
- Pihlajasaari, Pia (2015). Eettinen organisaatiokulttuuri. Yhteydet työhyvinvointiin ja työpaikan vaihtoihin. Jyväskylän yliopisto. Psykologian väitöskirja.
- Pihlajasaari, Pia; Feldt, Taru; Mauno, Saija & Tolvanen, Asko (2013). Resurssien ja toimivaltuuksien puute eettisen kuormittuneisuuden riskitekijänä kaupunkiorganisaation sosiaali- ja terveystalouksissa. *Työelämän tutkimus* 11(3), 209–222. Saatavilla <<https://journal.fi/tyoelamantutkimus/article/view/87203/46112>>, luettu 4.5.2023.
- Piispa, Minna & Heiskanen Markku (2017). Sukupuoli ja väkivalta tilastoissa. Teoksessa Niemi, Johanna; Kainulainen, Heini; Honkatukia, Päivi; Hautanen Teija (toim.) *Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Tampere: Vastapaino, 57–70.

- Pillemer, Karl (1985). The Dangers of Dependency: New Findings on Domestic Violence Against the Elderly. *Social Problems Berkeley* 33(2), 146-158. Saatavilla <DOI:10.2307/800558>, luettu 28.4.2023.
- Pirhonen, Jari; Tuominen, Katariina; Jolanki, Outi & Jylhä, Marja (2019). Hyvinvointi vanhuudessa – valmistautumista, sopeutumista, luopumista ja hyväksymistä. *Gerontologia* 33(3), 105–120.
- PTK 84/2009 vp. Täysistunto. Saatavilla <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/poytakirja/Documents/ptk_84+2009.pdf>, luettu 2.11.2022.
- Puusa, Anu (2020). Haastattelutyypit ja niiden metodiset ominaisuudet. Teoksessa Puusa, Anu; Juuti, Pauli (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Helsinki: Gaudeamus, 99–112.
- Pyykkönen, Topias (2016). Väestörakenteen muutos selittää yksinasumisen yleistymistä. *Yhteiskuntapolitiikka* 81(2), 221–226.
- Raunio, Kyösti (2009). *Olellainen Sosiaalityössä*. 2. uud. laitos. Helsinki: Gaudeamus.
- Raunio, Kyösti (2004). *Olellainen Sosiaalityössä*. 2. uud. laitos. Helsinki: Gaudeamus.
- Ray, Mo & Seppänen, Marjaana (2014). Rakenteellinen lähestymistapa vanhussosiaalityössä – kriittisen gerontologisen sosiaalityön näkökulma. Teoksessa Pohjola, Anneli; Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö*. Kuopio: UNIpress, 234–249.
- Ring, Marjo & Hammar, Teija (2022). *Huoli-ilmoituksen käyttö Suomessa – selvitys*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/145774/TY%c3%962022_046_Huoli-ilmoituksen%20k%c3%a4ytt%c3%b6%20Suomessa%20-%20selvitys_s_270123.pdf?sequence=4&isAllowed=y>, luettu 1.5.2023.
- Rissanen, Sari & Hujala, Anneli (2017). Sosiaali- ja terveydenhuollon johtamisen lähtökohdat. Teoksessa Rissanen, Sari & Lammintakanen Johanna (toim.) *Sosiaali- ja terveysjohtaminen*. Helsinki: Sanoma Pro Oy, 81–104.
- Ristolainen, Hanna; Tiilikainen Elisa; Tarvainen, Merja; Nikumaa, Henna; Riekkinen-Tuovinen, Sointu; Niemi, Mia; Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna; Rautiainen, Pauli & Seppänen, Marjaana (2021). *Vammaisten ja ikääntyneiden palvelut*. Teoksessa Kurki, Taina; Jylhä, Virpi; Kekoni, Taru (toim.) *Asiakasturvallisuus sosiaali- ja terveyspalveluissa*. Helsinki: Gaudeamus, 193–214. E-kirja.
- Rizzo, Victoria M.; Burnes, David & Chalfy, Amy (2015). A Systematic Evaluation of a Multidisciplinary Social Work-Lawyer Elder Mistreatment Intervention Model. *Journal of Elder Abuse & Neglect* 27(1), 1-18. Saatavilla <DOI:10.1080/08946566.2013.792104>, luettu 9.5.2023.
- Rossi, Eeva; Zechner, Minna; Tiilikainen, Elisa; Pietilä, Ilkka; Seppänen, Marjaana; Kinni, Riitta-Liisa; Skaffari, Pia; Ruotsalainen, Suvi; Soukiala, Tiina; Hirvonen, Jenna; Niemi, Mia & Korpelainen Anne (2022). *Gerontologinen sosiaalityö etsii*

- paikkaansa muuttuvassa palvelujärjestelmässä. *Yhteiskuntapolitiikka* 87(5), 579-584.
- Ruohonen, Marita (2006). Perhe- ja lähisuhdeväkivallan vastaisen työn kehitys Suomessa. Teoksessa *Perhe- ja lähisuhdeväkivalta. Auttamisen käytäntöjä*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry, 9-15.
- Salminen-Tuomaala, Mari; Juha Tiainen & Eija Paavilainen (2022). Ensihoitajien kokemuksia ikääntyneiden kaltoinkohtelusta. *Gerontologia* 36(1), 49-69.
- Salonen, Kari (2007). Ammattitaito ja kompetenssi gerontologisessa sosiaalityössä. Teoksessa Seppänen, Marjaana; Karisto, Antti; Kröger, Teppo; Jyrkämä, Jyrki & Koskela, Helky (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö: Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 53-69.
- Salovaara, Susanna (2017). Tietojärjestelmät osana sosiaalityön tiedonmuodostusta. Teoksessa Kivistö, Mari & Pääkkönen Kirsi (toim.) *Sosiaalityö digitalisaatiossa*. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino, 59-72.
- Schein, Edgar H.; Liljamo, Ritva & Miettinen, Asko (1987). *Organisaatiokulttuuri ja johtaminen*. Espoo: Weilin + Göös.
- Seppänen, Marjaana & Koskinen, Simo (2022). Gerontologinen sosiaalityö. Teoksessa Rantanen, Taina; Kokko, Katja; Sipilä, Sarianna; Aromaa, Arpo & Viljanen, Anne (toim.) *Gerontologia*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. E-kirja.
- Seppänen, Marjaana (2017). Gerontologinen sosiaalityö. Teoksessa Kananaja, Aulikki; Lähteinen, Martti; Marjamäki, Pirjo & Aho, Kristiina (toim.) *Sosiaalityön käsikirja. 4., uudistettu laitos*. Helsinki: Tietosanoma, 255-265.
- Seppänen, Marjaana; Karisto, Antti & Kröger, Teppo (2007). Sosiaalityö vanhuuden edessä. Teoksessa Seppänen, Marjaana; Karisto, Antti; Kröger, Teppo, Jyrkämä, Jyrki; Koskela, Helky (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö: Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 7-18.
- Seppänen, Marjaana (2006). Gerontologinen sosiaalityö: Katsaus lähtökohtiin, nykytilaan ja tulevaisuuteen. Helsinki: Yliopistopaino.
- Sharma, Andy (2015). Divorce/Separation in Later-Life: A Fixed Effects Analysis of Economic Well-Being by Gender. *Journal of Family and Economic Issues* 36(2), 299-306. Saatavilla <DOI:10.1007/s10834-014-9432-1>, luettu 7.5.2023.
- Siltala, Heli; Hisasue, Tomomi; Hietämäki, Johanna; Saari, Juhani, Laajasalo, Taina; October, Martta, Laitinen, Hanna-Leena & Raitanen, Jani (2022). *Lähisuhdeväkivallasta aiheutuva palveluiden käyttö ja kustannukset: Terveys-, sosiaali- ja oikeuspalveluissa*. Valtioneuvoston kanslia.
- Silvasti, Tiina (2015). Sisällönanalyysi. Teoksessa Massa, Ilmo (toim.), *Polkuja yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Siukola Reetta (2014). Miten puutun lähisuhdeväkivaltaan?: Esimerkkinä päihde- ja mielenterveystyö. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Solomon, Robert C. (2004). Aristotle, Ethics and Business Organizations. *Organization studies* 25(6), 1021-1043. Saatavilla <DOI:10.1177/0170840604042409>, luettu 24.4.2023.
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Annettu Helsingissä 30.12.2014. Saatavilla <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>>, luettu 18.2.2022.

- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2021): Selvitys sääntelytarpeista ja työryhmän näkemyksiä lainsäädännön muuttamisesta. Elämän loppuvaiheen hoitoa, itsemääräämisoikeutta, saattohoitoa ja eutanasiaa koskevan lainsäädäntötarpeen asiantuntijatyöryhmän loppuraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Saatavilla <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163380/STM_2021_23_R.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, luettu 9.4.2023
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2020). Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020–2023. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 29/2020. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö ja Kuntaliitto. Saatavilla <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162455/STM_2020_29_J.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, luettu 7.5.2023.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2017). Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2017–2019. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 6/2017. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö ja Kuntaliitto. Saatavilla <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80132/06_2017_Laatusuositusjulkaisu_fi_kansilla.pdf>, luettu 12.5.2023.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2012). Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta ja iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvveluista. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö 12/2012. Saatavilla <<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74303/URN%3ANBN%3Afi-fe201504227022.pdf?sequence=1>>, luettu 2.11.2022.
- Sousa, Liliana (2008). Families in Later Life: Emerging Themes and Challenges. Storey, Jennifer E. (2020). Risk Factors for Elder Abuse and Neglect: A Review of the Literature. Aggression and Violent Behavior 50. Saatavilla <DOI:10.1016/j.avb.2019.101339>, luettu 11.2.2022.
- Suomen virallinen tilasto (SVT) (2020). Asunnot ja asuinolot [verkkajulkaisu]. Yksinasuminen yleistynyt etenkin nuorten ja iäkkäiden ikäryhmissä 2019. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla <https://www.stat.fi/til/asas/2019/asas_2019_2020-05-20_tie_001_fi.html>, luettu 7.5.2023.
- Suomen virallinen tilasto (SVT) (2019). Asunnot ja asuinolot [verkkajulkaisu]. Omistusasuminen vähenee nuorissa ikäluokissa. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla <http://www.stat.fi/til/asas/2018/01/asas_2018_01_2019-10-10_tie_002_fi.html>, luettu 7.5.2023.
- Tampereen kaupunki (2022). Huoli-ilmoitus – ilmoita huolesi ikäihmisestä. Saatavilla <<https://www.tampere.fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/ikaihmissen-palvelut/neuvonta/huoli-ilmoitus.html>>, luettu 18.3.2022.
- Tietoarkisto. Tunnisteellisuus ja anonymisointi. Tietoarkisto. Saatavilla <<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/aineistonhallinta/tunnisteellisuus-ja-anonymisointi/>>, luettu 21.4.2022.

- Tiilikainen, Elisa (2016). Yksinäisyys ja elämänkulku: Laadullinen seurantatutkimus ikääntyvien yksinäisyydestä. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 2016:4. Helsinki: Helsingin yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan väitöskirja.
- Tiilikallio, Piia & Säles, Emmi (2018). Täällä on lupa puhua väkivallasta: Käsikirja ikääntyneisiin kohdistuvan kaltoinkohtelun ja väkivallan vastaiseen työhön. Helsinki: Suvanto ry – Turvallisen vanhuuden puolesta.
- Treviño, Linda Klebe; Butterfield, Kenneth D McCabe, Donald L. (1998). The Ethical Context in Organizations: Influences on Employee Attitudes and Behaviors. *Business Ethics Quarterly* 8(3), Psychological and Pedagogical Issues in *Business Ethics*, 447-476.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Saatavilla <https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf>, luettu 21.4.2022.
- Vaarama, Marja; Mukkila, Susanna & Hannikainen-Ingman, Katri (2014). 80 vuotta täyttäneiden elämänlaatu ja elinolot. Teoksessa Vaarama, Marja; Karvonen, Sakari; Kestilä, Laura; Moisio, Pasi & Muuri, Anu (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2014*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 40–61.
- Valtokari, Maria; Alastalo, Hanna, & Luoma, Minna-Liisa (2021). Ikääntyneiden kaltoinkohtelu ja sen tunnistaminen huoli-ilmoituksen avulla. Tutkimuksesta tiiviisti 3/2021. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140906/URN_ISBN_978-952-343-619-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, luettu 18.2.2022.
- Virkki, Tuija; Husso, Marita; Notko, Marianne; Laitila, Aarno; Holma, Juha & Mäntysaari, Mikko (2011). Lähisuhdeväkivallan kehystäminen erikoissairaanhoidossa: puuttumisen ja muutoksen mahdollisuudet. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 2011: 48, 280–293.
- Walsh, Jeannette; Spangaro, Joanne & Soldatic, Karen (2015). Global Understandings of Domestic Violence. *Nursing & Health Sciences* 17(1), 1-4. <DOI:10.1111/nhs.12197>, luettu 10.5.2023.
- Wong, Jaclyn S. & Waite, Linda J. (2015). Marriage, Social Networks, and Health at Older Ages. *Journal of population ageing* 8(1-2), 7-25. Saatavilla <DOI:10.1007/s12062-014-9110-y>, luettu 7.5.2023.
- World Health Organization. Noncommunicable Diseases and Mental Health Cluster & International Network for the Prevention of Elder Abuse (INPEA) (2002). *Missing voices : views of older persons on elder abuse*. Geneva. Saatavilla <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67371/WHO_NMH_VI_P_02.1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, luettu 4.3.2022.
- Ylinen, Satu (2008a). Eettiset ongelmat gerontologisen sosiaalityön ”välitiloissa”. *Janus: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 16(2), 112-126.

- Ylinen, Satu (2008b). Gerontologinen sosiaalityö – Tiedonmuodostus ja asiantuntijuus. Kuopio: Kuopion yliopiston julkaisuja, yhteiskuntatieteet 155. Sosiaalityön väitöskirja.
- Ylönen, Katri; Salovaara, Susi; Kaipio, Johanna; Tyllinen, Mari; Tynkkynen, Elina, Hautala, Sanna & Lääveri, Tinja (2020). Sosiaalialan asiakastietojärjestelmissä paljon parannettavaa: käyttäjäkokemukset 2019. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, 30–43.
- Zechner, Minna; Lumme-Sandt, Kirsi & Kirsi, Tapio (2009). Vanhusperheen vieraat, Teoksessa Jallinoja, Riitta (toim.) Vieras perheessä. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 236–257.
- Åberg, Leena-Kaisa (2017). Sanasto. Rikoksen uhrin käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.

LIITTEET

LIITE 1. TEEMAHAASTETTELUKUNTO

TUTKIMUSHAASTATTELU

- Haastattelutilanteen ja tietosuoja-asioiden kertaus

TAUSTATIEDOT

- Ammatti
- Työnkuva
- Kuinka pitkään olet työskennellyt nykyisessä työnkuvassasi?

IKÄÄNTYNEIDEN KALTOINKOHTELU

- Ajatukset ja kokemukset
- Oletko kohdannut työssäsi ikääntyneiden kaltoinkohtelua?
- Miten ja millaisissa tilanteissa olet kohdannut ikääntyneiden kaltoinkohtelua?
- Minkälaista ikääntyneiden kaltoinkohtelua olet kohdannut?
- Mitkä tekijät herättivät epäilyksiä mahdollisesta kaltoinkohtelusta?
- Millä tavalla olet ottanut asian esille asiakkaasi kanssa?
- Miten ikääntyneen kaltoinkohtelu tuli esille? Asiakas itse tai omainen tai muu henkilö?
- Mitkä tekijät ovat mielestäsi vaikuttaneet siihen, ettei ikääntyneiden kaltoinkohtelua ole tunnustettu tai siihen ei ole puututtu?
- Mistä ikääntyneiden kaltoinkohtelu mielestäsi johtuu?

HUOLI-ILMOITUSTEN KÄSITTELY

- Ketkä kaikki eri toimijat käsittelevät huoli-ilmoituksia?
- Miten paljon käsittelet huoli-ilmoituksia?
- Tilastoidaanko teillä huoli-ilmoituksia?

HUOLI-ILMOITUKSEN MERKITYS

- Miten toimivana käytäntönä koet huoli-ilmoituksen ikääntyneiden lähisuh-teissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamisessa?
- Mitkä ovat huoli-ilmoituksen vahvuudet?
- Mitkä ovat huoli-ilmoituksen heikkoudet?
- Onko huoli-ilmoituksen sisällössä mielestäsi jotain kehitettävää?

ORGANISAATION MERKITYS

- Minkälaista tietoa organisaatiossanne on jaettu ikääntyneiden kaltoinkohtelusta sekä sen tunnistamisesta ja puuttumisesta?
- Onko organisaatiossa laadittu/käytössä toimintaohje ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisesta ja toimintaprosesseista?
- Järjestetäänkö organisaatiossa koulutuksia liittyen ikääntyneiden kaltoinkohteluun?
- Tukeeko organisaatio osallistumista eri koulutuksiin liittyen ikääntyneiden kaltoinkohteluun?
- Käsitelläänkö ikääntyneiden kaltoinkohtelutilanteita yhteisesti organisaatiossa? Kahvipöytäkeskusteluissa tms.
- Koetko, että ikääntyneiden kaltoinkohteluun liittyvää tietoa on ollut helposti saatavilla?
- Miten tietoisuutta voitaisiin mielestäsi lisätä?

Lopuksi vapaata kommentointia aiheesta.

LIITE 2. TIEDOTE TUTKIMUKSESTA

YHTEISKUNTATIETEIDEN JA FILOSOFIAN LAITOS

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

TIEDOTE TUTKIMUKSESTA

1. Huoli-ilmoitusten ja organisatoristen käytäntöjen merkitys ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja pyyntö osallistua tutkimukseen

Sinua pyydetään mukaan ”Huoli-ilmoitusten ja organisatoristen käytäntöjen merkitys ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisessa”, jossa tutkitaan, millaisten käytänteiden avulla ikääntyneisiin kohdistuvaa kaltoinkohtelua pystytään tunnistamaan. Keskeiset tutkimuskysymykset ovat:

- Miten ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuva kaltoinkohtelu ilmenee huoli-ilmoituksissa?
- Millaisena työvälineenä sosiaalihuollon ammattilaiset näkevät huoli-ilmoituksen ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja puuttumisessa?
- Millainen merkitys organisaation käytännöillä on sosiaalihuollon ammattilaisen mielestä ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamisessa ja puuttumisessa?

Sinua pyydetään tutkimukseen, koska sosiaalihuollon työntekijänä sinulla on tietoa ja ymmärrystä siitä, mitä eri asioita ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamiseen ja puuttumiseen liittyy. Suomessa on ollut jo pitkään erilaisia hankkeita ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamiseksi ja puuttumiseksi, mutta tutkimusta aiheesta on saatavilla melko vähän. Tämän maisterintutkielman tarkoitus on tuoda lisää tutkimuksellista tietoa aiheesta.

Tämä tiedote kuvaa tutkimusta ja siihen osallistumista. Liitteessä (liite 3) on kerrottu henkilötietojesi käsittelystä.

Tutkimukseen osallistuu noin 6–8 sosiaalihuollon työntekijää (sosiaalityöntekijä ja/tai sosiaalihoaja).

Tämä on yksittäinen tutkimus, eikä sinuun oteta myöhemmin uudestaan yhteyttä.

2. Vapaaehtoisuus

Tähän tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Voit kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen, keskeyttää osallistumisen tai peruuttaa jo antamasi suostumuksen syytä ilmoittamatta milloin tahansa tutkimuksen aikana. Tästä ei aiheudu sinulle kielteisiä seurauksia.

Keskeyttäessäsi tutkimukseen osallistumisesi tai peruuttaessasi antamasi suostumuksen, sinusta siihen mennessä kerättyjä henkilötietoja, näytteitä ja muita tietoja käytetään osana tutkimusaineistoa, kun se on välttämätöntä tutkimustulosten varmistamiseksi.

3. Tutkimuksen kulku

Haastatteluissa tutkitaan haastateltavien näkemyksiä siitä, millaisia käytäntöjä sosiaalihuollon ammattilaisilla on käytössään ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvaan kaltoinkohtelun tunnistamiseen ja puuttumiseen. Haastatteluissa käsitellään erityisesti huoli-ilmoitusten ja organisaation merkitystä ikääntyneiden lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun tunnistamisessa. Haastattelut järjestetään kasvokkain joulukuussa 2022. Jokainen haastattelu kestää arvioiltaan noin tunnin. Haastattelut tallennetaan äänitallenteiksi, jotka tutkija litteroi kirjalliseen muotoon. Tutkimuksen valmistumisen jälkeen äänitallenteet tuhoetaan.

4. Tutkimuksesta mahdollisesti aiheutuvat hyödyt

Suomessa on ollut pitkään erilaisia hankkeita ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamiseksi ja puuttumiseksi, mutta kuitenkin tutkimusta ilmiöstä on saatavilla melko vähän. Tämän maisterintutkielman tarkoitus ja tavoite on tuoda lisää tutkimuksellista tietoa vaikeasta sekä vaietusta ilmiöstä. Vastaavanlaista sosiaalityön ja yhteiskuntapolitiikan oppiaineiden yhdistävää tutkimusta ei ole tiedossa.

5. Tutkimuksen kustannukset ja korvaukset tutkittavalle sekä tutkimuksen rahoitus

Tutkimukseen osallistumisesta ei makseta palkkiota.

6. Tutkimustuloksista tiedottaminen ja tutkimustulokset

Tutkimuksesta valmistuu yksi pro gradu -tutkielma, joka julkaistaan Jyväskylän yliopiston julkaisuarkistossa: <https://jyx.jyu.fi/>

7. Lisätietojen antajan yhteystiedot

Lisätietoa tutkimuksesta antaa tutkimuksen tekijä: Veera Rahikainen, maisteriopiskelija, sosiaalityö ja yhteiskuntapolitiikka, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.

LIITE 3. TIETOSUOJAILMOITUS

YHTEISKUNTATIETEIDEN JA
FILOSOFIAN LAITOS

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Olet osallistumassa tieteelliseen tutkimukseen. Tässä tietosuojailmoituksessa sinulle kerrotaan henkilötietojesi osana tutkimusta. Sinulla on lain mukaan oikeus saada nämä tiedot.

1. Rekisterinpitäjä

Rekisterinpitäjä vastaa henkilötietojen käsittelyn lainmukaisuudesta tutkimuksessa.

Tutkija (rekisterinpitäjä ja tutkimuksen toteuttaja)

Työnohjaaja:

Kuronen Marjo, Professori, Laitoksen johtaja, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.

Taipale Sakari, Apulaisprofessori, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

2. Henkilötietojen käsittelijä

Henkilötietojen käsittelijällä tarkoitetaan tahoja, joka käsittelee henkilötietoja rekisterinpitäjän lukuun ja sen antamien ohjeiden mukaisesti. Henkilötietojen käsittelijän kanssa on laadittava tietojen käsittelysopimus. Tässä tutkimuksessa henkilötietojen käsittelijöitä ovat:

Rahikainen Veera, tutkija.

3. Henkilötietojen muu luovuttaminen tutkimuksen aikana

Tietojasi käsitellään luottamuksellisesti eikä niitä luovuteta sivullisille.

4. Tutkimuksessa Huoli-ilmoitusten ja organisatoristen käytäntöjen merkitys ikääntyneiden kaltoin-kohtelun tunnistamisessa ja pyyntö osallistua tutkimukseen käsiteltävät henkilötiedot

Henkilötietojasi käsitellään tiedotteessa kuvattua tutkimustarkoitusta varten.

Tutkimuksessa Sinusta kerätään seuraavia henkilötietoja: äänitallenne ja haastattelumuistiinpanot. Tietojen kerääminen perustuu tutkimussuunnitelmaan.

Tutkimuksessa ei käsitellä erityisiä henkilötietoryhmiä.

5. Henkilötietojen käsittelyn oikeudellinen peruste tieteellisessä tutkimuksessa

Yleisen edun mukainen tieteellinen tutkimus (tietosuoja-asetuksen artikla 6.1.e, erityiset henkilötietoryhmät 9.2.j)

6. Henkilötietojen siirto EU/ETA ulkopuolelle

Tutkimuksessa tietojasi ei siirretä EU/ETA -alueen ulkopuolelle.

7. Henkilötietojen suojaaminen

Henkilötietojen käsittely tässä tutkimuksessa perustuu asianmukaiseen tutkimussuunnitelmaan ja tutkimuksella on vastuuhenkilö. Tutkimuksen rekisteriin tallennetaan vain tutkimuksen tarkoituksen kannalta välttämättömiä tietoja.

Tunnistettavuuden poistaminen

Suorat tunnistetiedot poistetaan suoja-toimena aineiston perustamisvaiheessa (pseudonymisoitu aineisto, jolloin tunnistettavuuteen voidaan palata koodin tai vastaavan tiedon avulla ja aineistoon voidaan yhdistää uusia tietoja).

Tutkimuksessa käsiteltävät henkilötiedot suojataan

käyttäjätunnuksella salasanalla käytön rekisteröinnillä kulunvalvonnalla (fyysinen tila) muulla tavoin, miten:

Tallenne tallentuu salaavalle nauhurille. Tallenne poistetaan nauhurista, kun se on siirretty käsiteltäväksi. Laitteen salausavaimet vaihdetaan, kun tallenne tallentuu Jyväskylän yliopiston verkkolevylle (U-asema). Litteraatit tallennetaan tutkijan omalle tietokoneelle salasanalla suojattuun kansioon. Tutkija vastaa aineiston hallinnasta sen elinkaaren aikana ja tietojen hävittämisestä tutkimuksen päätyttyä.

8. HENKILÖTIE TOJEN KÄSITTELY TUTKIMUKSEN PÄÄTTYMISEN JÄLKEEN

Tutkimusrekisteri hävitetään tutkimuksen päätyttyä arviolta 07.2023 mennessä.

9. Rekisteröidyn oikeudet

Suostumuksen peruuttaminen (tietosuoja-asetuksen 7 artikla)

Sinulla on oikeus peruuttaa antamasi suostumus, mikäli henkilötietojen käsittely perustuu suostumukseen. Suostumuksen peruuttaminen ei vaikuta suostumuksen perusteella ennen sen peruuttamista suoritettun käsittelyyn lainmukaisuuteen.

Oikeus saada pääsy tietoihin (tietosuoja-asetuksen 15 artikla)

Sinulla on oikeus saada tieto siitä, käsitelläänkö henkilötietojasi ja mitä henkilötietojasi käsitellään. Voit myös halutessasi pyytää jäljennöksen käsiteltävistä henkilötiedoista.

Oikeus tietojen oikaisemiseen (tietosuoja-asetuksen 16 artikla)

Jos käsiteltävissä henkilötiedoissasi on epätarkkuuksia tai virheitä, sinulla on oikeus pyytää niiden oikaisua tai täydennystä.

Oikeus tietojen poistamiseen (tietosuoja-asetuksen 17 artikla)

Sinulla on oikeus vaatia henkilötietojesi poistamista tietyissä tapauksissa. Oikeutta tietojen poistamiseen ei kuitenkaan ole, jos tietojen poistaminen estää tai vaikeuttaa suuresti käsittelyn tarkoituksen toteutumista tieteellisessä tutkimuksessa.

Oikeus käsittelyn rajoittamiseen (tietosuoja-asetuksen 18 artikla)

Sinulla on oikeus henkilötietojesi käsittelyn rajoittamiseen tietyissä tilanteissa kuten, jos kiistät henkilötietojesi paikkansapitävyyden.

Vastustamisoikeus (tietosuoja-asetuksen 21 artikla)

Sinulla on oikeus vastustaa henkilötietojesi käsittelyä, jos käsittely perustuu yleiseen etuun tai oikeutettuun etuun. Tällöin rekisterinpitäjä ei voi käsitellä henkilötietojasi, paitsi jos se voi osoittaa, että käsittelyyn on olemassa huomattavan tärkeä ja perusteltu syy, joka syrjäyttää oikeutesi.

Oikeuksista poikkeaminen

Tässä kuvatuista oikeuksista saatetaan tietyissä yksittäistapauksissa poiketa tietosuoja-asetuksessa ja Suomen tietosuojalaissa säädetyillä perusteilla siltä osin, kuin oikeudet estävät tieteellisen tai historiallisen tutkimustarkoituksen tai tilastollisen tarkoituksen saavuttamisen tai vaikeuttavat sitä suuresti. Tarvetta poiketa oikeuksista arvioidaan aina tapauskohtaisesti. Oikeuksista voidaan poiketa myös jos rekisteröityä ei pystytä tai ei enää pystytä tunnistamaan.

Profilointi ja automatisoitu päätöksenteko

Tutkimuksessa henkilötietojasi ei käytetä automaattiseen päätöksentekoon. Tutkimuksessa henkilötietojen käsittelyn tarkoituksena ei ole henkilökohtaisten ominaisuuksiesi arviointi, ts. profilointi vaan henkilötietojasi ja ominaisuuksia arvioidaan laajemman tieteellisen tutkimuksen näkökulmasta.

Rekisteröidyn oikeuksien toteuttaminen

Jos sinulla on kysyttävää rekisteröidyn oikeuksista, voit olla yhteydessä tutkimuksen toteuttajaan.

Tietoturvaloukkauksesta tai sen epäilystä ilmoittaminen Jyväskylän yliopistolle

<https://www.jyu.fi/fi/yliopisto/tietosuojailmoitus/ilmoita-tietoturvaloukkauksesta>

Sinulla on oikeus tehdä valitus erityisesti vakinaisen asuin- tai työpaikkasi sijainnin mukaiselle valvontaviranomaiselle, mikäli katsot, että henkilötietojen käsittelyssä rikotaan EU:n yleistä tietosuojasetusta (EU) 2016/679. Suomessa valvontaviranomainen on tietosuojavaltuutettu.

Tietosuojavaltuutetun toimiston ajantasaiset yhteystiedot: <https://tietosuoja.fi/etusivu>

LIITE 4. SUOSTUMUSLOMAKE

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

SUOSTUMUS OSALLISTUA TIETEELLISEEN TUTKIMUKSEEN

Huoli-ilmoitusten ja organisatoristen käytäntöjen merkitys ikääntyneiden kaltoinkohtelun tunnistamisessa

Olen ymmärtänyt, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja voin milloin tahansa syytä kertomatta keskeyttää osallistumiseni tutkimukseen tai peruuttaa antamani suostumuksen. Keskeyttämisestä ei aiheudu minulle kielteisiä seuraamuksia. Keskeyttämiseen asti minusta kerättyjä tutkimusaineistoja voidaan edelleen hyödyntää tutkimuksessa.

Olen saanut tiedotteen tutkittavalle sekä tietosuojailmoituksen, ja minulla on ollut mahdollisuus esittää tutkijoille tarkentavia kysymyksiä, joten olen saanut riittävät tiedot tutkimuksesta ja henkilötietojeni käsittelystä.

Antamalla suostumukseni osallistua tähän tutkimukseen tutkittavana hyväksyn,

- että minulta kerätään tietoa tiedotteessa kuvattuun tutkimukseen ja
- että minulta kerättyjä henkilötietoja kerätään, käytetään ja käsitellään tietosuojailmoituksessa kuvatun mukaisesti.

Olen ymmärtänyt saamani tiedot, olen harkinnut edellä mainittuja kohtia ja olen päättänyt, että haluan osallistua tutkimukseen tai niihin osioihin, joihin olen merkinnyt ”kyllä”.

Kyllä Ei

Vahvistus:

Tutkimukseen osallistuvan allekirjoitus _____

Nimenselvennys _____

Päivämäärä _____

Yhteystiedot:

Veera Rahikainen, tutkimuksen tekijä.

Paperista tai taltioitua suostumusta säilytetään tietoturvasyistä, kuten muutakin henkilötietoa.